

A VILÁGPOLITIKA VILÁGGAZDASÁGI VONATKOZÁSAI

Irta: NAGY GÁBOR

Nem állítjuk, hogy a világpolitikai helyzet alakulását kizárólag a gazdasági tényezők szabják meg, mert a dolog nem ilyen egyszerű. Hisz' bár a dolgok mélyén mindenütt gazdasági összefüggések rejtőznek, az ezek alapján kifejlődött lélektani, politikai, eszmei és katonai (stratégiai) tények mégis döntőek lehetnek a dolgok alakulása szempontjából, sőt azok néha a gazdasági szempontokkal ellentétes mozgást is előidézhetnek. Ezért azonban nem árt röviden nyomon kísérni a világgazdaság alakulásának közvetlen befolyását a világpolitika legfrissebb menetére.

A tőkés termelés menete — mint ismeretes — egyenlőtlen. A termelés menete állandó hullámzásokon, a konjunktura-vonalán halad át. Ugyanakkor az áru- és tőkeexporton nyugvó tőkéstermelésben az áruk, illetve tőkék elhelyezésének időszakos megnehezedése az egyes államokat könnyen érdekellentétbe hozhatja egymással. Ezek a gazdasági nehézségek a tőkés államok egyenlőtlen fejlődése következtében különböző mérvűek, s ez a körülmény még fokozza az esetleges ellentétek létrejöttének kifejlődését.

Az 1929-34-es nagy gazdasági világválság lezajlása után a demokratikus államok fegyverkezése és hadikészülődése korántsem közelítette meg a tekintély államokét, ahol a hadigazdálkodás az egész gazdasági élet szervezetére kiterjedt. A válság utáni kezdeti fellendülés az előbbieknél lassú és fokozatos volt s egész 1937 végéig tartott, ezért azonban megközelítőleg sem értett olyan mértékűt, mint az 1929. évi konjunktura. A munkanélküliség a demokratikus államokban csak lassan csökkent, s máig sem szűnt meg teljesen. Sőt Angliában a régebbi állandó egy millió munkanélküli „ipari tartalékhadserég” ma már másfél-két millióra emelkedett. Ez a szám a múlt évvel kezdődő hanyatlással még tovább növekszik, az Egyesült Államokban pedig megközelíti a tízmilliót. Így az 1932. évben kezdődő fellendülés, mely (mint a gazdasági válságok után ismétlődni szokott) a termelőeszközök megújítása következtében az építő- és egyéb nyersanyag piacokból indult ki és terjedt át a többi piacokra, lassan visszafejlődik, a piacok fokozatosan ismét megtelnek áruval, azok exportja és belföldi elhelyezése mindnehezebb, minek következtében a demokratikus államok ama törekvése, hogy a növekvő munkanélküliséget és a termelési költségeket a termelés kiterjesztése útján csökkentsék, lassanként a fogyasztás gátjába ütközik.

Egészen másirányú a tekintélyállamokban a konjunktura alakulása. Kétségtelenül: Németország az 1934-ben kezdődő fellendülésben olyan örökséget kapott, ami egyedüli magyarázata a mai német rendszer eddigi fennmaradásának minden nehézség ellenére, viszont kétségtelen az is, hogy a világháború után kirótt hadisarc fizetésekor felhasznált értéktömeg hiánya hátrányt jelentett számára. Ezt azonban teljesen pótolta a demokratikus Németország, még az infláció idején, a nagy világválság előtt,

amikor amerikai mérnökök segítségével óriási modern gyáriparárt s a termelőeszközök egész sorát megteremtette, amit azután a mai rendszer uralomra jutásakor kitűnően felhasznált s a modern eszközökkel gyártott, jóminőségű és olcsó áruk óriási tömegét helyezte el a világpiacra, melynek felvevőképessége a válság alatt elszívárgott áruk pótlása következtében ebben az időpontban majdnem korlátlan volt. Ez a körülmény az olcsó munkaerővel dolgozó tekintélyállamok számára óriási nyereség és devizaszerzési forrást jelentett, miért is a versenyben az olcsó német, olasz és japán áru mindenünnen kezdte kiszorítani a nagytőkés demokratikus államokat. Délamerika főképp olasz és német árut vásárolt s a Délkelet-európai piacokon is igen nehéz tere lett Anglának és Franciaországnak. Mindezek az exportlehetőségek azonban nem tették volna magukban lehetővé a tekintélyállamok összes munkásainak foglalkoztatását, ha ezek az államok nem kezdik meg azt az óriási fegyverkezést, mely mind a mai napig tart. Németországban pl. a termelés 1932-től 1938-ig kb. 25 százalékkal emelkedett, a használati cikkek termelésének emelkedése azonban ugyanakkor csak 12 százalék. Ha figyelembe vesszük Ausztria és Csehszág bekebelezését, melyvel a Birodalom összlakossága 22 százalékkal növekedett, akkor bizony ez a 12 százalék egyenesen csökkenésnek felel meg. S ha megemlítjük, hogy a hadiraktárak számára készült egyenruhák is a használati cikkek között szerepelnek s a műanyagokból készült cikkekkel háromszorannyira van szükség, mint a valódiakból, úgy ez a fogyasztási cikkek belföldi elhelyezésének igen lényeges csökkenését jelenti. A kb. 22 millió főnyi német munkás közül kb. 12 millió havi 100 márka alatt keres, azonkívül: az 1937 végével megindult hanyatlás a tekintélyállamokban nem munkanélküliség formájában mutatkozik, mert a munkanélküliséget a véderő és hadimunkálatoknál való foglalkoztatás, valamint a kényszer-munkaszerű alacsony díjazás elleplezi.

A konjunktura előrehaladása és a piacok lassú túltöltése áruval nyilvánvalóan kedvezőtlenül hat a tekintélyállamok fegyverkezési lehetőségére is. A hadiszereket újra meg újra meg kell újítani, mennyiségüket növelni, hogy a tőkeerős demokratikus államokkal a fegyverkezési verseny terén mennyiség és minőség tekintetében lépést tartsanak. Ez azonban a növekvő nyersanyaghiány miatt egyre nagyobb nehézségbe ütközik. A tekintélyállamok a fegyverkezéshez, valamint egyéb ipari termeléshez szükséges nyersanyaggal jórészt különben sem rendelkeznek. Így, amikor a föld területének 27 százaléka Anglia, 15 százaléka a Szovjet-Unió, 9 százaléka Franciaország, 6 százalék az Egyesült Államok ellenőrzése alatt áll, addig Olaszország területe csupán 2.7 százalék, Japáné 5 százalék, Németországé pedig csak 0.39 százalék. Ezzel jár, hogy az utóbbi államoknak a következő fontos nyersanyagokat kell külföldről importálniuk, százaléokban kifejezve:

Németország: Vasérc 77, — réz 89, — ólom 78, — mangán 100, — petróleum 88, — Gyapju 91, pamut 100 százalékát.

Olaszország: Szén 95, — réz 99, — mangán 85, petróleum 99.5, — gyapju 80, pamut 100 százalékát.

Japán: Vasérc 83, — ólom 93, — Cink 74, — mangán 57, — Petróleum 93, — Gyapju ? —, pamut 100 százalékát.

Oly termelési rendszer mellett, mely a versenyen s így a termelési költség állandó csökkentésén — vagyis a technika fejlesztésén — alapul,

az egyes államok természetesen mindinkább arra kényszerülnek, hogy más államokra gyakorolt politikai befolyásukat mindjobban növeljék, minél több terület és minél nagyobb népesség fölött szerezzék meg az ellenőrzési jogot, hogy ily módon feles belföldi tőkéiket külföldön gyümölcsöztetőbben tudják befektetni és áruikat a politikai hatalom latbavetése mellett a többi állam versenyeinek kiküszöbölésével jövedelmezőbben és biztonságban tudják elhelyezni.

Ezen alapul a tőkés módon termelő államok hajlama az „agresszióra”. A termelés módjának a politikai agresszióra gyakorolt e hatása csak állandóan növekszik a konjunktura olyan szakaszán, melybe 1937 vége óta léptünk, amikor a közelgő válság következtében az áruk bel- és külföldi elhelyezése mind nehezebbé válik. A *Stahlverein*, *Krupp*, *Mitsui* és *Mitsubisi*, valamint *Ansaldo* konzernek rentábilis termelése mindjobban megnehezül. A demokratikus államok viszont a konjunktura visszafejlődése miatti növekvő munkanélküliséget és monopolvállalataik csökkenő jövedelmét az export növekvő szorgalmazásával igyekeznek ellensúlyozni. Ezt részben árai csökkentésével, részben pedig az exportpiacokra gyakorolt politikai befolyásuk növelésével igyekeznek elérni. A válság közeledte így a viszonyok nehezültével mind élesebbé teszi a versenyt a nagyhatalmak között.

A tekintélyállamok aranyfedezete minimális. Németország aranyfedezete 1939-ben 0.02 százalék, míg az Egyesült Államoké 27.6, Angliáé 6.2, Franciaországé pedig 7.5 százalékos. Nyersanyagot nélkülöző ország csak a világpénz — arany — vagy pedig deviza ellenében vásárolhat. Az ilyen ország devizája nemzetközi értelemben nem csereszkoz. Oly devizához viszont, melyért nyersanyagot vehet, csak export útján juthat. Így függ össze a konjunktura előrehalladása, a válság közeledte és az export mindjobban megnehezülése az imperialista ellentétek fokozódó kiélesedésével, a nyersanyagot nélkülöző államok növekvő nehézségeivel és az e miatti „agresszivitásukkal”.

Az export általános megnehezülése a válság közeledtével annál súlyosabb, mert jelenleg a tőkés termelés általános válságának korát éljük. Az orosz birodalom majdnem teljes kikapcsolódása az államok külkereskedelméből, óriási nyersanyagkészleteinek a világpiaconról való távolmaradása a világ gazdasági életében súlyos zökkenőket okoz. Még nagyobb súlyú esik a latba Kínának, mint fogyasztópiacnak háttérbe szorulása. Ez az 500 milliós tömeg, mely az emberiség egynegyed részét teszi, az Egyesült Államok, Franciaország és Anglia exportjának nem kis részét fogyasztotta. Eltekintve a háború okozta bizonytalanságtól s az otthonukból kiűldözött tízmilliók fogyasztóképtelenségétől a Kínába irányuló export jórészt a háborús közlekedési zavarok miatt is akadozik. A háború következtében a Csendes-óceáni kikötők (Hongkong-Kanton, Shanghai, stb.) ebből a szempontból már nem jöhetnek számításba, mert a japán export oktroja alatt állnak, viszont a kínai kormány által ellenőrzött kikötők közül csak a Shanghaitól délre fekvő Ningpótól vezet vasuti összeköttetés Kína belsejébe. Ezt a vasutvonalat is állandóan veszélyeztetik a japánok s így a fontosabb kiüldemények lebonyolítására alkalmatlan. Ezért főleg az Indokínai Haiphong tengeri kikötő jön számításba, s ez is ma a Kínába irányuló kereskedelem legfontosabb tranzit-állomása. Míg azonban Kanton keresztül napi 1300 tonna árú haladhatott át Kína belseje felé, addig

a Haiphongból vezető vasut csak napi 250 tonna árut képes továbbítani. Ezért rekedt meg az év elejéig Haiphongban körülbelül 150.000 tonna áru és várja mehezen a továbbítást. Mindezen felül a szemben levő Hainan szigetet a japánok minden francia tiltakozás ellenére megszállani igyekeznek s veszélyeztetik ennek a jelenleg legfontosabb tengeri kikötőnek a forgalmát is.

A felsorolt körülmények hatása következtében a nagy tőkés államok exportja az utolsó tíz évben összességében körülbelül egyharmadára csökkent a régi aranydollárt véve alapul, az említett különböző módokon megnyilvánuló munkanélküliséget mozdítván elő ezáltal. A tőkés termelési mód általános válsága miatt így az exportáló államok versenye mindjobban kiélesedik. Élesen szembetűnik ez az Egyesült Államok és a tekintélyhatalmak délamerikai gazdasági harcában. Az utóbbi években a német áruk mindjobban kezdték Délamerikából az északamerikai iparcikkekét kiszorítani. A német áruk árainak versenyképessége egyrészt az otthoni olcsóbb munkabéreken, másrészt azon a törekvésen alapult, hogy export révén minden áron devizához jussanak. Így amíg a Délamerikába irányuló német kivitel 1932-től 1938-ig meghatszorozódott, addig az Északamerikai Egyesült Államok részesedése a délamerikai külkereskedelemben 30 százalékkal csökkent. A tekintélyállamok ügyes propagandáját és árpolitikáját azonban Rooseveltnem nézhette sokáig tétlenül s a braziliai Vargas elnök pálfordulása, valamint a limai-konferencia politikai és gazdasági sikere arra mutat, hogy a tekintélyállamok devizaszerzési lehetősége ezen a területen is nagyon megnövekedett. Korántsem túlzás tehát, ha azt állítjuk, hogy a roosevelti németellenes politika rugója nem csupán a demokrácia tiltakozása az antiszemitizmus és a parancsurallom politikai eszközei ellen, hanem az a gazdasági konkurrencia, mellyel Németország és Olaszország a Délamerikába irányuló északamerikai exportot megnövegeztette és ezáltal közvetve megnövelte az Egyesült Államok munkanélkülieinek számát.

A közeledő általános gazdasági válságra utal Mr. Sutcliffnek az angol parlamentben 1938 november 30.-án tartott beszéde, mely szerint az angol pamutexport az 1938 januártól októberig terjedő időben az 1937. év hasonló időszakával szemben egyharmad résszel csökkent, viszont az 1927-ben exportált 145 millió fonttal szemben az 1937. évi export értéke 66 millió fontra esett. Ugyanekkor a darabszám az 1927. évi 3.866.000 yardról 1937-ben 1.922.000 yardra csökkent, ami részben magyarázatul szolgálhat az angliai munkanélküliség állandó növekedésének.

Bár Németország termelésének több, mint 60 százaléka hadicélokra szolgál, az ehhez szükséges nyersanyagokat csak úgy tudja beszerezni, ha annak importálási költségeit az egyéb cikkek exportjából befolyó devizával fedezi. Ennek lehetősége azonban mindinkább korlátozódik. A közelgő válság, mint már említettük, a piacok felvevőképességét erősen és állandóan csökkenti. A bácskai parasztok már nem hajlandók átadni gabonájukat német és angol iparcikkekért, mert már ellátták őket varrógéppel és rádióval. Rendkívül megnövegezi a német exportot a német vasutak nehéz helyzete is. Eltekintve továbbá attól, hogy Németország délamerikai exportja a limai-egyezmény miatt megnövekedett s az északamerikai exportcégek árengedményeikkel a kisebb szállítási költségeik révén háttérbe szorították azt a 12-15000 céget, mely Németországból ex-

portál, döntő sullyal esik latba még az is, hogy a németek nyersanyagbeszerzési nehézségei következtében ezek a cégek nem tudják tartalékolni azt a nyersanyagmennyiséget, mely az export céljára való termelés kapacitásához szükséges volna. Így pl. a német nehéziparnak igen meg kell erőltetnie magát, mert pl. az Egyesült Államok a nehézipari gépek szállítására cif. Stockholm négyheti időre tudják magukat kötelezni.

Hudson, angol kereskedelmi államtitkár európai és moszkvai körutazása a legutóbbi hetekben kizárólag a válság előrehaladása következtében megnehezült versenyviszonyok leküzdését célozta, vagyis angol gazdasági hadüzenetet Németországnak. Az angolszász világbirodalomnak ugyanis már nem áll módjában a német és olasz nép elsőrendű életfeltartási szükségleteit figyelembevenni, mert neki magának is igényt kell tartania mindazokra a piacokra, melyek még a technika előrehaladtával megnövelt termelés és ugyanez okból lecsökkent fogyasztás után is a világ rendelkezésére állanak. Azok a kísérletek, melyek a még rendelkezésre álló piacok békés felosztására irányultak, már eredménytelenek maradtak, mert a tőkés termelési mód mai állapotában az egyes tőkés, valamint a tőkés államok jövedelmező termelése szerkezeti okokból (a termelési mód anarchisztikus volta miatt) annyira megnehezült, hogy ma már nincs a világnak oly hatalmas tőkés állama, amelyiknek módjában állana más — nyersanyagokban szűkölködő — államok életlehetőségeit figyelembe venni és azokat eredményesen támogatni.

A monopoltőke óriási felfejlődése következtében mind nehezebb a hatalmas vállalatoknak, amelyek politikai befolyása ugy a tekintélyi, mint a demokratikus államokban óriási, tőkéiket jövedelmezően elhelyezni. A monopolum természetéből folyik, hogy ha a tőkéit külföldön valamivel jobban tudja jövedelmeztetni, nem habozik azokat exportálni, még pedig oda, ahol ez politikailag lehetséges s ahol a jövedelmezőség nagyobb, mint otthon. Ez a magyarázata több tőkés ország agresszivitásának. Kormányuk u. i. melyek — különösen a tekintélyállamokban — nagymértékben a monopoltőke befolyása alatt állanak, az értékesítési lehetőségek nehézsége következtében két okból is agresszióra kényszerülnek. Először is — agresszióval — birtokába jutnak az elfoglalt ország nyersanyagforrásainak és munkaerőinek; másrészt pedig a megszállott ország lakossága kénytelen a protektorátust gyakorló állam iparcikkeit vásárolni azon az áron, amilyent az e'ör. Ezek azok az előnyök, melyek a fegyverkezésre fordított horribilis összegek más független államok leigázása révén való visszatérülésével biztatnak.

Ezért logikus gestiója a nyersanyagban szűkölködő tekintély államoknak a fegyverkezés. Ösztönösen érzik, hogy a nyersanyagokkal rendelkező demokratikus államoknak anarchisztikus, s válságok által feldúlt, már-már nem rentábilis termelésük mellett nem fog módjukban állni rajtuk segíteni, illetve gazdasági szükségleteikre figyelemmel lenni. Ez a magva az imperialista ellentéteknek. Ezért hihetetlen, hogy egyes demokratikus becsületes szándéktól elte'rt államfő vagy józan diktátor elhatározása és békeakarata elegendő volna fenti objektív tényekből származó meglevő és mindinkább növekvő ellentétek megszüntetésére és a belőlük keletkező háború pusztá jóakarattal való elhárítására.

Kétségtelenül: a demokratikus gondolathoz közel áll a humanisztikus világnézet által vallott örök béke. De kétséges, hogy ez volna a demokra-

tikus államok őszinte békeakarátának főindoka. Nem mellékes az sem, hogy pl. az angol Citynek külföldön befektetett tőkéje meghaladja a 3700 millió angol fontot és a francia tőkeexport is több, mint 1600 millió angol font, míg a többi hatalmak külföldi befektetései ennél lényegesen jelentéktelenebbek. Ezeknek a külföldi befektetett tőkéknek sorsa háború esetén nyilvánvalóan bizonytalan, éppugy, mint ahogy a háború nagyon bizonytalanná tenné azt a földközítengeri utat, melyen a manchesteri és lancashirei angol textilipar Indiába, Ausztráliába és Kinába exportálja cikkeit. Így értelmezendő tehát Chamberlain mult év szeptemberi béketörekvése, aki fenti csoportok befolyásától bizonyára nem mentes. Ezzel szemben Winston Churchill, Eden és Baldwin magatartását is könnyebben megérthetjük, ha tudjuk, hogy ezeknek az angol nehéziparral, bányákkal és fegyveriparral vannak bizonyos kapcsolataik, mely vállalatoknak a háború csak megkönnyitené a haszonnal való termelést, amikor pedig az először említett csoport számára az megnehezülne.

Könnyebb lesz megérteni továbbá egyes államok rokonszenvét és barátságát a tekintélyállamokkal szemben, ha közelebbről vizsgáljuk meg gazdasági kapcsolataikat: Jugoszlávia exportjának pl. 85 százaléka Német- és Olaszország, Magyarország exportjának 80 százaléka Németország, míg Bulgária exportjának 75 százaléka Németország felé irányul.

Eltekintve a világnézeti rokonszenvtől itt a gazdasági függőség is szerepet játszik ez államok viszonyában. Románia exportjának 66 százaléka irányul a tekintélyállamok, 33 százaléka pedig Anglia és Franciaország felé. Itt azonban a gazdasági szempontokon felül fontos stratégiai szempontok is figyelembe jöhetnek, melyek ezt a viszonyt lényegesen befolyásolhatják.

Természetesen a gazdaságilag függő államok barátsága csak addig marad fenn a nyersanyagkészletüket átvevő nagyhatalommal szemben, míg a belföldi nyersanyag és emberanyag kiaknázását a belföldi tőke végzi. Ez persze az állam függetlenségével együtt megszűnik. Így válik érthetővé pl. hogy a japánbarát Csang-Kai-Sek-kormány miért lett hirtelen Japán körlehetetlen ellensége.

Sajnos itt, helyszűke miatt, a világpolitikai helyzet gazdasági összefüggéseire még csak megközelítően sem utalhatunk kimerítően. A jellemző összefüggések felsorolása azonban érintik azokat az elveket, melyek a mai világpolitikai események kialakulására döntően kihatnak. Ezzel persze korántsem állítjuk, hogy a világpolitikai események mindegyikének valami közvetlen gazdasági rugója van, csupán arra mutattunk, hogy mindazok a nacionalista, lélektani, stratégiai, stb. felépítmények, melyek a mai imperialista ellentétek kiélesedésének korszakában döntően közrejátszanak, oly gazdasági tények eredményei, melyek szükségszerűen termelték ki magukból ezeket az éles ellentéteket.

A mai világpolitikai helyzetben a gazdasági okok másodrendűekké degradálódhatnak. A felhozott okokból kiélesedett ellentétek következtében az államok ma intenzív törekvéseket fejtenek ki diplomáciai és stratégiai előnyök elérésére. Ma már lassanként háttérbe szorul annak kérdése, hogy a jugoszláv sértést ki vásárolja meg, és (pillanatnyilag) fontosabb az a kérdés, hogy ki foglalja el korábban Gibraltárt, Tanger, Malorca, Bizerta, Alicante, Szicília, Dekekanezosz-Rodosz, Cyprusz, Alexandria, Malta, a Dardanellák és a Szuez hadiflotta- és repülő-bázisait. Ma már

olyan a helyzet, mintha két halálos ellenség állna egymással szemben, amikor könnyen előfordulhat, hogy az egyik gyanus mozdulatánál a másik elűti a revolverét, nehogy egy fontos pillanat elvesztésével behozhatatlan hátrányt. kerüljön.

Igy értelmezendő Roosevelt április 15.-i sürgőnye, melyben 25 éves fegyverszünetet ajánl fel. Ez az ajánlat tökéletesen megfelel a demokrata-humanista-pacifista villágnézetnek, de sajnos féltő, hogy a világgazdasági és világpolitikai objektív tényezők még mind a két fél jószándéka esetén is meg fogják akadályozni, hogy a gazdasági válság bizonyos mélypontján a második imperialista háború, vagyis a fegyveres küzdelem a világ nyersanyagkészletének és gyarmatbirodalmának újabb elosztásáért meg ne induljon.

ÉVSZAKOK BALLÁJA

Irta: DARVAS SZILÁRD

*A rongyos szél, e fürge rikkancs
hogy nagyobb legyen a hatás,
végignyargalt a fél világon
s ordított: külön kiadás! —
a tél fütyül a szerződésre
és végleg farba rugta azt,
az irott eskü ellenére
hátkatámadta a tavaszt.*

*A nyár így szólott: ejnye, ejnye,
s az ősz borzongva kacagott,
kéjelegve komédiáztak
két szomszéd bolond évszakok,
egyik borongó, méla lélek,
ki holdkóros csodákra vár,
a másik szerint a tavasztól
még nagyon messze van a nyár.*

*De azért konferenciáztak
és tiltakoztak nagyokat,
amíg a tél a frontra küldött
minden épkezsláb fagyokat,
vad harci kedve eltemetve,
hogy ellenálljon bármi is
s egy márciusi fagyos éjen
csatát vesztett az április.*

*Igy lett a tavasz téli gyarmat
és hogy jogosan, tiszta ügy,
s hidegtől reszkető faágon
cenzurázva lett mind a rügy,*

dühöngve tomboltak a télben
a diktátori rigolyák
s egy jegeshangú rendelettel
eltörölték az ibolyát.

Virágnak, énekes madárnak
eggyaránt nem volt kegyelem,
fehérben járt mind a hat hónap,
oly példás volt a fegyelem,
a nyár szaladgált fűhöz-fához,
s az új szomszéd csak röhögött,
már úgy nézte a júliust is,
mint néki rendelt örököt.

És egy reggelen összezsaptak,
a földre szürke köd borult,
a nap is félve, eszelősen
nézte a szörnyű háborút,
feledve lett a szentszövetség,
amit a nyárral megkötött,
halvány köpenyét összehúzva
didergett egy felhő mögött.

Nyugat felől, mint harci tankok,
úgy omlottak a lavinák
s az augusztus még el se mondta
az ütközethez az imát,
már hullva volt a nagy csatában
és kékre fagyva elhevert
és mindenkit, ki ellenállott,
a tél nevetve elsepert.

Az ősz mindebből mit sem értett,
csak melengette otthonát
és a tűsülő hervadásról
épp egy rossz verset komponált,
mikor kidobták az avarba,
durván röhögte ott a tél
s a róla írt sok gyatra versért
szemenköpte a falevél.

Igy lett a tél a föld királya
és űr itt minden szíveken,
hogy tudjon ember embert ölni
megfontoltan és hidegen
s kinek fejére nyári napfény
rajzol sugaras glóriát,
tanúdjön el és ne nevesse
ezt a tiszta históriát.

MAGYAR ÍRÓ VALLOMÁSA AMERIKAI MAGYAROK ELŐTT

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

Előadta szerző április 8.-án „Örök magyar igazság“ címen a newyorki Magyar Kulturszövetség tagjai előtt.

Kezves Barátaim,

engedjétek meg, hogy előadásomat köszönettel kezdjem. Ritka és alig viszonyozható manapság az a figyelem, amit egy közönség és közösség magamfajta írónak szentel ezen a világon, vagy legalább is a világnak egy bizonyos részén. Manapság nagyobb figyelmet szentelnek általánosságban nagyszájú politikusoknak, hebehurgya vezéreknek, kötéltáncosoknak és patkánybűvölőknek, mint írónak. Nem mondom, azért néha mutatkozik megkülönböztetés írók és írók között, vannak írók, akiknek szédelgő smoncáit szájtátva hallgatják a megkötyagosodott oktondiak. A helyzet az, hogy aki kiszolgálja a piacot, — elsősorban a silányság és az igazságtalanság, a részrehajlás és a hitványság piacát, — az még csak akad néha hallgatókra. De, aki az igazságot kutatja, aki az egyenlőség és loyaltás, a szabadság és a műveltség nevében beszél, az bizony legtöbbször az üres falaknak beszél, üres széksoroknak, érdektelen és unatkozó hallgatóság előtt. Így van ez manapság az egész világon, különösen és fokozottabb mértékben Európában. Így hát külön megtiszteltetésnek veszem és ezt köszönöm most mindenkinek, aki itt összegyűlt, hogy meghallgassa azokat az ugynevezett bölcseségeket, információkat és hittételeket, melyek Európában, ha egyáltalán még Európának nevezhető az a szerencsétlen szemétdomb, amely Európának nevezi magát, ismeretlen és gyanúteltő fogalmak, ebben a viszonylagosan emberséges világban pedig közhelyek. Kérek mindenkit, hogy elmondandó szavaimat ne vegye egy megbántott ember dühösködésének, se egy üldözött gondolkodó és író zavarodott felháborodásának, mert ebben a pillanatban még nem számítok Európában sem politikai, sem vallási üldözöttnek, bár ki tudja, meddig tart ez a dicsőség. Ismétlem, se politikai, sem vallási üldözöttnek nem számítok, ezt ismétlem kihangsúlyozottan és a fokozottabb hiteltérdemlés okáért. Senki se mondja tehát, hogy azért lázadozok, azért átkozódok és szidalmazok, mert saját bőrömön éreztem az európai förtelmeket, senki se gondolja és mondja tehát, hogy csak azért emelem fel a szavamat Európa mai végzetes rendje, gengsztermorálja és minden derék és becsületes dologra való alkalmatlansága ellen, mert közvetlenül bőrömön éreztem egy csomó ocsmányságnak az ostorcsapásait. Jól tudhatja mindenki, szavaimnak kevesebb hitele lenne ebben az esetben. Viszont én jól tudom, és azt hiszem velem együtt tudjátok ti is, barátaim, hogy nem föltétlenül szükséges, hogy valaki csak akkor lázadozzon mondjuk az embernyszerűség és a fültépés, a keréketörés és a herélés ellen, ha őt már félig megnyúzták, fülét kitepték, keréketörték és kiherélték. Az inkvizíció ellen lázadozhat olyan ember is, aki csak látta a fültépéseket, aki csak tudomással bír ezer és egy borzalomról, dacára, hogy annak nem esett áldozatul. Szavainak hitele nemcsak, hogy nem csökken, de akár a szél, zug és erősödik. Senki nem vádolhatja pártosságával és elfogultsággal.

Nos hát, és erre különös sülyt fektetek, teljes joggal várhatom, hogy

mindenki, aki ebben a teremben ma összegyűlt, vagy aki e terem falain túl meghallgat, legteljesebb mértékben hitelt adhat vallomásaimnak. Sok mindenről akarok és fogok is vallani, barátaim.

Jó magyar vagyok és jó európai. Az a haza, melyet teljes joggal magaménak mondhatok és az a kultúra, melyen felnevelődtem, ma a pusztulás veszélyében forog. Gonosz igazságtalanság volna úgy felfogni a dolgot, hogy azért forog pusztulás veszélyében, mert megérett a pusztulásra. Hitem szerint haza és kultúra örök fogalmak. Ha élni és erősödni, fejlődni és boldogítani akar, úgy alá kell magát vetni a fejlődés és az alakulás örök törvényeinek. De az európai események mai tanulsága szerint Európában alig lehet szó fejlődésről és alakulásról. Senkit se vezessen félre az a tény, hogy vannak Európában ma szerencsétlen népek, elbolyondított közösségek, elnyomott fajták és irtózatossá várt nemzetek. Senkit se vezessen félre tegyük fel az a tény, hogy pár millió szervezett és barbár teuton irtózatossága és fondorlatossága rémületben és bizonytalanságban tart más, szorgalmas és becsületes népeket. Tanúsíthatom, hogy Európa népei, túl e félelmen és e rémületen, megvetéssel és utálattal, semmibevevéssel ha nem is, de félreérthetetlen idegenkedéssel szemlélik ezeket a hangos erőszakosakat. Jól tudják Európa népei, hogy nép és annak vezetői legritkább esetben foghatók csak egy kalap alá. A legutolsó cseh vagy magyar paraszt, a legutolsó osztrák és román munkás, a legutolsó szerb vagy holland hivatalnok is tudja, ha még nem rohadott el a velő a fejében, hogy a teutonok és társaik erőszakoskodása csak gyengeséget és elszánt kétségbeesést takar. Európa nem kíván szerintük élni, barátaim, azt jól jegyezték meg, ennek a tudatában szemléljétek Európát és az európai eseményeket, ha mégannyit is összevegyeztetnétek és hazudoznának az olcsó és nagyszájú lapok, Európa élni akar, fejlődni, művelődni és boldogulni. Kétségbeeséssel szemlélem még itt, a szabad Egyesült Államokban is azon emberek nagy tömegét, akik hitvány papirosaikból értesülve Európa némely cigányprimásának olcsó ügyeskedéséről, olyan következtetést vonnak le Európáról és az európaiakról, ami távolról sem fedi a tényeket.

Itt, ezen a helyen, ismételten és kijelentésem teljes tudatában, kórónatanulni minőségem teljes felelősségében tanúsítom, hogy Európa népei még lelkiük mélyén sem azonosítják magukat megfélemlített vezéreikkel. Nem is hihető ez, ha józanul meggondolja az ember, miféle népnek kellene lennie annak, amely önszántából, szabad elhatározási képességének birtokában, erőszak és megfélemlítés, elnyomás és félrevezetés nélkül hinni tudna álhírlapíróknak, reketireknek és piromániásoknak. Ismétlem, Európa népei ma szenvednek, Barátaim, és soha jobban nem kívánták felszabadulásukat és szabadságukat, mint éppen ma, napjainkban. Néha azt gondolom, már magam is kétségbeesve és megtántorodva, talán meg is érdemelte sorsát Európa, néha már magam is hajlamosnak mutakozom arra az erkölcsstelen gondolkodásra, amely szerint büntetés nem jár bűn nélkül és nem ok nélkül sújtja a sors ma Európában a nemzeteket és a népeket. De emlegethetek-e bünt és mulasztást a néppel kapcsolatban? Nem mutatta-e meg Európa népessége, tömegeiben és derék egyedeiben mindig a szabadságszeretetet, az egymás megbecsülésére való készséget, a szorgos munkára való hajlandóságot és a művelődésre és igazságosságra való alkalmasságot. Nem mutatta-e meg a mi népünk is, nem is egyszer évszáz-

zadok folyamán, hogy nem tud élni szabadság nélkül, hogy jól tudja igazi érdekeit, nem lázadt-e elnyomói ellen, nem is egyszer a történelem folyamán? Nem becsülte-e meg azokat, akik valóban javítani kívántak során, ha azoknak hire hozzá eljutott. Nem kívánta-e a műveltséget és a kulturát, igen, a kulturát és a civilizációt, a polgárosulást, legalább is a jó utat, az emberséges lakásvizonyok és az elemi írni-olvasni tudás erejéig és határáig és ha azon túl már nem kívánta, csak azért nem, mert tájékozatlan volt abban, ami ezen elemi határon túl fekszik.

Igen, ismétlem, itt, ezen a helyen tanusíthatom, vannak még Európában jó európaiak és a mi hazánkban jó magyarok. Jó magyarok és jó hazafiak, igazi hazafiak, a szó félremagyarázhatatlan és hűséges értelmében. Trólok, politikusok, tisztviselők, munkások és parasztok, akik jól ismerik és látják a veszélyt, melyben forog Európa és hazánk. Ezek az emberek, egyedeikben és tömegeikben állják a sarat egy rémes szomszédság és a szélsodorta kelekótya, bolondgomba, szemétdomb és veszettkutya erkölcsiséggel szemben, amelynek egyetlen célja csak a hatalom és a hatalom. Jól tudja ma minden igaz magyar és igaz európai, hogy ennek a pártoskodó és korcsmai gengsztermorálnak, ennek a zsebmeteszőkhöz is méltatlan csökönyös és bután ravasz fondorlatosságnak az ára a szabadság, a fejlődés és az igazság. Jól tudja ma Európában minden igaz európai és hazánkban minden igaz magyar, hogy ennek a piszkos hatalomnak az uralomrajutása csak veszét okozhatja hazánkban és Európának.

Van egy örök igazság, és ez az örök európai és egyben örök magyar igazság is: a szabadság. Szeretném, ha ez a fogalom, szabadság, egy és ugyanazon képben jelenne meg most mindannyiuk előtt. Szeretném, ha szabadság alatt mindannyian ugyanazt gondolnánk. Én szabadság alatt azt az állapotot értem, amidőn minden ember érvényesítheti emberi jogait és természeti jussát. Szabadság az, amelyben mindenki azonos társadalmi sánsszokkal indul az életnek és amelyben a sánsszokat a természeti adottságokon kívül semmi nem befolyásolja. Szabadság alatt értem a művelődés jogát, a szólásszabadságot, a szabad kritikát és az erőszak, az elnyomatás teljes kiküszöbölését. Ez röviden és tökéletlenül a szabadság, amely nélkül sem fejlődés, sem igazság, sem pedig emberi boldogulás el nem képzelhető. Mondhatnám azt is, hogy a létezés eme föltételei nélkül maga az élet sem ér semmit, és ha már választani kell a létezés két formája, a szabadság és az elnyomatás között, akkor megértek mindenkit, akár egyedeiket, akár népeket, hogy a harmadikat választják, a megsemmisülést. Nos hát, ma Európa népei jól tudják ezt, tudja a többi népek között a magyar nép is, tehát legjobb fiai személyében védi és őrzi, ahogy lehet és amíg lehet, kulturális, politikai és gazdasági függetlenségét és szabadságát.

Hősi küzdelem ez, amelyet nem adnak ingyen és amelynek az útja bizonyos helyeken koncentrációs táborokon át, más helyeken maláriaveszésszigeteken, börtönökön, ügyészégi vádiratokkal, rendőrségi vizsgálatokkal díszesen tarkított uton át vezet. Dacára ezeknek a veszélyeknek, mindig akadnak és mindig is fognak akadni jó európaiak és jó magyarok, akik népük és hazájuk érdekében vásárra viszik a bőrtüket, még abban az esetben is, ha akikért bőrtüket viszik a piacra, a legteljesebb érdektelenséggel vagy tudatlansággal és értesületlenséggel szemlélik áldozatukat. Biztos

meggyőződése, hogy vannak derék európaiak Dániában éppugy, mint Franciaországban, Olaszországban, mint Németországban, Lengyelországban éppen úgy, mint Spanyolországban és Bulgáriában, akik a szabadságért és a becsületes életért áldozták, nyíltan vagy titokban, úgy, ahogy lehet, életüket és idejüket. Magyarországon is voltak, vannak és lesznek is mindig efféle hősök, mert bizony ez hősiesség és áldozat. A szemét csöcseléken kívül, a hazaáruló nyilasokon és kisdobosaikon kívül, országotáruló svábokon és teutonivadékokon kívül, eladósodott rongyburzsoázián, korcsmalátogató kortesokon, züllött álhirlapírókon és sodródó moztölteléken kívül, elbutított és züllésre hajlamos proletariátuson és minden áron sodródó csapolegényeken, malomellenőrökön és segédjegyzőkön kívül, elvetélt orvosokon és óvadékokat sikkasztó zugügyvédeken kívül van egész hadseregbe menő tömeg hazánkban és Európában, amely védi és mindig is fogja védeni az igazság, a szabadság és az emberi jussok veszélyeztetett sáncait.

Ha van elnyomatás Európában, az a derék európaiak bőrére megy és azok vele egyet nem értenek. Ha van faji megkülönböztetés, vérképlet és fajteória Európában, az csak egy züllött és tudatlan réteg átmeneti diadala és ha van törekvés hazánkban e tudatlanság pártolására és az erőszakosság dédelgetésére, úgy ez csak egy elszánt kisebbség hazaáruló machinációja. Az igazi, örök európaiság és örök magyarság nem támogatja ezeket a törekvéseket és el sem képzelhető helyzet és alkalom, amelyben valaha is támogatná. Írók, politikusok, munkások és parasztok nagy tömege áll szemben ezzel a százalomraméltó siserahaddal, tekintet nélkül arra, hogy miféle vérképlet jegyében hová tartozik az illető. Ezek a derék írók, néhány kivételes politikus, értelmes munkásság és derék parasztság teszi azt a védőbástyát, amellyel áll vagy bukik a nép jövője, a szabadság és az európai magyarság. Ezek a derék írók, kutatók és tudósok, ugynevezett humanisták és ugynevezett népiek, külön vonalakon bár, de egy és ugyanazon irányban áldozták idejüket és képességüket, pillanatnyi érvenyesülésüket a nemzet demokratizálódása érdekében. Ez a két csoport az első vonalban küzd a népi szabadságért és a polgári értékek átmentéséért ebben az alakuló világban, a romlás és a rombolás veszett hada ellen. Ennek a két csoportnak, amely a magyar és európai szellemi élet legdere-kabbjait tartja számon és munkáltatja egy szabad Európa és egy európai magyarság érdekében, semmi köze az Európában és hazánkban a szabadság és az egyenjogúság ellen elkövetett merényletekhez.

Semmi közünk pártoskodókhoz és szabadságtiprókhoz, semmi közünk idegen célok zsoldosaihoz, cezaromániás örültek és szizofrén kelekótyák lakájaihoz, pártokhoz is alig van és aligha lesz valaha közünk. A mi pártunk a szabadság, a függetlenség, az igazságosság, Európa és az egyetemes magyarság. Ellenségei voltunk és vagyunk, vagyunk és leszünk minden igazságtalanságnak, pártoskodásnak, részrehajlásnak, megvetői és szánakozói a hamisításnak és az ostobaságnak, a gyávaságnak és a szolgáltatásnak. Ami derék és érdemes dolog kikerült szellemi téren az utolsó évtized alatt írók kezéből hazánkban, az e két csoport íróinak kezéből került ki, máshonnan soha. Voltak e csoportoknak lenézői és sajnálkozói, ellenségei és vádói, voltak, akik tudatlansággal vádolták e csoportokat, műveletlenséggel és felforgatási törekvéssel, eméllkül természetesen a harc, amelyet folytattak és amelyet folytatnak, el sem volt képzelhető. Ki tudná

azt megmondani, hogy kik voltak az okosabbak, e csoportok írói-e vagy pedig a bérenc vádaskodók. E csoportok írói mindenesetre országot fedeztek fel, bemutatták a magyar paraszt életét, hiányait és vágyait, követelték is a jussát, tanították a tudatlanokat és kérlelhetetlen harcot indítottak a nagybirtok, a nagytőke, a koncentráció és a szellemi silányság ellen. Ha áruló akadt közöttük, csak osztályáruló akadt, aki leleplezte azt az uralkodó réteget, amelyből elszármazott. E csoportok íróinak sorából kerültek ki azok, akik kiáltványt intéztek a nemzethez, figyelmeztetve örök törvényeire és elmúlt harcainak kivivott eredményeire az egyenjóság nevében a zsidótörvény javaslatának előterjesztése alkalmából. Ezen csoportok írói fogalmazták meg és juttatták a parlament elé aláírásukkal ellátva kiáltványukat a sajtószabadság érdekében. Ezen csoportok írói voltak azok, akik a kor szokásaihoz híven és egy értelmesebb hang és felelősebb lelkiismeret suttogására hallgatva, különbséget tettek, ha már kellett tenni, magyar és magyar, keresztény és keresztény, zsidó és zsidó között. Ha már különbséget kellett tenni, ugye csoportok írói és gondolkodói voltak azok, akik különbséget tettek fajták és felekezetek között, korántsem vérfekleték alapján, de társadalmi rangok és gazdasági állapopot szerint. Természetes volt ez a fejlődés, hisz minden ésszerű fejlődés a természet törvényei szerint természetes. Természetes volt tehát az is, hogy különbséget tettek szegény és gazdag magyar, szegény és gazdag keresztény, szegény és gazdag zsidó között. A mi testvéreink nem minden esetben a magyarok voltak, sem minden esetben a keresztények vagy a zsidók, de a szegény magyarok, a szegény keresztények és a szegény zsidók. Ezeknek az érdekében dolgoztunk és dolgozunk és fogunk is dolgozni mindaddig, míg ez a munkálkodás lehetséges.

Ugy, ahogy lehetett, védték ezeknek a csoportoknak az írói az örök magyar igazságot. Mi az örök magyar igazság? A szabadság, az egyenlőség, a testvériség, a méltányosság és az igazságosság. Nem mondom, akadtak ellenfeleik táborában áruló magyarok és hűtlen zsidók, akik ahelyett, hogy az egyetemes népesség és az örök magyar haza érdekeit és jövőjét tartották volna szemük előtt, akik ahelyett, hogy áldozatot hoztak volna akár még saját káruk árán is ezeknek az érdekében, azon sündörögtek, hogy nehézséget támasztanak a hű magyarok munkája elé. Voltak és vannak áruló magyarok, kik összeszövetkezve szomszédos grajzlerájósokkal, akár a csirketolvajok éjnek idején, ki és besurranak, a fizetett üzeneteket közvetítve és bolondítva a népet. Voltak és vannak hűtlen és ostoba zsidók, akik anyagi lehetőségeikkel éppen ezeket a züllött rendbontókat támogatták, megvonva tőlünk a szabad szó közlésének a lehetőségét. Ostoba zsidók és csahos keresztények, elbutított és félkegyelmű magyarok ezek, akik szolgálbbak kívántak lenni a szolgálknál, lakájabbak a lakájoknál, akik, ha már más nem lehetett, mentek árulni a nép függetlenségét, abban a reményben, hogy a vevő becsületes és ők az elszámolásnál pontosan megkapják a kialakított szennzáldijukat. Ezeket a hitvány lényeket irgalmatlanul büntetni fogja egy elkövetkezendő kor, még abban az esetben is, ha nem sikerült nekik összehozni az üzletet.

Mindig voltak nehéz és sulyos idők Európa és Európában a mi szűkebb hazánk életében. Ez a mai kor is sulyos és nagyon nehéz. A boldog szemlélő, aki innen, e viszonylagosan biztos és zavartalan helyről nézheti Európát és az európai népeket, úgy tekinthet Európára és hazánkra, mint

egy felbolygatott hangyabolyra zivatar előtt. Nagy szó az nyugodtan élni, biztonságban élni, kenyeret és húst enni, gyümölcsöt szopogatni, kedves barátaim. Nagy szó az, hogy valaki tejet tud adni kisgyerekének, jó, tiszta, erős tejet, nagy szó az is, ha iskolába tudja küldeni fiait és lányait, jó cipőben és tisztességes ruhában. Nagy szó az, hogy nem kell nyavalyalőrösen reggelenként arra ébredni, hogy valaki veszélyeztetni városunkat, hazánkat és földrészünkét. Nagy szó az, hogy nem lóg gázálarc a fogasunkon esernyőnk és kalapunk mellett a szögön, hogy nem hajt le a déli órákban barmok módjára a pincébe a házmaster gázvédelmi gyakorlatok ürügye alatt, vagy hogy esténként nem bugnak szüzénák és nem berregnek dühödt repülők a város fölött. Nagy szó az élet, nagy szó a biztonság és a jövő, de nagy szó a becsület is, barátaim.

Akiben pedig van becsület, akiben pedig van lelkiismeret, ha még el nem adta a rongypiacon albán ócskásoknak, az, ha szemléli Európát, nem állhatja meg vinnyogás és nyöszörgés nélkül. Két eset lehetséges: vagy állandónak és maradandónak, elfogadottnak és intézményesítettnek tekintti ezt az európai zavart és akkor, ha már az ördöggel végleg szövetkezett, elfogadja vagy ha nem, egyszerűen megőrül bele. A másik lehetőség, úgy tekinteni rá, mint valami nyomasztó, mulékony, lidérces állomra, amelyet elsőpör a szél, amely végigfutva a maga irtózatos pályáját, ahogy jött, rémülettel és kétségbeeséssel, szeméttel és vad hurrogással megy is a fenébe. Ma már ott tartunk, már legalább is a derék magyarok és derék európaiak, hogy felszámolva régi kételyeinket és gyanakvásunkat, ezzel az erővel szemben mindenkivel szövetkezünk. Így szövetkeztünk és szövetkeztünk Egyházzal, polgárság derekabbjaival, alkotmányvédőkkel és konzervatívokkal, még olyanokkal is, akikre annakidején még legszertelenebb álmunkban sem gondoltunk volna, hogy mentsük a veszett fejsze nyelét. Módszereink még kezdetlegesek, parittyával lövöldözünk csak nehéz hegyi tarackok ellen és egyenlőre csak öklünkkel fenyegetjük a fölöttünk keringő részeg pilótákat. Nem kételkedem azonban abban, hogy hamarosan eljön az idő, amelyben rávissz bennünket a lélek és az értelem, hogy védekező eszközeinket jobban megválogassuk. Bizom benne, hogy eljön az idő, amelyben mindannyian tudni fogjuk kivétel nélkül, hogy veszett kutyákat és dühöngő örülteket nem ráolvasással, nem imádsággal és szagos füstölőkkel, nem is érvekkkel, sem könyörgéssel és engedékenységgel, de bűnbosszúval és kutyakorbáccsal lehet csak elkergetni és észretéríteni.

Ha van rá bocsánat, úgy bocsássátok meg vallomásaimat, kedves barátaim. Hívó ember vagyok, talán nagyobb mértékben és komolyabban is, mint ahogy az illő és tanácsos ebben a világban. Hiszek a népek testvériségében, az értelem diadalában, az emberi természet alapvető alkalmasságában a derék és jó dolgokra, hiszek egy európai közösségben, Európa, hazánk és e világ tudatlanjainak felébredésében, okosainak megszeliődésében és valóban érdemesének diadalában. Azt hiszem, ismerem is az életet és azt hiszem, ha diagnózisomban talán, de egy elkövetkezendő világ reményében nem tévedek. Természetesen, szeretném látni ezt a világot. Képzeljétek, megy, megy az emberiség, most bukdácsolva irdatlan bozótok között, kövek és tátongó földrepedések között, erdőben és száraz sivatagban, rongyosan és éhesen, a föld kincseinek birtokában és mégis rongyosan és éhesen. Ide-oda csatangol az emberiség, senki sem hallgat érdemesebb tagjaira, bolond szónokok izgatják a népet. Ostobaság

és gonosz indulatok gyengítik erőit, ki van szolgáltatva kigyóknak, vadállatoknak, természet és föld minden ellenséges indulatú eszközének. A kik hivatta lennének átvezetni a népességet ezeken a gázlókon, erdőségeken, sivatagokon és förtelmeken mostoha sorsban élnek, majdnem kiközösítve Bolond sarlatánok bűvöletében vándorol most ez a szerencsétlen emberiség, megigézve hazugságoktól és mendemondáktól, téveszméktől és álmoskönyvektől. Pedig kezében vannak a föld kincsei, kezében van a lehető legjobb lét, a föld minden anyagával, az embert valóban emberi sorsba emelő kellékével. Képzeljétek el, ha megtörténne a csoda és az emberiség rászánná magát a gondolkodásra! Vagy legalább is meghallgatná feddhetetlen, értelmes és derék tagjait, akik ugyan nem járatták vele a dervistáncot, akik ugyan nem bujtogatnak gyilkolásra és gyújtogatásra, besugásra és árulásra, de megismertetik vele az élet lehetőségeit és képességeinek határait becsületesen. Mi lenne, ha elővinné az emberiség a jobbik esztét? Hiszem, biztos vagyok benne, hogy hamar, előbb vagy utóbb, ez is elkövetkezik.

Most még csak egy vallomással tartozom. Magyarnak, európainak, világpolgárnak érzem magam és hiszek az emberiség végső boldogulásában, átkos ösztöneinek lehiggadásában, Európa és az európai szellem diadalában és hazánk, népünk sorsának jobbrafordulásában. Európainak és világpolgárnak érzem magam, de amíg vannak Európában és a világon nemzetek, érzem és kihangsúlyozom magyarságomat.

Hiszem, hogy az igazi és örök magyar szellem az enyém, éppen azért, mert az a szellem európai. Gyűlölöm az erőszakot és a méltánytalanságot, az olcsó népbolonditást, a hazugságot és a félrevezetést, a zsarnokokat és az elnyomókat, akármiféle karlengetésekkel és bűvös pojácaskodásokkal is jelenjenek meg a tribünökön a nép előtt. Nem vagyok a diktatúrák eszméjé és konok ellensége, ábrándom és ideálom egy olyan vezér, aki ha kell, igen — parancsszóval kényszeríti a népet a szabadságseretetre, ha kell, igenis, még az erőszak alkalmazásával is kényszeríti az igényességre, a művelődésre és az igazságosságra. Jól tudom, igazság van többféle, de azt is jól tudom, emberi és természeti igazság csak egy van és az örök. Ez az igazság a szabadság, az egyenlő jog és az egyenlő elbírálás, az egyenlő lehetőség és az egyenlő juss. Ez az igazság örök. Ez a magyar igazság. Ez az örök magyar igazság. Ez hazánk örök és multhatatlan igazsága. Jól tudom, érhettek százakat, ezreket, tizezreket és százezreket, talán itt sorainkban is többeket sérelmek hazánk részéről, de felelősségem teljes tudatában állithatom, hogy az örök magyar igazság birtokolójának részéről — soha. Igaz magyar nem üzött soha zsidót, nem hajtott hontalanra soha szegény parasztot, nem kintzett szegényt és nem játszott ki csalafintán tehetetlent és ügyefogyottat, nem tiport szabadságot, nem árult és nem árulkodott. Igaz magyar és ez volt az igaz magyar, mindig a szabadságot védte, mindig gyámolította a szegényeket és támogatta a haladást a művelődés és a műveltség összes eszközeivel. Aki nem ezt tette, az nem magyar, az hazudott, az álnokoskodott, az csak báránybőrbe bujtatott farkas volt, vedlett róka, szőrét hullatott kutya volt, de nem volt sohasem magyar. Az örök magyarság, a magyar nép nem bántott senkit soha. Ezt soha ne feledjétek el barátaim és erre mindig emlékezzetek!

BERDA JÓZSEF: HÁROM VERS

SZERESS MÁR MINKET, SZABADSÁG!

Te csodálatos,
soha el nem érhető s megfoghatatlan
szívárványa az elpusztíthatatlan égboltnak:
Szabadság! Gyönyörűséges Szabadság!
Szabad-e még köszönteni téged? Szabad-e
hitet vallani; örülni, hogy örök sugarakkal
ránkmosolyogsz majdan?
Most szeress, most válts meg, minket te büszke, —
csúf századunk kitagadottja!
Köröskörül a sötétség hatalmai terpeszkednek immár.
Ököl és bomba, hirdeti jogát az Ember-birodalmában!
Szajháké a szó, — hiába küzd a józan értelem;
sötétséggel szemben a fény! Hiába könyörög
a kisebztett száj, mely tiszta forrásodból akarná
csillapítani szomját: nincsen segítség! nincs vigasztalás!
Hiú álmunk: Szabadság! drága Szabadság! Szállj,
perbe értünk Isten előtt s jöjjön el már a te országod,
hol fény lesz újra a fény, s ember lesz végre az ember,
ki meggyalázta enmagát e koldusi korban, mely
a halál jegyében született!

SÖTÉTSÉG

Csak hallgatom böven buggyanó szavaid
s fanyar mosollyal legyintek máris: mily boldog
lehetsz te, hogy ennyire kamasz vagy még s nem
látod-hallod a valóságot, mely ujjal mutat ránk; —
haszontalan dolgot műveltek, nincs szükség reátok
ebben a megkerült világban! Kinek kellene, mondd,
a boldog fényűzők ma már? Önáltatás az egész,
akármit csináljunk is itten. —
Csak az boldog, aki meghal és nem hisz senkinek,
még enmagának se, s ki meri mondani: kinek
esze van még, térjen észre végre,
s akassza fel magát idejében!

FILOZÓFIA

Fiatalember vagyok még s máris
arról álmodozom, ha öreg leszek,
mint tölthetem napjaim békés örömben.
Ne neved ki hát, ha őszintén megmondom neked:
a magam hajlékára vágyom, egyszerű szoba-konyhás
házra, melynek szemet-vidító kertecskéje van s hívatott
kertésze magam lehetek csupán! —
Istenem, Istenem, derűs öregur, ott fent

*a magasságban; te tudod, mily komoly
konyhakertészetem, mily illatos virágaim,
s még dúsabb gyümölcsfáim volnának!
Mint anya a csecsemőjét, úgy ápolnám-babusgatnám
a kertemet s füttyülnék a világra, mely oly beteg már,
hogy szinte gyógyíthatatlan. Bizony, higgyétek el:
aggódó szülők se vigyázhatnak úgy szépen serdülő
fiaikra, ahogyan én vigyáznék, ha gazda volnék,
kertemre, mely csupa derű és termő mosolygás volna,
csak az Isten is segítségemre legyen
s kedve teljék benne.*

A FRANCIA SZELEM A VIHARBAN

Irta: MOSONYI FERENC

A „dinamikus“ Európában a másodrangú energiaforrássá züllött Szellem elfoglalja a hatalmasok-kijelölte stratégiai állásait. A propaganda mindent tulordít, és mivel nincs többé szükség a finomkodó ci-devan-tokra, a parancsuralmaknak behódolt költőfejedelmek végkép becsukhat-ják a boltot. A. G. Hauptmannokra ismét rájár a rud. A haszontalanná lett régi jelképek széttöredeznek az „új rend“ bajnokainak szekercecsapásai alatt. Akik tegnap még meg tudtak botránkozni, amikor a Véres Kés egy lovagja kijelenté: „Ha ezt a szót hallom: kultura, történytáskámhoz ka-pok“, — azok ma legfőlebb azon szegyenkeznek, hogy még mindig nem tanultak meg becsületesen szalutálni... Így a „dinamikus“ Európában.

S hogy áll szembe a francia értelmiség a mával? — kérdezik min-denfelől, némi kiábrándultsággal elegyes aggodalommal azok, akik vigyá-zó szemeiket továbbra is Párizs felé vetik. (Vagy talán nem is kérdezik, nem merik kérdezni, tulontul rettegve a választ? A fel nem tett kérdések között mindenesetre ez is ott remeg a ma még néma ajkakon.)

Még nem ütött a nagy számonkérések órája. S talán még korai törek-vés megállapítani akarni a francia szellemi élet felelősségének mértékét mindabban, ami az utóbbi hónapok során Európában végbement. Ám ad-dig is, amíg elérkezik a higgadt tisztázások pillanata, fontos feladat a francia értelmiség köreiben uralkodó közhangulatról képet adni. E cikk keretében tárgyunknak csak főbb mozzanataira szorítkozhatunk.

Először is egy közkeletű tévedésre kell rámutatnunk. A külföldi köz-vélemény általában hajlamos arra, hogy bizonyos bűnökért és mulasztá-sokért, amiknek következményei most zuhognak végzetszerűen a tótágot álló világra, kizárólag a francia kormányokra és államférfiakra hárítsa a felelősséget. E szerint a felfogás szerint például a müncheni paktum X. miniszterelnök vagy Y. külügyminiszter lelken szárad. Utóbbiak nyilván a francia nemzet akaratának megerőszkolásával csatlakoztak a Lantier-megjövendölte „mészárosok klubjához“... Az ilyen történetmagyarázók-könnyűszerrel tölteszik magukat azon a „csékélységen“, hogy a francia sajtó olvasása minden elfogulatlan embert tételük ellenkezőjéről győzhe-tett meg. (Igaz, az ő szemükben a nagy nyugati demokrácia sajtója nem fejezi ki a népi köztudatot.)

Ennek a szimplista napi-szemléletnek az elfogadása jelentősen megkönnyítene a cikkíró feladatát. De sajnos a jelenségek tömege bizonyítja, hogy némely kellemetlen sajtóhangok mélyből-jöttét tagadni: struccetempó s csak egy neme az élő élet megnyilatkozásai előtt való kényelmes elzárkózásnak. Nem lehet szemethunyni az előtt, hogy München császármetszést jelentett az egész francia közéletben. Nemcsak a pártokat osztotta meg, összebékítve a tegnapi dühödt ellenfeleket és éket verve közös harcokon edződött barátságok közé, hanem vízváltató szerepet játszott a francia Szellem arcvonalain is. Hiszen, ha egy szabad nemzetnek más szabad nemzetektől engedélyezett béklyóbaverésén csak Henri Massis és társai — egy nagyon is gyanús „okcidentalizmusra“ esküdő csoport — ujongtak volna! Ám mit szólnak ahhoz, hogy ugyanaz a Jules Romains, aki kevéssel annakelőtte még a Pen-Klub prágai szószékéről hirdette a szabadság és humanizmus fenkölt ígét, írástudói magaslatáról nem átalult leszállni a piacra, teljes müncheni vértetben, nyíltlevelek velőcsontját hajigálva a hamis békemámoreban uszó sajtónak? S ha még ő lett volna az egyedüli! Ha nem találkoztunk volna minden uccasarkon nagy nevekkel, a Jules Romainsek légióival, akik a müncheni portéka camelotinak és alkuszainak csaptak fel...

A szeptemberi napokban az „integrál-pacifista“ J. Giono hirhelt zöld füzetei és mestere, *Alain* brosurái ott díszlettek minden párizsi könyvesbolt kirakatában, míg elvbarátaik, az ex-néparevonalas „Comité de Vigilance“-ba tömörült írók többsége, összeölelkeztek Flandinnel. Ennek a tábornak a felfogását egyik főemberük így jellemezte: „Ha végső soron választani kell a szolgaság s a háború között, mi az előbbit választjuk. Mindig meg volna ugyanis a remény, hogy a szolgaságból kilábaljunk, ezzel szemben a háborúból nem szabadulnánk ép bőrrel.“ Szeptemberben, a tizenkettedik óra feszült pillanataiban nem annyira mersz, mint inkább gyomor kellett ehhez a drasztikus fogalmazáshoz. (München óta az integrál-pacifisták finomabbak és óvatosabbak.) Igaz, hogy az izlés kibicsáklása a legjelentéktelenebb volt az akkor előfordulható baj esetek közül. Megesett ez bizony még zöldfrakkos cimborákkal is. Így például a tragikus vaklárma idején az akadémikus G. Duhamel nem talált jobbat, mint azon dühöngeni a *Figaro* hasábjain, hogy a francia kórházak ápoló személyzete túl sokat amerikázik. Ugyanő volt az, aki afeletti felháborodásában, hogy a szivszorongva várt rádió-hírek előtt izetlen kuplékat meg síkamlós sanzonokat közvetítettek némely francia állomások, kieszközlte, hogy a híradót komoly hanglemezek előzzék meg. S így történhetett meg, hogy miközben Stuttgartból és Milánóból vad csindaratta köszöntötte a rádió órakulmára éhes emberiséget, Párisból az Eroica fenséges akkordjaival és Schumann érzelmes dalaival kárpótolták a szurkáló hadköteleseket, a fenségesnek és érzelmesnek alig nevezhető hírekért. Ha ez elég az őszi csorba kiköszörülésére, akkor Duhamel megmentette kártársai meg a haza becsültét.

Ám legyünk igazságosak Duhamellel s a többi francia írástudóval szemben. Elsősorban is, — hogy Duhamelnél maradjunk — éppen ő, a *Salavin* írója, gyógyult ki elsőül a szeptemberi Salavinnek nyomoruságos napi-hiteiből s a münchenista mákonyból. Duhamel új könyve, a *Mémorial de la Guerre Blanche* (Mercure de France kiadás), a szabad ember nagyszerű revansa az új-machiavellizmus nemzetörlő hadjárataiért. A szabad

ember, Duhamel szócsővéén át, szembeszáll a propagandák hazugságaival és Szeptember hulláiról letépi a képmutatók fehér szemfedőjét. „Ne tartsd karjád többé a békés megegyezés szép szavával az iszonyatos rablást” — kiált fel Duhamel és Bismarck egy mondasát állítja mementóként az Esernyős Vitéz elé: „Aki azt reméli, hogy engedményei árán lecsendesítheti ellenfelét, az sose lesz elég gazdag.”

München óta micsoda ébredés! A Duhamel esete korántsem egyedülálló, bár egyike a legjelentősebbeknek. A Gionok s a „Comité de Vigilance” Serge-Napoleonjainak maroknyi hada hovatovább magára marad. Nem épp Duhamel üzeni-e a „Mémorial”-ban Gionoéknak: „Majd ha Kékjános (= Giono. M. F.) tanítványai behódoltak a germán hódítónak, ezek a contadouri pásztorok azonnal megkapják a sisakot meg a fegyvert, s utána kivezényelik őket valamelyik harmezőre.”

A gionista máknakynak különben nemcsak Duhamel izen hadat, hanem Kékjános egykori tanítványai is sorjában elfordulnak tőle. Maximilien Vox „csákovádász Tartarin”-nek becézi egykori mesterét, A. Didier pedig így ír róla: „Giono a mindenáron való pacifizmust hirdeti. Megtagadja az engedelmeskedést és szeptemberben miniumfestéssel fröcskölte tele falujában a mozgósítási falragaszokat!... Ám érdemes tudni, hogy könyveit szélsőséges nacionalista kiadó adja ki, s mi több, a német lapok tárcarovataiban gyakran találkozni a könyveiből vett szemelvényekkel. Az effajta irodalom tetszik a jövődöbéli feldgrau-oknak.”

A francia értelmiségnek München utáni ébredése küzdelmes felocsuadás. Legtöbbjük szívesen hitt volna tovább az Alkuba, ha az valóban biztosíthatta korántsem megvetendő kényelmüket, pompás virágágyaik zavartalan ápolását. Első illuziójuk őrző reménykedés volt, de ettől az önzéstől nem lehetett elvitatni — a kultúra kertészairől lévén szó — bizonyos nemes ürügyeket. A forró számumot azonban nem lehetett ördögűző szavakkal és halk fohással megállásra kényszeríteni. A vihar egyre közelebbről fenyegeti az üvegházak törékeny palántáit. S erre a francia írástudók nagy többsége ugyanazzal a becsületességgel, amellyel elzárkózott a fórumtól olyan időszakokban, amikor a közéleti békaegérharctól való elfordulás a Szellem tiltakozásának számíthatott, — mondom, ugyanazzal a becsületességgel kilép vihar-fenyegette elefántcsonttornyaiából és a küzdelem minden kockázatát vállalva kiáll a porondra a nemzet nemzetfeletti értékeinek szolgálatában. München óta a riadó minden skálája végigdübörög a francia értelmiségi emberek frontállásain. S itt nemcsak a „riasztó” könyveknek szeptember óta megjelent hosszú sorára gondolunk (Duhamel *Memorial*-jától Nizan *Chronique de Septembre*-jáig), hanem arra, hogy a francia intellektuális élet minden megnyilatkozása magánhordja, akarva, akaratlan, ennek a riadónak a lirizmusát, még akkor is, ha látszólag semmi köze a profán világ dolgaihoz. Így, amikor Marie Dujardin új könyvében (*Un de bonne famille*, Mercure de France kiadó) a hősnő szűkebb pátriája természeti szépségeihez menekül az emberek acsarkodásai elől, a könyv minden lapjából kicseng az a nagyon is korszerű izgalom, amit a történelem elleni lázadásnak ez a késő-rousseau-i változata ahogy sem tud elfojtani. És Manha Garreau-Dombasle asszony új könyvének (*Sati*, Stock kiadó) hősnője is hasztalan menekül Európa elől Indiába, — Európa tovább üldözi. Az író hiába kísérletezik csodagyógymódokkal: ha akarja, ha nem — kénytelen felismerni, hogy a régi

romantikus receptek felmondták a szolgálatot, nincs menekvés többé a valóság polipkarmai elől.

Mi tagadás, a francia szellemi embernek nehezebb esett ez a felismerés. Ő a tiszta ideák birodalmában érezte otthon magát és egy felsőbb valóság nevében idegenkedett a napivalóság utvesztőjétől. Erre az értelmiségi embertípusra céloz Jean Guéhenno bretagnei utinaplójában (*D'un Journal de Vacances*, N. R. F.), amikor megállapítja: „Az intellektuel egyfajta *heimatlos*, mert aki az eszmék egében van otthon, nem leli honát ideleinn. A földi hazák csupán kis járások, szokások, előítéletek, vagy tévedések és hazugságok, amiket megszokásból szeretünk.” Ez a megállapítás egyébként nem mentes minden resignációtól. Guéhennonak látnia kell, hogy az eszmék ege nem a vágyott derűs ég többé, hanem nagyon is földi kigőzöl-gésekből sűrűsödik s felhők borítják. Viharfelhők az eszmék egén! (Eszünk-be jut André Suarés maró szellemességű mondása: „Az államférfiaknak csak egy valaki lehetne az ápolója és orvosa: Jupiter. De ő majdnem mindig alszik. S talán mulattatja is, hogy a világegyetem vásznán saját karikatúráit láthatja.”)

Az ideák ege utáni örök honvágyból, a „köznéptől” való különállás sokszor kényszeredett törekvéséből következett az egyéni szabadság- s az eszmei függetlenség-kultusznak az az olykor szinte már perverz változata, ami nélkül a Gionok, Alaine-k s „Comité de Vigilance”-beli tanítványaik elképzelhetetlenek. Igaza van A. Wurmsernek, amikor ezekkel kapcsolatban leszögezi: „Sok értelmiségi szemében az egyéni szabadság annyi, mint a szakadásra való jog. S az eszmei függetlenség egyenlő a disszidencia kötelességével. Nem „szabad” szerintük az a sok ezer ember, aki egy véleményen van.”

Szerencsére a szeptember óta hatalmasodó zajlás — mint láttuk — nem mult el nyomtalanul. Míg azelőtt a francia írástudó-koncert bántó kakofóniájából csak a szélsőbaloldálnak eljegyzett néhány író s az egy Julien Benda kasszandrai hangja képviselte a következetes kultúra-védelem ügyét, — ma a hajlamokban, formációkban, tehetségben és izlésben mutakozó különbségeken túl, szinte valamennyiöket — legalább is mindazokat, kiknek szava súlyt jelent az értelmiség arcvonalain — összeforrasztja az újbarbár roham elleni védekezés közös akarata. Az arisztokrata Montherlanttól, az ókatholikus Mauriacon s az újkatholikus J. Madauleon át Duhamelig s a fiatalabb évfjártok íróiig, mind egyek a szellem, a kultúra, a humanum, az emberi szabadság végsőikig való védelmében.

A francia értelmiségi társadalom tegnapi nemtörődömségével, különállásával vagy tiszavirágéletű illuzionizmusával nyilván részese volt a szeptemberi katasztrófának. Ma viszont a francia szellem egysége az emberi értékek védelmében, a letargiából való — talán lassu, de biztos — felemelkedésnek egyik legbiztatóbb jegye. Lehet, hogy ennek a minden külső behatás nélkül, spontán létrejött egységes arcvonalnak is lesznek renegátjai. Mi mégis azt hisszük, hogy az ellenpártnak — a Maurrasok és Massisok táborának — renegátjai számosabbak lesznek. Az új francia szellemi front kialakulása új történelemmel biztat. Befejezésül hadd idézzük újból A. Suarést:

„Macchiavelli, a lecsuszottak fejedelme, a sötét élcgyártó, aki a fegyenctepek Mózesre és a banditák bibliájára lett, politikára tanítja az örültek házából kiszökött hódítókat. Ő szolgáltatta nekik az illedelmes beszéd

szótárát. A zsarnokok és csuszómászók megtanulták, hogy a bűnt dinamizmusnak hívják. A gyilkos dinamikus. A rablás dinamikus. A rágalom és a sértegetés dinamikus. A rákos sejtek dinamikusak. Van azonban valami, ami ezeknél is dinamikusabb: a guillotine... Azt ajánlom a civilizált népeknek, hogy éljenek a nyaktilló dinamizmusával és ne engedjék át a csúszó-mászóknak Macchiavelli tanait."

Az új francia szellemi front nem hazudtolja meg A. Suarés felhívását. A felelet azonban nemcsak rajtuk, hanem a civilizált népeken is mulik.

ARCHIMEDES HALÁLA

Irta: KAREL CSAPEK

Az a história Archimedesszel nem egészen úgy történt, ahogy megírták; igaz ugyan, hogy megölték, amikor a rómaiak elfoglalták Szirakuzát, de nem felel meg a valóságnak, hogy egy római katona behatolt a házába, hogy raboljon s Archimedesz, aki el volt mélyedve valami mértani ábra megrajzolásába, mérgelődve förmedt reá: „Ne bántsd a köreimet!” Először is Archimedesz korántsem valami szórakozott professzor volt, aki nem tudja mi történik körülötte. Ellenkezőleg. Született, igazi katona volt, aki a szirakuzaiaknak hadigépeket konstruált a város védelmére. Továbbá. Az a római katonácska nem holmi részeg fosztogató, hanem Luciusz, a művelt és becsvágyó vezérkari százados volt, aki tudta, kivel beszél s egyáltalán nem rabolni jött, hanem a ház küszöbén katonai tisztelgés után így szólt: — Légy üdvözölve, óh Archimedesz!

Archimedesz felemelte szemeit a viaszdeszkáról, amelyen tényleg rajzolt valamit s azt felelte: — No, mi az?

— Archimedesz, — szólt Luciusz, — jól tudjuk, hogy a te hadigépeid nélkül Szirakuza egy hónapig sem tarthatta volna magát; így azonban két évi komisz munkát adott nekünk. Ne gondold, hogy mi katonák, ezt nem tudjuk megbecsülni. Remek gépek. Gratulálok.

Achimedesz legyintett a kezével. — Ugyan kérlek, semmiség. Közönséges vetőgépek, csak amolyan játékszerek. Tudományos értékük alig valami.

— Katonai értékük azonban annál nagyobb, — vélte Luciusz. — Ide figyelj, Archimedesz. Én azért jöttem, hogy felszólítsalak: dolgozz velünk.

— Kivel?

— Velünk, rómaiakkal. Valószínűleg tudod, hogy Karthago bukófélben. Minek nekik még segíteni? Nézd csak, hogy ellátjuk most a bajukat! Velünk jöhetnek valamennyien.

— Miért? — mormogta Archimedesz. — Mi, szirakuzaiak véletlenül görögök vagyunk. Miért kellene veletek mennünk?

— Azért, mert Sziciliában éltek s nekünk Sziciliára szükségünk van.

— És miért van rá szükségetek?

— Azért, mert uralkodni akarunk a Földközi tengeren.

— Á, — mondta Archimedesz s elgondolkozva nézett a deszkájára. — És mire kell az nektek?

— Aki a Földközi tenger ura, — mondta Luciusz, — az a világ ura. Ez csak világos?

— No és nektek a világ urainak kell lennetek?

— Igen. Róma küldetése az, hogy a világ ura legyen. S én mondom neked, az is lesz.

— Lehetséges, — mondta Archimedes s valamit törölt a viasztábláján. — Bár én azt nem tanácsollám nektek, óh Luciusz. Ide figyelj: a világ urának lenni — ennek a megvédése egyszer majd kegyetlen munkát ad nektek. Kár a nagy fáradságért, amibe ez majd belekerül.

— Mindegy, de nagy birodalom leszünk.

— Nagy birodalom, — tündökölt Archimedesz. — Ha kis kört rajzolok vagy nagy kört, az mindig csak kör marad. Megint csak itt a határ — sohasem lesztek határ nélkül, óh Luciusz. Avagy azt gondolod, hogy a nagy kör tökéletesebb, mint a kis kör? Azt gondolod, hogy nagyobb tudós vagy, ha nagyobb kört rajzolsz?

— Ti, görögök, mindig csak érvekkel játsztok, — szólt Luciusz kapitány ellenvetése, — mi azonban másképpen bizonyítjuk az igazunkat.

— Mivel?

— Tetteikkel. Például elfoglaltuk a ti Szirakuzátokat. Ergo Szirakuza a mienk. Ez csak világos érv?

— Az, — mondta Archimedesz s vésőpálcikájával megvakarta a fejbúbját. — Igaz, elfoglaltátok Szirakuzát; csakhogy ez már nem az a Szirakuza s nem is lesz az, ami volt. Nagy és híres város volt ez, barátom, de most már sohasem lesz nagy. Kár Szirakuzáért!

— De ezért Róma nagy lesz. Rómának kell a legnagyobbnak lennie az egész földkerekségen.

— Miért?

— Hogy fenntarthassa magát. Minél erősebbek vagyunk, annál több az ellenségünk. Ezért kell a legerősebbeknek lennünk.

— Ami az erőt illeti, — dünnyögött Archimedesz, — én egy kicsit fizikus is vagyok, óh Luciusz, s mondok neked valamit. Az erő kötött:

— Mit jelentsen ez?

— Ez amolyan törvény, Luciusz. Az erő, azáltal, hogy hat, kötve van. Minél erősebbek lesztek, annál több saját erőt kell felhasználnotok erre; s egyszer eljön majd a pillanat...

— Mit mondasz?

— Semmit, semmit. Én nem vagyok próféta, csak fizikus. Az erő kötött. Többet nem tudok.

— Ide hallgass, Archimedesz. Nem akarnál velünk dolgozni? Fogalmad sincs róla, milyen óriási lehetőségek nyílnak meg előtted Rómában. Te építenéd a világ legnagyobb hadigépeit.

— Meg kell bocsátanod, Luciusz, én öreg ember vagyok s még szeretnék dolgozni valamit, fel szeretném dolgozni még egy-két gondolatomat. Amint láthatod, éppen rajzolgatok valamit.

— Nos, Archimedesz, nem izgat téged a gondolat, hogy velünk együtt átvedd a világ fölötti uralmat? Miért hallgatsz?

— Bocsánat, — mormogta Archimedesz a deszkája fölött, — hogy mondtad?

— Azt mondtam, hogy az olyan embernek, mint te, a világ fölötti uralomra kellene törekednie...

— Hm, világmentő, — mondotta Archimedesz elgondolkozva. — Ne haragudj, de itt fontosabb dolgom van. Tudod, valami tartós dolog. Valami, ami minden bizonyára megmarad.

— Mi az?

— Vigyázz, 'el ne töröld a köreimet! Azt a módszert keresem, hogy hogyan kell kiszámítani a körszektor felületét.

*

Később azt a hivatalos hirt adták ki, hogy a tudós Archimedesz véletlen körülmények folytán vesztette el az életét.

A HARMADIK BIRODALOM IDEOLÓGIÁJA

Irta: GÁL ERNŐ

A német nemzetiszocializmussal foglalkozó tanulmányok többsége második vonalba dobva a nemzetiszocialista elmélet kérdését, főleg a mozgalom társadalom-politikai vonatkozásait vizsgálja. Igaz: a nemzetiszocializmus gyökerei elsősorban a háború után Németország gazdasági-politikai alkatában keresendők, emellett azonban mellőzhetetlen annak az erjedési folyamatnak az átvilágítása, mely szellemi sikon készítette elő a nemzetiszocializmus hatalmi érvényesülését. E. Vermeil, francia szellem-történész könyve (*Les doctrinaires de la Révolution Allemande*, Paris, F. Sorlot, 1939) hézagpótló ebben a vonatkozásban s egyben a legteljesebb is eddig, mert a nemzetiszocializmusnak nemcsak jelenlegi és hivatalos auktorait, de nyílt és öntudatlan előfutárjait is ismerteti: a szálláscsinálókat, akik írásaikban a mai nemzetiszocializmus történelmi-művelődési szemléletével bizonyos „vegyi“ rokonságot mutatnak, ha akarják, ha nem.

Ilyenek többek közt — s számos olvasó bizonyára meglepetéssel veszi — W. Rathenau, Keyserling, Th. Mann, akik bár még a háború előtt jelentkeztek, munkásságuk derékhadát azonban a weimari köztársaság első éveiben (1918-1925) jelentették meg.

Mindhárom akaratlan „szálláscsináló“ mélyen bennegyökerezik a Második Birodalom romjain s a Németország nemzeti megaláztatásán épült weimari-köztársaságban, mely hatalmas technikai fejlettségével, rohamosan városiasodó lakosságával, tehetetlen parlamentarizmusával egymással élesen szemben álló osztályaival és széthúzó tartományaival zárt, beteg, vajdudó társadalmat mutatott. Rathenau, Keyserling és Mann — külön-külön — a klasszikus német idealista bölcsélet, főleg Wagner és Nietzsche tanítványai s szellemileg azt a német középérteget képviselték, melyet létalapjaiban veszélyeztetett a kapitalisztikus iparosodás korabeli hatalmas növekedése.

W. Rathenaut, ki egy személyben filozófus, az A. E. G. igazgatója és miniszter, elsősorban a modern mechanizálódási folyamat érdekli. Szerinte a mechanizálódás oka nem a háború, nem is a tudományok fejlődése, még kevésbé a judaizmus, hanem a hihetetlen mértékben megnövekedett fogyasztás szükségletei. A Nyugat központi feladata a tömegek élelmezése lett. A régi vezető elitiek eltűntek s helyükbe a technicizmust képviselő polgárság és proletariátus lépett. A tömegek — véli Rathenau — mindent együtt nőnek az iparosodással s az elit-nélküli „elnémietlenedett“ Európa ördögi körforgásba zárult. Meggondolásai során Rathenau a szellemi életet a németiséggel azonosítja s mert korában a szellemi, művészi és

vallási tevékenységek funkciói elhanyagoltak — forradalomért kiált, de nem valami hatalmi forma vagy osztály ellen, hanem a mechanizálódás megdöntéséért. Az eredendő bűn szerinte az elgépiesedés; ez az a társadalmi fekély, aminek megszűnésével eltűnik a jelenlegi társadalom is, helyet adva egy szellemi alapokon megszervezett közösségnek. Ebből az új társadalomból Rathenau egyformán száműzi az önző kapitalizmust és a hatalomra törő proletariátust. Ez az új társadalom szerinte egyszersmind az igazi németiséghez való visszatérés. A mai nemzetiszocializmust oly élesen jellemző tulzó nacionalizmus és imperializmus ime, más fogalmazásban. Az újjászületett Németország visszaszellemesíti, azaz visszánémetesíti Európát és megteremti az igazi demokráciát.

Keyserling gondolkodása — legalábbis a kiindulásban — azonos Rathenauével. Őt is elsősorban a technicizmus izgatja s a technikát Kelet és Nyugat szembeállításán keresztül vizsgálja. Eszerint a keleti ember minden földi alkotás mulandóságának tudatában egyetemes és marandó értékek felé tör, a nyugati ember lényege viszont a tudomány. A tudomány emberfaragta törvényei és szabályai hálójában a Természetet csupán kihasználható erőnek tekinti, ami közvetlen nyelvre fordítva azt jelenti, hogy a nyugati ember elgépiesíti úgy az egyéni, mint társadalmi létét. Ennek a folyamatnak csúcspontja az amerikanizmus. Az eljövendő eszmei ember típusa *Keyserling* szerint ez semmiesetre sem lehet. Csak a keleti és nyugati típusok keveredése, egymásbaolvadása lehet eszményi. A jövőnek csak ez az embere tarthat egyensúlyt az erő és a tökéletesség, a hatalom és a szeretet, a pozitív tudomány és a metafizika között. Csak ez uralkodhat a természetet úgy, hogy ugyanakkor szelleme is mély legyen. Rathenauhoz hasonlóan *Keyserling* is szembehelyezi a modern technikát a szellemi újjászületéssel s az anyagi javakért tülekedő tömegekkel ellentétben az igazi elit, a jövő arisztokráciája kialakítását követeli, épp azét a réteget, amit oly fájoan nélkülöz Rathenau.

Thomas Mann gondolkodási szférája szintén ebből a gondolatvilágból való. A probléma magvát nála is a technicizmus veti fel s csak a probléma megragadása más, amikor a civilizáció és kultúra különbözőségéből indul ki. A kultúra ugyanis a valódi szellemiséggel, a civilizáció viszont a mechanizálódással azonos. A kultúra az a „stílus“, mely szellemi alkatot ad a világnak s hősiességgel és cselekvő szellemmel uralkodik a sötét erőkn. Ez a megfogalmazás kétségtelenül szép s találó is, de sajnálatosan tartalmazza ama „ráció“-elleni lázadás körvonalait, amit a válságba került középrétegek irracionizmusa és utópisztikus antikapitalizmusa termelt ki. Lényegében ezek az elemek jutnak uralkodó szerephez — bár más interpretációban — a nemzetiszocializmus Th. Manntól különben élesen idegen „házi“ gondolkodóiban.

Hogy lehetséges ez a — hangsúlyozzuk — távoli rokonság? Lehetséges, mert Rathenau, *Keyserling* és *Thomas Mann* eszmélkedése ugyanannak a társadalmi rétegnek a megrendülése, mint ahonnan a nemzetiszocializmus kiindult. Rathenau, *Keyserling* és Th. Mann azonban egy vékony, felső értelmiségi réteg szempontjából és használatára gondolkodtak s ezért lényeges hiba lenne őket a nemzetiszocializmus közvetlen előkészítőinek tekinteni. Csak a talaj azonos, a szellem klimatikája azonban élesen más. Ezért történhetett, hogy Rathenau gyilkosait hőökké avatta a nemzetiszocializmus s ha *Keyserling* bizalommal is tekint a mai német rendszer

felé, Thomas Mann hevesen és elhatározóan szembekerült vele.

Más világ fogadja a szemlélőt, ha Oswald *Spengler* felé tekint. Spengler írásai, bár ugyancsak Nietzsche fellegeiből táplálkoznak, már lehuzódtak a félműveltek széles köreibe s gondolkozása fő eleme: az állambölcseleti gondolatok, a nemzetiszocializmus autochton fegyvertárába tartoznak.

Spengler történetiszemléletében központi helyen az állam kérdése áll. Az állam szerinte maga a történelmi fejlődés formája s alapja nem valamely papiros, hanem a harcok, expanzív, hódító törekvésű alkotmány. Államiság csak más államokkal való viszonyban képzelhető el s az állam vagy védekezik, vagy támad. Ezért alkotó valami a háború. Az igazi történelem vérrel készül s ha az állam történelmileg átment a hűbéri, dinasztikus, nemzeti és demokratikus formákon úgy mai formája *cézári*. Ezt viszont csak úgy öltheti fel, ha a mesterséges, elgépiesedett, raffinált civilizáció helyett a vér és faj szavára hallgat, mert csak ez biztosítja a kozmikus, irracionális élet győzelmét a mesterséges, technicista élet felett. Ezért harcol a cézarizmus, (az új, porosz mintára nevelt) elit diktatúrája úgy a tudomány, mint a technika ellen.

Ne tévesszen meg bennünket a porosz életeszmény spengleri fogalmazása. Ez a spengleri fogalom lényegében ugyanazt a funkciót hordozza, mint Rathenau-nál, Keyserlingnél és Thomas Mannál a szellemi átértékelés követelése. Nála is — sőt nála elsősorban — Németország feladata önmaga átalakítása s a porosz szellemhez való visszatérésen keresztül szerepe az elhanyagolt „fausztikus“ kultúra regenerálása.

Mi ez a porosz szellem?

A porosz szellem lényege a közös munka. A porosz szellem — Spengler szerint — nem ismer osztályokat, csak szakmai csoportokat. Tiszt, hivatalnok, munkás, paraszt, mind az állam szolgálatában dolgoznak. Poroszországban kedvelik az egyenruhát és a címeket, de csak azért, mert azok a közfunkció jelképei. A porosz szolidaritás sarkpontja: a parancsolás és az engedelmesség. Külső megjelenési formája a totális, cézári állam.

Spengler azonban nemcsak spekulál. Tanácsokat is ad, tervel, kirajzolja az új német cézári államtipus gazdasági, társadalmi és politikai alkotását. Németország — követeli — legyen elhatározóan imperialista. A világháború csupán epizód volt. Megveti a „rentierek“ Franciaországát, Angliától elvitatja hatalmi helyzete jogosságát s bejósolja a cézári Poroszország és a tőkés Nyugat közötti elkerülhetetlen leszámolást. Spengler olvasásakor kétségtelenül kidagadhat minden német mell. Ne tagadjuk el: nagy hirdető. Ujjászületést vár s amikor a nemzetiszocialista „forradalom“ kitör, üdvözli, bár jövőjét tartózkodóan ítéli meg. A nagy átalakulást egy évszázadra méretezi s a nemzetiszocializmus politikája, mely a korai összecsapáshoz vezet, szerinte aggodalmas. Viszont továbbra is kitart amellett, hogy Európának létezésükélete a német renaissance. A nagy pillanat elérkezett: a fenyegető társadalmi forradalmak mögött a sárga faj előretörésében Európára új veszedelem leselkedik. A nyugati népek vagy alávetik magukat a porosz szocializmus fegyelmének vagy elpusztulnak. „A rendet és szabadságot“ biztosító protektori Harmadik Birodalom látomása Spenglernél megtévesztően adott s ha a hivatalos ideológia mélyre is sülyeszti, ő már hamisítatlan előfutár, sőt előkészítő.

Spengler körül évekig zajlottak a viták s még nem ült el a polémia,

amikor Moeller van den Bruck könyve, *A III. Birodalom* megjelent. A könyv sikere lassu, hangja eleinte nem hat túl Németországon, a nacionalista értelmiségi ifjuság azonban igen hamar a magáévá teszi, amaz átmeneti jellege miatt, amit a weimari-köztársaság és a mai Németország szelleme között jelent. Ez az átmenetisége a szociális nacionalizmus jelszavában fejezhető ki leginkább s ezért vezethet be egyenesen a nemzetiszocializmusba.

A porosz tisztí-hivatalnokai családból származó Moeller szintén a nietzschei filozófia szellemében nevelkedett, de ugyanakkor erős pángermán behatás érte. 1902-1914-ig beutazta egész Európát, megismerte Franciaország, Anglia, Olasz- és Oroszország viszonyait s bírálta valamennyit, szembehelyezve velük a központi fekvésű Németországot, az európai egyensúly főpillérét. Kritikája, amit a francia és angol állapotok fölött gyakorol, korántsem eredeti s főképpen elfogult. Honfitársainak csupán a nyugati demokráciák karrikaturáját adja. A demokráciát különben is elveti. A demokráciák szerinte is számtani alapokon épülnek. Bennük a nemzet állítólagosan „egyenlő” egyének összege s a politikai valóság számok sokasága. A demokráciák annyit dicsért pacifizmusa sem igazi, mert igazságtalan nemzetközi rend az alapja. A versaillesi béke szegény. Az orosz szovjetizmus sem különb, lévén a nyugati eszmék térhódítása. A szakadék az orosz lélek és a nyugatról importált szovjetizmus között óriási. Mindkettőt, úgy a polgárság demokrata internacionáléját, mint a proletár nemzetköziséget elveti. Az élet és történelem szemlélete csak egy új németségen építhető fel.

De mi a németiség s a németiség fejlődésének értelme?

A németiség hatalmi küldetésének tudata a német-római szent Birodalom. Ez viszont abszolutisztikus volt; birodalom a birodalomért. Ám ez a Birodalom csak eszmei állapotban élt és sohasem tudott konkrét politikai közösségben testet öltetni. A territorializmus győzött a nemzeti érzés felett. Bismarck vet véget először a németiség meghasonlásának, bár még ő sem egyesítette véglegesen Poroszországot, a németiség e vasmagvát a Birodalommal. II. Vilmos császársága ezen a gyenge és időleges egységen épült, ami a porosz fegyelmet méginkább meglazította s romantikus terjeszkedésbe fogott. Ugyanakkor ezt a Birodalmat egy hamis, a régi szent Birodalom hibáit megismétlő liberalizmus rágta. A Birodalom és állam közti kapcsolatok megerősítése helyett, továbbra is a régi formulát, „az állam az államért” elvet helyezte előnybe. A wilhelminizmus moelleri bírálata semmivel sem enyhébb a Rathenauénál, a weimari rendszerről azonban szintén elítélően nyilatkozik. Az új rend szerinte folytatja a múlt tévedéseit. Az 1918-as állítólagos forradalom tulajdonképpen céltalan: csak hamis konzervativizmust, hamis liberalizmust és hamis szocializmust adott Németországnak. A nyugati parlamentarizmus a közepes tehetségek kezei közt hazuggá vált. A weimari alkotmány szentesítette az ország belső széthuzásait. Márpedig — s itt következik Moellerben a „pozitívum” — Németországnak nem szabad elfelejtenie, hogy az európai nemzetek anyja! El kell tüntetni tehát a hamis értékeket, mert csak így emelheti fel újból az örök Birodalmat. Ezért először is le kell számolnia a hamis intellektualizmussal, mely csak külsőleg, mesterséges és merev sablonok után ítéli meg a világot. Németországnak be kell teljesítenie az értelem elleni forradalmat!

Ne értsük félre! Moeller nem a régi Vilmos-császári Németország újjáradését kívánja. Nagyönis határozotlan elítéli annak könnyelmű imperializmusát, mely csak szembefordította Németországot az egész világgal. Moeller azt a tömörítő és egyesítő „szent örvényt“ várja, amely visszaadja Németország szabadságát és nemzeti génuszát.

Meggondolásai valóraválásáért mindenekelőtt az ifjúsághoz fordul. Az ifjúságot hívja fel a szabadságért folyó harcra s a német szellem hívásának való engedelmességre! Milyen legyen ez a harc? Az ösztönerők lázadása az értelem abszurd önkénye ellen! S milyen konkrétumokkal támaszthatja ezt alá?

Az eljövendő Harmadik Birodalom megvalósulásának feltételeit vizsgálva, Moeller mindenekelőtt a német túlnépesedés tünetébe ütközik s átveszi a „Volk ohne Raum“ imperialista elméletét. Ne korlátozzuk a németiség szaporodását — kiáltja. A túlnépesedés dinamikus, természetes tünet, mely előtt meg kell hajolni, mert ez a túlnépesedés Németország ereje és legfőbb reménye, sőt mindenkori terjeszkedésének élettani alapja. A németiség százmilliós tömb, melynek fele Németország határain kívül él. A külföldi németiség nyomása egy napon elsöpri a versaillesi békét, — hangzik a moelleri prófécia. S tényleg a németiség dinamizmusa a jelenkori történelem nagy valósága.

Moeller Harmadik Birodalmának alapelve a szociális nacionalizmus. Moellert a tömegek kérdése, még jóval, a nemzetiszocializmus előtt, foglalkoztatja. Látja a proletarizálódási folyamatot, ez azonban számára nem gazdasági, hanem tudati állapot. Ezért a proletarizálódás folyamatának szerinte kizárólag anyagi szempontokból történő megítélése az elszegényedés „nemesítő és szellemi“ értékeinek elszikkasztása. A tömegek megszűnnek proletárok lenni — érvel — mikor új értelmet adva helyzetüknek, beolvadnak a nemzet testébe. A megoldás a proletárok „nem proletár“ öntudatának kikovácsolása, mert ez megszünteti a nemzetet belüli áldatlan osztályharcot és versenyt, a határokon kívülre vetítve azokat. Az igazi verseny a nemzetek versengése.

Fölösleges a magyarázat. Moeller elmélete a mai német „Volksge-meinschaft“ őse, könyve pedig, melynek első kiadása 1922-ben hagyta el a sajtót, a Mein Kampf megjelenése előtt a német imperialista nacionalizmus bibliája. Mindez már nem előkészítés, nem is szálláscsinálás. Ez már a nemzetiszocializmus autochton világa: csak épp magasabb sikon s nem közhasználatra.

Moeller van den Bruck 1925-ben halt meg. A nemzetiszocializmus akkor még gyermekcipőiben járt. Az ellentétek és feszültségek azonban Németországban egyre nőnek. Az 1929-re kirobbanó világgazdasági válság idején a német nemzeti-értelmiség még görcsösebben nyul Moeller írásai felé. A Jenában megjelenő *Tat* című folyóirat köré csoportosult közíró-nemzedék veszi át ezek közt az élcsapat szerepét.

Nagyon sajátos ennek a csoportnak a magatartása. Nem avatkoznak be közvetlenül koruk politikai küzdelmeibe, aktivizmusuk csupán szellemi. Ugyanakkor: nem tartoznak már a régi elefántcsonttoronyban élő német értelmiséghez, keresztül-kasul ismerik az 1929-1933-as Németországot, látják a tökérendi termelési forma csődjét s nyugtalanul, a német szellemiség minden izgékonyásával és feszültségével keresik azokat az erőket, amelyek alkalmasak a moelleri értelmű német változások véghezvitelé-

re. Moellerhez viszonyítva azonban már nagy a pozíció változás. Beékelődtek a weimari demokrácia és a nemzeti szocializmus közé. Harcuk mindenekelőtt a liberalizmussal folyik s a már mind elhatározóbban terjedő nemzetiszocialista napi agitációt felülről nézve, egy tisztázatlan, gyakorlatilag keresztülvihetetlen nemzeti kommunizmust propagálnak. Első vonalban álló publicistáikat főleg alkotmányjogi és nemzetgazdasági kérdések érdeklik.

Karl Schmitt az *Alkotmány őre* című könyvében a weimari alkotmányt tárgyalva megállapítja, hogy a történelmi fejlődés az állam elhatalmasodásán keresztül a totális államforma felé vezet. Szerinte Németország csak úgy kerülheti ki a fasizmust, ha a köztársasági elnök kezeibe teszi le sorát. Valóban, az alkotmány 48. paragrafusa értelmében, a bürokrácia segítségével az elnök úgy politikai, mint gazdaság-pénzügyi tekintetben teljes hatalommal rendelkezhet. Schmitt elemzéséből kiderül, hogy Németország lényegében már a háború után fél-totális állam.

A gazdasági autarkia kérdését is a Tat munkatársai tették először szóvá. F. Fried *A kapitalizmus vége* című könyvében kimerítően foglalkozik az eljövendő német állam gazdasági alakításával. Miután kimutatja a tőkésrendi termelési forma csődjét és a német iparosodás hibáit az akkori gazdasági összeomlás fonalán, végkövetkeztetésül az irányított, autarkikus alapon megszervezett gazdaságban látja a megoldást. Szerinte Németország gazdasági terjeszkedésén kívül csak az árukivitel fokozágyontalanok közt áthidalhatatlan a szakadék. 80 ezer németnek ugyanannyi a vagyona, mint 60 milliónak. Az e két véglet között elhelyezendő középrétegek jövője a lassu felmorzsolódás. Ebben a helyzetben Fried szerint Németország gazdasági terjeszkedésén kívül csak az árukivitel fokozásának szorgalmazása segíthet, ezért viszont Németország térjen át a gazdasági önellátásra és a tekintélyállami formára.

Nagyon ismerősek ezek az elvek. A mai német mindennapok szokvány szölamai már. Ekkor azonban még bonyolult stílusú könyvekben jelentkeztek. Hatásuk ennek ellenére gyorsan nő s a Tat-kör elmélkedése mind gyakorlatibb. Hans Zehrer a külsőbön álló Harmadik Birodalom politikai alakításával foglalkozik. Leszögezi az összes addigi értékek megsemmisülését. A tömegek — szerinte — ugyan résztvesznek a politikában, de minden hit nélkül. Az infláció és a gazdasági válság tovább mélyítette ezt a politikai tragédiát. A szocális elégedetlenség nő, haszonélvezői pedig egyedül a nemzetiszocialisták. El is nevezi az 1930-as választásokat „hideg forradalomnak“. Abban azonban nem bizik, hogy a nemzetiszocializmus meg fogja tudni oldani a német problémákat. Az ő vágya valami új, vallási színezetű korporatív rendszer, melyet egy képzett kisebbség, egy új „rend“ vezetne. Ez a rend a népből származna és azzal egyetértésben kormányozna. Lényegében a lutheri-direktórium modern felújítása lenne, mert Zehrer szerint kétségtelen, hogy Németországnak vissza kell térnie a reformáció nagy eszméihez. Ezért azután kétségbeesve szemléli a nemzetiszocializmus uralomra jutását, miután az félretéve egy a nacionalizmust, mint a szocializmust, csak egy nyers paramcsuralmat valósít meg s továbbra is fenntartja a nép és állam közötti válaszfalat.

Középeurópa kérdését is gyakran felveti a Tat-csoport, főleg Giselher Wirsing (aki jelenleg is szerkeszti az azóta képtelen mértékben megváltozott lapot). Számára Németország jövője Délkelet-Európa s mert

Wirsing hisz Németország körülkerítésében, zárt nemzeti élettér“ kialakítását követeli. A német önellátású gazdaságnak szerinte nem a mindinkább elzárkózó nemzetközi piacok, hanem délkelet felé kell fordulnia. Viszont úgy Wirsing, mint a Tat többi munkatársai nem a régi annexiós politika felújítását kívánják. Az észszerű gazdasági kapcsolatok kimélyítése a céljuk. Így ássa ki a Tat-köre a neumann-i Mitteleurópa-koncepciót a feladás homályából s jelöli ki a német terjeszkedés irányát nyugat helyett kizárólag Középeurópa felé.

Bármennyi az ellentét a múltban és napjainkban is a Tat és a nemzetiszocializmus ideológiája között, a lényeg nagyjából ugyanaz. A Tat belpolitikailag tekintélyállamot és irányított gazdaságot követel, külpolitikailag viszont a nyugati demokráciákkal való szakítást és a délkeleti irányú terjeszkedést. Kissé lejjebb ereszkedik Moellernél s így általában Moeller és a nemzetiszocializmus között foglalt helyet, sőt néha a híd szerepét játssza a kettő között. Ezért történhetett, hogy bár a csoport a nemzetiszocializmus uralomra kerülésekor feloszlott, tagjai egyrésze továbbuszt az árra! A másik rész persze — köztük elsősorban Zehrer — végleg eltűnt a német írás, gondolkodás és közélet mezejéről.

Velük azután — egyelőre — le is zárult a szabad ideologizálás szakasza Németországban s a gondolkodás is irányított lesz s uralkodik az előbbieken révén felszabadított, sok irányból összeszivódott, a Párt által hiteltelített, korántsem eredeti, sőt minden ízében keverék doktrína, amelyben ugyanoly mértékben lehető fel a mindenkori német reakciós filozófia, Gobineau és Chamberlain fajelmélete, a pángermán gondolatviziók s a háború utáni nacionalista irányzatok. Uralkodó jellege mindenestre a raszizmus és a porosz szellem elegye. Ezt a karakterét Rosenberg könyvei s a Mein Kampf alakították ki s ebben az irányban fejlesztik tovább a Párt házi ideológusai. Mindenesetre mindenütt és mindig vezérelv a faj, az északi faj érvényesülése. Ezt dobolja mindenki, ezen épül minden. Az összes tudományok ennek rendelődnék alá, sőt a tudomány alkotás is faji nevezőre kerül. A faj a lét szervező gondolata s mert a faj érvényesülése elsősorban a munka fegyelmén keresztül valósítható meg, a nemzeti szocializmus mítikus alapvetése után ez a dereka a nemzetiszocialista ideológiának. Így állanak azután a mai német gondolkodás előterében Robert Ley, a Harmadik Birodalom szociális szervezőjének a tételei.

Ley — s ez igen fontos része a nemzetiszocialista agitációnak — a munkaadókat teszi felelőssé azért a materialista szellemért, ami a munka frontján eluralkodott. Az európai kapitalizmus az amerikai példát követve rendkívül fokozta a munka intenzitását s így maga ellen ingerelte a munkásságot. Ugyanakkor nem sikerült csak egy, a kollektív szerződések és árhullámzások önkényének kitett mesterséges társadalmat felépítenie. Természetesen Ley hevesen támadja a szakszervezeteket is. Bírálata azonban nem önálló, tételei a Mein Kampf vonatkozó pontjaira támaszkodnak. A munkaadókat és szakszervezeteket persze közös nevezőre hozza a liberálizmusban, ami szemében értelmetlen és korrupt. Helyébe a munka közösségének kell lépnie biológiai és vallási jelleggel. Vízijában (és gyakorlatában!) a munka fegyelmezett sereg, amit a katonai bajtársiaság szelleme éltet. Ley elméletét — egész különösen — teológiai színt hatja át. A munka pl. szerinte az egyetemes anyag káoszában rendet teremtő tevékenység. Ezért azután badarságnak tekinti a „munkához való

jog" vagy a „munkavédelem" elvét, amikor a munkát a kozmosz törvényei uralják. Osztályharc sincs, mert e koncepcióban nem jövedelemért, hanem „áldásért" folyik a munka. A munka áldás és harc a mindenség energiái ellen. Így kerül egyazon vonalra Leynél a munkás, a katona és a művész. Minden dolgozó a Harmadik Birodalom katonája s a „testületek testülete", a Munka-front tagja. A német munkás csak ebben a közösségben találhatja meg elvesztett méltóságát. A munkaadók viszont megszabadulva a szakszervezetek terrorjától ugyanebben a testületben újból urai és vezérei lehetnek üzemeiknek.

Amint látható a nemzetiszocialista ideológia pragmatikus. Minden sora, legyen bármily lélektanian ködös, elrévült és dionizikus, a gyakorlatért, a mai német államszervezés érdekeiért szól. A főellenség ebben az államszervezésben a liberalizmus s ha a német Munkafront a termelés ipari frontján számol fel a liberalizmussal, a paraszt örökösödési törvény a mezőgazdaság terén mér csapást a liberalizmusra. Ezért a jelentősek W. Darré megfontolásai.

Darré is fajelméleti szempontból nézi a német történelmet s úgy látja, hogy az északi faj, mint paraszt és harcos, mint gyarmatosító hősi vércsoport jelent meg a történelemben. Szembeszáll azzal az elmélettel, mely a germánságot nomád és pásztorkodó törzsnek mutatja be, mert szerte egyedül a gazdálkodó, paraszti életmód az északi faj életerejének titka. Am római hatásra a németiség a történelem folyamán elhagyta a földművelést s a városi foglalkozások felé tódult. Ezért korszakult el a német nemesség és szegényedett el a parasztság. A Harmadik Birodalom rendeltetése visszaadni a földet „erkölcsi hivatásának", az új örökösödési törvénynek pedig biztosítani kell annak egységét, mert csak így menthető meg a nemesség „vezéri vére".

Röviden ezek azok a vezéreszmék, amiket Vermeil kihámoz a német nemzetiszocializmus doktrinális történetéből. A polemiát mindenütt kerüli, mi is kerültük. A keverék jelleg s a színvonal így is látható. Látszik az ideológia elakadó karektére is. Folytatás lehetetlen. A belső és szerves fejlődés lehetősége kizárt.

FORGÁCS ANTAL: VERSEK

EGY KÖLTŐHÖZ

*Költőhöz méltóbb van-e, mint meghalni a jóért,
szóltál, és a szavad pántlikaként lobogott.
Im, öregem, feldúlva a népjáva és a szabadság,
itt van a perc bizonyítsd, nem vagy-e csak fecsegő.*

TÜNÖDŐ VILÁG

*Szabad az út és alkonyodik,
majd emelkedni kezd az ég felé,
ahol a fáradt felhő andalog,
s lassú huzással száll a hold elé.*

*Min tünődhet e félig holt világ,
és min tünődhet ott a kis tanya?
Ha nem vigyáznának a fák, talán
sikoltva a mennyekig ugrana.*

RIMBAUD

(„Le coin de table“. Fantin-Latour képe a Louvreban)

*A kávéházban, két konok barát közt
könyökölve őrzi élete titkát,
sörénye, akár egy néger leányé,
égig csapódik és hányja a szikrát.*

*Tünődve néz... Hetven év távolából
halált tanít könnyörtelen szemével,
s mögötte az itthagyt idő lelke,
a gyémánt sárga izzásával ég el.*

A SZÉLHEZ

*Erdők hűs vonalán alszik a március.
Távol a könnyű világ, füstöl a szászavú
szél és a csipogó táj fele száll puha
szárnyakon, ábránd kergeti,*

*mint a szerelmest. Ő szél kerekedj el a
sóhajainkkal. A bús, tártölü ég szeret,
s vár mese árnyaival, s rádborul édesen
rejteni mindent fátyola.*

UTAZÁS

I.

*Európa szolga népei között
zúgott a vonat két napig velem,
az álom szédült tájain szaladt,
mint szép óráiban az életem.*

*Puha faluk és könnyű városok,
rétek, hegyek, folyók, csipkés tavak,
az Adria, a Karszt, a Genfi tó,
mint boldogító, szép tündércsapat*

*ott fénylettek a fülke ablakán.
Ó dús mozi, mélyülő látomás,
forró mozgás, kemény és céltalan,
világteremtő, lobogó varázs,*

*miért mutattad meg hatalmadat?
Mért tártad fel szédítő tikaid*

te édesen vonzó, nehéz gyönyör,
 hogy magadtól azután eltaszits?

II.

A kardját rántva kísért Jellasics,
 s alatta a nép a zágrábi téren
 mozdulatlanul mozog, mint egy képen.

Az Adria széttört, langyos üveg.
 Aztán az ég perelni kezd a Karszttal,
 a tört messziség szürkével vigasztal.

Sűrű, olasztáj, háttér a világ,
 sok fa, két, könnyű domb a Garda tóval,
 egy hatyú száll, talán D'Annunzioval?...

Ő fehér élet, svájci városok,
 mit vártok még a rend burkába zártan.
 e rendetlenül rendezett világban?

A VAK FIU DALA

Szemem lezárt, nehéz
 függőnyei mögött
 minden biztos egész
 sikoltva széttörött.

Jaj milyen karikás,
 lobogó csillagot
 látok, és mily hibás
 halovány-kék napot?

Hideg melódiát
 érzek villogni én
 a fekete világ
 könyörtelen egén.

Torz, tömény dallamok,
 tömör, kemény zene,
 és rámnéz rég halott
 apám fáradt szeme.

Nehéz tekintetét
 a szívem érleli,
 hallok, mint a zenét
 s vörössel béleli

kormos világomat,
 s a halál berkeit,
 a puha halmokat
 elérni ő segít.

KÖD

Menyasszony lett a városunk,
 rajta az új ruha,
 s e bús menyasszonynak a köd
 jólillő fátyola.

Az ember ily fátylak között
 elveszti az eszt,
 s mint fuldokló az ég felé
 nyújtja fáradt kezét.

*De nem segít rajt senki sem,
elnyelik mély ködök,
s a sorsa fölött elcsitul
a világ, az örök.*

*És tovább is uralkodik
a csend, a gyötrelem,
s magányos mécsesként vigyáz
a pislá értelem.*

HEINE ÉS BÖRNE

Irta: FEJTŐ FERENC

Részlet szerző sajtó alatt levő Heine-életrajzából

„L'avenir est á nous!” — e saint-simonista harci kiáltással nyitott be Heine, 1831 egyik szeptemberi délutánján, a párizsi Hotel de Castille egyik kis, pedáns rendben tartott szobájába. Amikor meglátta rég nem látott kollégáját, — önkéntelenül visszahőkölt. Börne ijesztően lefogyott. Nagy, selyemköpenybe burkolózva ült, helyesebben terpeszkedett: „mint egy teknősbéka a teknőjében”, — gondolta tiszteletlenül a tiszteletlennek fejedelme; s mikor időnkint Heine felé emelte-fordította ősz fejét s gyanakvó ábrázatát a költőt fájdalmas érzés fogta el. Elszorult a szíve, amikor meglátja a nagy írónak, házikabátja ujjából kibukkanó, szegény, sovány, sorvadó kezét.

Heine a tülkörrel szemben ült: nem álta meg, hogy össze ne hasonlitsa magát író társával. A szánalmat elégedettség váltotta fel benne. Nem lehet oka panaszra. Az arca rózsás, a nyári szünetben, nyaralásban kissé meg is hizott. Börne beteg ember, emberi roncs, szánalmas csontváz, nazarénus... ő kövéredő hellén, szép, illatos... Kissé öntelten, szórakozottan mosolygott... — Örülök, hogy jó színben találok — mondta kissé ironikus udvariassággal. Börne felsóhajtott — — Sokat dolgozom, — felelte összeszorítva fogát.

Zavartan nézték egymást s hallgattak, mint akiknek rengeteg közölnivalójuk van egymással. Börne, — amióta találkoztak, — magában kisse megbarátkozott Heinével. Nem csoda: szüksége volt, szüksége lett volna egy barátra, bajtársra; nagyon magányosan élt és verekedett... Ha ők ketten összefognak, életre-halálra, — gondolta: a poklok kapui sem vehetnek rajtuk erőt! Nem, nem érezte versenytársnak, nem irigykedett sikereire, nem féltékenykedett zeneibb, ördögösen könnyedebb s cirkalmasabb stílusára s boldogan olvasta, kívülről megtanulta Heine harcias üzenetét: „Mi korunk nagy feladata?... Az emancipáció... Az egész világ emancipációja s főleg Európáé, amely végre nagykorú lett.” ...Ime, a született barát, az elrendelt szövetséges.

Most, hogy zavartan ültek, egymással szemben, az alkonyi félhomályban, most, hogy örülnie kellett volna: végre megint együtt vannak! Végre mégis felkereste Heine, akinek látogatását oly régóta várta (azonnal ide kellett volna jönnie)... mégsem örült vagy helyesebben alig örült. Megma-

gyarázhatatlan okból, de határozottan érezte, hogy ez az ember *nem* lehet barátja, mégcsak szövetséges sem. Érezte, hogy mérhetetlen távolság tántog közöttük. Ez az ember *nem tiszta és nem kemény*. Börne semmitől sem irtózott annyira, mint a testi-lelki puhaságtól s a szellemi kényelemtől... Testi ellenszenvet érzett látogatója iránt.

Heine törte meg a hosszú csendet. Börne legutóbbi „párizsi leveleit” kezdte dicsérni. — Micsoda végzetes szókötések! Mily felségáruló igék! Hazaáruló accusativusok! Forradalmi imperativusok! Micsoda stil, Istenem, micsoda stil! — Tréfásan-komolyan meghajolt, hódolatát kifejezendő.

— Ön kissé lágyan ír — vizionozta, a dicsérettől zavartan s a zavarától ingerülten Börne, kritikával a dicséretet.

Heine elképedve nézett rá.

— Igen, kissé lágyan, — folytatta Börne kérlelhetetlenül... — Kissé túlságosan szellemesen ír, negédesen... Az az érzésem, ne haragudjék öszinteségemért, mintha a harc közben meg-megfeledkeznék a küzdelem céljairól, — s inkább csak a fegyvercsörgés zenéje érdekelné... Nem harcol teljes szívvel.

— Azt hiszem, igazságtalan hozzám — mondta Heine, hűvösen.

— Lehet... S remélem — mondta Börne. Aztán hirtelen a szemébe tekintett... — Nem szabad haragudnia rám, de nem fogok Önnek sohasem hizelegni... Fogadjon el olyannak, amilyen vagyok — haragosan őszintének... Durván igazságosnak... Sohasem támadom majd a háta mögött, hanem mindig szemtől-szembe! Sohasem dicsérem majd szembe, hanem mindig a háta mögött.

— Önre szüksége van ez ügynek, Heine. Nem a személyére van szükség, hanem a tollára, a tehetségére, a zsenijére... Ön túlságosan szabadnak érzi magát, felelőtlennek... nem elég szigorú önmagához! Könnyelmű fiatalember! Nem tudja, milyen szörnyű felelősség ma írónak lenni. Nemzeti s világfelelősség...

— Az író — mondta keményen, konokul, — nem udvaronc, nem királyok bohóca többé, hanem vezető, akinek ajkán csüng a sokaság... Példa, akinek erkölcsileg feddhetetlennek kell maradnia... Az író reprezentálja az eszméket a sokaság előtt... Ballépésével nemcsak magát buktatja el, hanem az eszmét is... Érti, Heine? Az írónak nem lehet magánélete, nem lehetnek hangulatai, szeszélyei... A régi fejedelmekre hasonlítunk: urak vagyunk, vezetők, szinte kényurak, — de nagy szolgálat árán; óriási a hatalmunk, de a hatalom súlyos kötelességekkel jár, a népszerűség roppant teherrel... Félek Heine, hogy Ön még nem gondolkozott komolyan az író hivatásáról... Hogy nem mindig gondolja meg a *hatása* szempontjából, amit leír... Az irodalomban, Heine nincs helye egyéni szeszélynek... Az irodalmat az igazság szolgálatába kell állítani... Értsen meg, Heine! Könyörgök, tartson velem ezen az uton. Tartson jobbként énjével, akit bámulok, tartson a republikánus Heinével! — kiáltotta, kérő hangon s szikár, szinte nyomorék kezét testvéri, szövetségi kézfogásra nyújtotta Heinének.

A költő vonakodva tette puha kezét Börne csontos tenyerébe. — Örülök, hogy megértett, — mondta Börne megkönnyebbülten. Aztán újból elkomolyodott: — Nem lesz könnyű dolga velem, — mondta. — Kellemtlenebb barát leszek, mint amilyen ellensége lennék... Örökké, s mindent, számonkérek majd Öntől. Ugy figyelem majd, mint önmagammat. Minden

lépését, minden sorát... Nem fél ettől a számonkérő barátságtól?

— Nem félek — mondta Heine borzongva. Félt.

Megijedt ettől az igényes barátságtól s elátkozta a pillanatot, amikor Börne küszöbét átlépte.

Nem tudott néki ellentmondani... Nem talált érveket, nem talált magában bátorságot, hogy szemébe vágja: *nem!* Nem kell a barátsága. Nem kell az igazsága... mégha igaza van is...

Fellélekzett, mikor kilépett a nehézlevegőjű szobából s lebotorkált a sötét lépcsőházban.

De Börne árnyéka kísérté, mint egy fegyőr.

A szabadság zsarnoksága — gondolta — nagyobb zsarnokság, mint volt a fejedelmeké!

S mégsem tudott ellentállni Börnének. Magában lázongott ellene; rosszkedvűen kerülte; de Börne nem engedte szabadon. Sokszor vette észre, hogy követik; gyanús alakok settengtek mögötte, s ácsorogtak órák hosszat szállodája előtt, közömbösséget tettetve, újságolvasásba merülve. Sohasem volt benne biztos: porosz spióknok-e vagy Börne kémjei? Mert Börne is mindent tudott róla; kivel beszélt s hol? És mit? Mindent tudott... Hallgatólag beleegyezett abba, hogy republikánusnak tekintsék s Börne hívének; nem volt ereje ellentmondani...

Börne akkortájt republikánus klubot szervezett a párizsi németek körében. Mesterlegényeknek, szatócsoknak, vándordíákoknak hirdette a forradalmi evangéliumot... Heine elkísérte többször a faubourgokban bért, füstös, izzadásszagú hodályokba... Puha, illatos, kényeskedő kezét megropogtatták a kérés, veritékes munkástenyerek. Az ünneplőbe öltözött, nyers, sötét arcok, különös, ijesztő fényben usztak... Börne az emelvényen állt, komoran s fensőségesen; felállt s keményen, élesen, félreértéhetetlenül foglalta össze haragját, gyűlöletét és reményeit; úgy vijjogott a bomló s rothadó világ fölött, mint egy keselyű.

Heinét megrendítette s kétségbeejtette íróársának forradalmi eloquenciája.

Egyszer megpróbálkozott ő is beszéddel; de belézavarodott az első mondatokba. Nem volt jó tribúnnek. Képtelen volt „improvizálni“. Hányingere támadt a pipafüsttől. Nem bírta a rossz levegőt. Nyissák ki az ablakokat!

Félt a tömegtől.

Hogy' nem fél Börne! Mit tud ezekről az emberekről, akiken uralkodik s akiket szolgál? Mit szeret rajtuk?

Most dübörögve, rajongva tapsolják; de holnap talán szétszakítják! Vajjon a népnek, ez „új szuverénnek“ szolgálata nem éppoly méltatlan-e az íróhoz, mint a fejedelmek mulattatása? Muszáj-e mindig szolgának lennünk? Mindig a másé, sosem a magunké?

Nem érezte magát otthon a republikánusok között.

Néha meg-megsejtette ez alantas, nyers, forrongó kispolgár- és proletár világ sötét, komor, rembrandti szépségét; e faragatlan, izzadó, gerjedelmes gyülekezet ünnepélyes erejét. Nemcsak félt tőlük, rokonszenvezett is velük, — magányában sokszor meghatottan gondolt rájuk s mégis mindig idegenül... Talán meg is tudott volna halni értük. De élni?

Ezek nazarénusok!

És ő hellén.

Fanatikusok!

És ő türelmes. E világ hibáit legalább annyira szereti, mint erényeit. Gyűlöli a szigort, a következetességet, a reszpublikát. Ő, miért kell közöttük ülnie, mi köze az általános emberi emancipációhoz? Börne mellett egy púpos, ellenszenves arcú, konokul-korlátoltképű szabó ül az emelvényen. Ezt az embert, ezt a hóhércarcú, elkéseredett embert, ezt a külvárosi Robespierret akarná ő a világra szabadítani?

Milyen jó lenne elszakadni innét, költőnek lenni, megint csak költőnek, gyermekesen szabadnak, játékosnak, felelőtlennek! S másnak engedni át a harcos, hóhéri métiert!

A fiatal, kedves, szőke Hitler volt ma nála; meglepődött, amikor látta, hogy a Heine előtt fekvő papírlapon alig volt egy sor áthuzatlan, alig egy szó átjavítatlan. Voilá — mondta neki — ez az, amit a közönség ihletnek és szent lángnak nevez! Ugy dolgozom, mint az aranyműves, ha láncot készít: egyik szemet a másik után fogom, egyiket a másikba illeszttem, aprólékosan, gondosan...

Szeretett volna aranyművese lenni a költészetnek... de nem lehetett. Az *Allgemeine Zeitung* újságcikkeket kért tőle, nem verseket; ha akart, ha nem, politizálni volt kénytelen s ha politizált, maga mögött érezte Börne fűrkésző, számonkérő tekintetét... A lelkiismeretét helyettesítette Börne.

Megpróbált „Börne-like“ lenni. Alkalmazkodni hozzá, szájaize szertint írni.

Támadta, csufolta cikkeiben a polgárkirályt...

Börnének azonban ez nem volt elég. Foglaljon nyíltan állást a köztársasági eszme mellett! Vessen véget a kétértelműségnek...

— Az Istenért, mit akar tőlem? — méltatlankodott Heine. (A Jardin des Plantesban sétáltak, a fősétányon, fel s alá). — Olvasta a mai *Le Temps*-t?

— Még nem.

— Nohát olvassa el, tessék!

A Temps azzal vádolta meg Heinét, hogy párizsi cikkeit az osztrák kormány inspirálja... Metternich zsoldjában támadja a polgárkirályt, fűrészel az alkotmányos monarchiát... holott...

S Most olvassa el ezt a levelet!

Cotta, az Augsburger Allgemeine Zeitung szerkesztője siránkozik, hogy forradalmárságával tönkreteszi a lapot... s mellékeli Genznek, Metternich bizalmasának méltatlankodó levelét... „Már régóta — olvassa fennhangon Heine — nem kell az embereknek többé a papság és a nemeség, ezeknek immár végük, requiescant in pace...”

— Nem rossz! — csettint Börne s elhúzza arcát. — Ez a hang Metternich közvetlen környezetéből, nincs pikantéria híjján.

— „De — folytatja Heine Gentz levelének olvasását, — ha már olyan embereket is megtámadnak, aminők Périer* és hivei, az államhivatalnokok, bankárok, földbirtokosok, sőt élesebben támadják ezeket, mint a papi fegyelmeket, grófokat és bárokat valaha, — kérdem, — ily körülmények közt végül is ki kormányozhatja az államot?”

Börne nevet. — Ez csöppet sem nevetséges — mondja Heine felhábo-

* Akkori francia miniszterelnök, akinek politikája sokban hasonlított Daladier-éhez.

rodva, — Cotta könyörög, hogy enyhítsem a hangomat... S Önök, a *Deutscher Volksverein*, elégedetlenek velem... Mít akarnak tőlem? Mít tegyek?

— Nem kívánunk lehetetlent. Aki valóban az emberi emancipációt akarja szolgálni, nem lehet más, mint republikánus.

Heine nem tudja türtőztetni magát: — Tagadom! — robbant ki belőle végre. — Tagadom, tagadom!

— Ezelőtt egy héttel még nem tagadta, amikor belépett a *Volksvereinbe*! — ríposztzott hidegen Börne.

— Hibát követtem el. Még a mai nap folyamán bejelentem kilépésemet.

— Gyáva.

— Akkor voltam gyáva, amikor engedtem az Ön szellemi terrorjának.

Börne gúnyosan felnevet.

— Tegyük fel, hogy a *Le Temps* nem támadja meg... hogy Gentz nem írja meg ezt a levelet... Fogadom, hogy megmaradt volna a körben!

— Akkor sem! Akkor sem! Rosszul érzem magam a körökben, érte meg... Nevethet, de rosszul érzem ott magamat... Igen, ha a köztársasági párt szabad és egyenrangú emberek szövetezése volna!... De a Körben mit sem érezni a szabadságból! Kis, becsvágyó, nagyképű zsarnokok, Robespierre-hajlamu szabólegények, guillotine tekintetű szappanfőzők, alacsonyhomlokú s tüdőbajos fazekasok, akik az ellenségénél is jobban gyűlölik egymást, főgondjuk, hogy konok és korlátolt nézeteiket ráerőszakolják arra, akit nagylelkű rokonszeny tévesztett a körükbe... Nem, nem és nem! Ezek ne tegezzenek engem, ne veregessék a vállamat, ne kifogásolják a cikkeimet, ne szimatoljanak bennem eretneket és árulót. Ne követeljék, hogy a szájuk ize szerint irjak... vagyis izetlenül... Undo-rodok tőlük, érti? S ha ők a Köztársaság, akkor nem kell a köztársaság! Ha az ő színvonaluk az egyenlőség, nem kell az egyenlőség!

Remegett a felindultságtól.

Börne összeszorított foggal s ököllel állt Heine előtt, fürkészve, hidegen, kárörömmel tekintett a szemébe. Rég készült erre a jelenetre... amikor tettenérheti Heine árulását.

— Nem gondolja, hogy groteszk, ha egy szegény és száműzött zsidó író úgy beszél, mint egy arisztokrata? Mi joga veti meg, mi joga nézi le a szegényeket?

S mikor Heine nem felelt:

— Hát azt hitte, hogy akiknek emberi méltóságáért küzd, máris szabad és szép emberek? Csupa *lion*? Aki a *rue de Richelieu*-ben öltözködik?

— Nem! — mondta csendesén Heine. — De legyen bennük alázat a szellem iránt! Fűtyülők azoknak a szabadságára, akik megfoszthatnak engem a szabadságomtól!

— A kétértelműsége, a köpönyegforgatásra szeretne fölhatalmazást?

— Hogy az lehessenek, aki vagyok! S azt irhassam, ami tetszik! Ami lelkiismeretem szerint való!

— És Cotta szájaize szerint... És Gentz és a *Temps* szájaize szerint...

— Rágalom!

Szótlanu! néztek egymással farkasszemet. Ha egy szó esik, egymásra törnek. Megborzongtak az ellenségességtől.

Börne vállat vont s megindult tovább. A kis medencében bánatosan uszkáltak a hattyúk; egy rövidnadrágos kisgyerek morzsákat szórt a vízbe. Az ég közömbösen, hűvösen szürke volt. Heine leverten, ingadozva ment Börne után.

— Bocsásson meg, hogy elragadtattam magam, — mondta Börne hűvösen.

— En kérek bocsánatot — felelte Heine.

S „baráti“ kézzorítással váltak el.

*

Két nap múlva, Heine, mintha misem történt volna, megint elment a Körbe; Börne, amikor meglátta, eléje sietett az emelvényről s az első sorba vezette.

Egy hét múlva pedig megjelent az augsburgi lapban az a cikk, amelyben Heine a következőket írta:

„Aki monarchista vagyok természetes hajlamomnál fogva, ez országban meggyőződéses monarchista lettem“.

Azt hitte, ezzel a „csinytevéssel“ egy csapásra megszabadul a Kör-től s Börnétől.

Ha ugyan Börne nem kap majd gutaütést, amikor e sorokhoz ér!

A kör válaszmánya — mint besugták neki — rendkívüli közgyűlésre ült össze az ügben.

Arthur Schmitt, szappanfőzőmester, alelnök, ismertette a tényállást: — Meg kell bélyegeznünk, mint árulót. Ünnepelesen ki kell zárunk s megtagadnunk vele minden közösséget... Más büntető szankciót, sajnos egyelőre nem áll módunkban alkalmazni ellene...

— Ellenzem — mondja Börne ünnepelesen.

A válaszmány tagjai kérdően tekintettek rá.

— Ellenzem — ismételte Börne, — hogy komolyan vegyük, amit írt. Hogy egyáltalán komolyan vegyük. Ellenzem, hogy kizárjuk. Ellenzem, hogy törődünk vele. Ha Heine az abszolutizmust dicséri, a monarchiát — ne higgyék, hogy meggyőződésből teszi. Az abszolutizmus dicsérete nála csak stílusgyakorlat, amellyel a lehetetlent kísérli meg. Nem azért vallja magát monarchistának, mert lelkiismerete parancsolja, — hanem mert aznap, amikor cikkét írta, tettenért egy német liberálist, amint ép' savanyúkáposztát evett kolbásszal... S ő nem szereti a savanyúkáposztát meg a kolbászt. Heine gyermek. Ellenzem, hogy felnőttnék tekintsük. Hagyjuk játszani...

— Tulbecsülnék azzal, hogy kizárjuk.

— Tulbecsülnék azzal is, ha megrónók.

— Hagyjuk játszani.

A válaszmány, bölcsen, így határozott.

*

Heine káromkodott, amikor megtudta, hogy védte meg Börne.

Néhány hét múlva, a Valentin étkezdében, ismét össetalálkoztak. Börne Heine asztalához ült.

— Mennyiért adta el magát? — kérdezte könnyedén.

— Nem eladtam, csak megadtam magam — felelte Heine nyugodtan. — Az ember csókolja meg a kezét, amelyet nem tud levágni.

— Bon mot. Azt hiszem, Ön egy bon mot kedvéért még a köztársaságiakkal is megegyeznék.

— Egy nyugodtan elfogyasztott ebéd kedvéért is. Azt ajánlom, kösünk egy félórára fegyverszünetet. Ebéd után rendelkezésére állok.

Némán fogyasztották el az ebédet.

Börne kellemetlen volt, mint a rossz lelkiismeret.

A Tuileriák kertjébe mentek ebéd után. A kőpadokon kövér rentierk emésztettek.

— Olvastam az *Europe littéraire* prospektusát — mondta hanyagul Börne.

Heine el volt készülve e támadásra.

— S hogy tetszett?

— Képzelteti. „A politikát teljesen kizárjuk a folyóiratból“ — idézte kívülről a Heine-szerkesztette prospektus szavait. „Lapunk művészeti lap lesz, a napi szenvedélyektől távoltartjuk magunkat...”

— Ugy van — folytatta dacosan Heine. — „Lapunk semleges terület lesz, amelyen békében férhet meg minden párt és minden vélemény.”

— Nem pirult el, mikor ezt leírta?

— Nem.

— Ön hisz a semlegesség lehetőségében? Ön hisz abban, hogy a politika területe elválasztható az irodalmétól? Ön hajlandó együttműködni ellenségeivel?

— Hiszek, hiszek, és hajlandó vagyok. Börne, ne felejtse el, hogy elsősorban író vagyok... s ellenségem, legfőbb ellenségem, a rossz író, a tehetségtelen, a féltehetség, a „nichtig“, a nem-író...

— Ön nagyon rossz utra téved, Heine. Hígyje el, a megalkuvás, a gyávaság, a hazug semlegesség nem áll jól magának.

Egy izlésesen kifestett, nagykalapos, szőke dáma lejtett el mellettük. Heine megállt s megfordult utána. Felsőhajtott:

— Őh, ezért a gyönyörű nőért odaadnám minden meggyőződésemet.

— Önnek valóban sok meggyőződése van. Tulságosan sok...

— Szükségem van választékra, mert mint mindenben, ebben is szeretem a változatosságot.

— Ön feneketlenül romlott, Heine.

— Mikor romlott az író? — kérdezte Heine megállva. — Ha hű marad egy meggyőződéshez, amelyben nem hisz, avagy ha tapintatlanul s mindig kimondja a véleményét, még ha a véleményei változnak is?

— Ön most az alkotmányos monarchia híve? Öszintén? Legbelül?

— Az élet híve vagyok, Börne... A szabadság híve... Ez a lényeges kérdés, barátom. Az alkotmányos monarchia, úgy érzem, most, (fenntartva a jogot arra, hogy holnap karlista legyek, republikánus vagy bonapartista) a leginkább biztosítja elképzelésemet a haladásról és a szabadságról... Kecses szép, finom államforma ez, Börne, gondolja csak meg! Szabadság, úgy képzem, csak ott lehetséges, ahol szinte egyenlő nagyságu erők tartják egymást egyensúlyban... és semlegesítik egymás zsarnoki hajlamait... Az alkotmányos monarchiában három zsarnok ellenőrzi s közömbösíti egymást: a polgári parlament, a király és a nép... Minden hódolatom a királyé, akinek nincs semmi hatalma; minden rokonszenvem a népé, amely csak addig rokonszenves, amíg elnyomott... Aldott legyen Thiers, a polgárság legnagyobb államférfia, aki a kellő mértékben nyomja el a

népet s pukkasztja a királyt... A legtökéletesebb, vagy ha akarja, a legkevésbé tökéletlen államforma ez, Börne! A legtapintatosabb s kegyeltesebb: a multat nem dűlja fel egészen, ami benne lényeges volt, megőrzi ékitménynek. S aztán, milyen színes, változatos anyag, mennyi kitűnő szatiratéma... Voltaire mondta, hogy minden műfajt engedélyez, kivéve az unalmasat. Nos én nem engedélyezem a köztársaságot, mert unalmas lenne — — —

— Talmudista.

— Kettőnk között nem hiszem, hogy én lennék a talmudistább. Az én törvényem a szépség, Börne. Magának *igaza van*. De fűtűlök, fűtűlök az igazságára.

— Ezt akartam csak hallani.

— Teljesült a kívánsága.

— Ugy érzem, néha, mintha személyemben Luther állna, Önnel, Melanchtonnal szemben.

— Igen hízogó rám a hasonlat.

— Nem tudom. Én Lutherral mondatom: Arra születtem, hogy hordákkal s ördögökkel hadakozzam, háboruszkodjam, ezért harciasak és viharosak a műveim. Köveket s sziklákat hengerítek, töviseket gyomlálók, árkokat töltök ki, utat építek s igazítok; Melanchton tisztán és szelíden sétál át az ösvényen, virágot ültet és öntöz jókedvűen, istenadta tehetséggel. De ha már muszáj hibásnak lennem, hát inkább legyen a keménység a hibám, csak velem legyen az igazság...

— Én pedig, — mondta Heine, — inkább a lágyságot választom, csak a szépség maradjon velem.

— Lehet a puhaság szép?

— De lehet-e szép a keménység?

Fáradtak voltak már mindketten. S ez így folytatódott közöttük, még sokáig. Százszor megfogadták, külön külön, hogy nem kezdenek újból meddő vitába. De ha Börne kerülte Heinét, — most már ez csapott rá, s kinozta tréfáival, léha megjegyzéseivel. S ha Heine menekült Börne elől, ez fogta le s olvasta rá újabb „árulásait...“ Börne egy dicsérő szót írt a kleriko-liberális Lamennaisról: a köztársaság szövetkezik Rómával? — ugnatta az antiklerikális Heine.

— Róma nem fizet nekem évi penziót — vágott vissza Börne. Tudta, hogy Thiers pénzügyi támogatást járt ki Heinének s mérhetetlenül megvetette érte a költőt, aki viszont nem látta be, miért ne kamatoztatná meggyőződését? A „forradalmár“ Heine lélekben egyre jobban beilleszkedett a *juste milieu*-be, amelynek benső neveltségességét, polgári korlátoltságát s hősielenségét kevesen látták nála tisztábban... S törekénységét is. Nem csapta be magát: tudta, hogy a munkásnép légedetlenül forrong, hogy a jövő másnak, kiméletlenebbnek, egységesebbnek készül; sokat sétálgatott a faubourgokban, beszélt a munkásokkal, viszonya volt munkáslányokkal... S mégis Thiersrel tartott. Nagyon leegyszerűsítik azonban az emberi lélek és Heine problémáját, akik az évdíjnak tulajdonítják „juste milieu“-ségét. Jobbhiszeműek vagyunk: inkább Börnéektől való félelmének s a német republikánusok iránti iszonyának tulajdonítjuk, s annak a ténynek, hogy lényének s izlésének valóban a polgárkirályság langyos, kissé zúllott, tarka anarchiája, polgári kavargása, szellemi szivárványozása felelt meg. Ami messianisztikus forradalmárság még ma-

radt benne, azt a Saint-Simonizmusba vetítette. Ha analógiát keresünk rá: „weimari“ költő lett volna, enyhén antikollektivista s szocialistabarát; jól érezte magát a „száraz Szajna“, a boulevardok ragyogó, gyönyörű áradatában: alapjában véve *boulevardista* volt s így hive a „juste milieu“-nek, Périernek, Thiersnek, Guizotnak egyként, akik felvilágosult despotasággal óvták a boulevardok Buissonnál öltözködő járókelőit a környező „alvilág“ fanatikusainak irigy gyűlöletétől... Heine szerette a jólét egyenruháját, a cillindert, fehér mellényt, fekete kabátot s ezüsfogantyus sétapalcát; szerette a Café Cardina! riadalmas csillogását, az élet álomszerűen dús és elomló csobogását a rue Taibout s Richelieu között. Itt ácsorogni, kószálni, céltalanul (Jó napot, Mr. Balzac! Olvastam a Modeban Traité-jét, gratulálók!), nézni a főkötös, abroncsszoknyájú hölgyeket, találkát beszélni meg egy-egy loretellel, megbámulni az antikváriusok metszeteit, alkudozni egy-egy régi könyvre, megállni az ékszerészek kirakatai előtt, éhes bámulattal nyomon követni egy még sohase látott ígéretes tekintetű dámát, hallgatni a Tőzsdének, ez igazi, új Palais Royalnak, a Juste Milieu székesegyházának zsinagógás moráját, köszönni a színésznőknek, ismerősöknek. Ő boulevardi séta, édes semmittevés, amely oly gazdag élményekben s eseményekben, pihenés, amely munka az agynak s szívnek, fejedelmi szemle az élet telje fölött, maga is világnézet, politikai s életi állásfoglalás!... Elragadtatott hive volt Párizsnak; gyöngéden szeretem még árnyékát s foltjait is! — mondta a météque Montaigneval. Nem lehetett ezt a fényűző gyönyörűséget szeretni s halálára törni... Lám, Börne nem szerette, kerülte a Boulevard des Italiens-t... A kormány nem egyéb, mint e sétálók biztonsági szerve a szegények ellen — mondta egyszer neki Balzac, a Cardinal-kávéház üveglapja mögött, nagy, húsos kezével az uccára mutatva. S a Saint-Simonista Heine cinkos beleegyezéssel bólintott a royalista Girardin munkatársa felé...

Am menjen Börne Hambachba, lázítsa a megvadult német republikánusokat: neki ez a hóbotos, zseniális reakciós, ez a különös royalista Balzac igazibb barátja, elvtársa, hittársa, mint a zsarnoki forradalmár! Berry hercegnő közelebb áll hozzá, mint a szappanszagú szappanfőző a Salle du Saumonban! De, amikor 1832 júniusában fegyvert fognak a párisi munkások s a rue Saint Martin barrikádjain halomra hullnak, könnyes szemmel, megrendülten érzi, hogy közöttük lenne a helye... Balzac triumfál, csaknem örül a vérontásnak:

— Mit akar — mondja neki mély, a sok dohányzástól rekedtes hangján... — az az ember, akit a sors a társadalom aljára helyezett, épp oly kevésbé kérheti számon sorsát, mint a tokjába zárt osztriga. Gazdagokra szükség van s mindenki nem lehet gazdag...

— De szép álom a minden gazdagok országa, érdemes érte barrikádot emelni — csattan fel a büntudatos Heine... s Voltairet idézi: bizonyítsa be neki Balzac, hogy van, aki hátán nyereggel s van, aki lábán sarkantyúval születik...

— Mit gondol, egész Páris elférne a rue Richelieuben? — kérdi gúnyosan Balzac s Balzacnak is igaza van, mint Börmének: vagy, vagy... De ő nem bír s nem akar következetes lenni, egységet teremteni önmagában: az élet bonyolult s ő bonyolult, mint az élet... „Csak az egyoldalúság igazán termékeny“... de ő inkább meddő marad... Olyan a politikában, mint a szerelemben: ingatag, változékony, s felületes. ...Ma republikánus, mert a

munkások halálmegvetésének nem tud nem hódolni... holnap bonapartista, mert utálja a „juste milieu“ külpolitikai kicsinyességét s visszakívánczik a napoleoni *gloire* légkörébe... Tegnap pacifista... mert az erőszakos halál elrettenti... holnapután fennhangon vallja, hogy bármily szörnyű a háború, megtanít a halál megvetésére... Ma jakobinus körlehetetlenséggel későül feláldozni az igazságért... holnap magára ismer egy Pompadour-korabeli képen, amelyen egy lándzsás, sisakos, pajzsos lovag indulna a csatába, de kis, pajkos ámorok elveszik tőle pajzsát és lándzsáját s megláncolják virágjaikkal.

„Igy vergődöm e bájos kötelékben — írja rezignáltan — vergődöm fájdalom és örömek közt, míg mások sikra szállnak a szabadság nagy harcában...” Mikor először látja meg Delacroix izzó, sötét, puskaporos képét, a frigsapkás, holtakon át gázoló, vakmerő asszonyról, aki háromszínnű zászlót tart egyik s pisztolyt a másik kezében: borzongva bánja, hogy forradalmi lelke elvesztette szüzességét, sajnálja, hogy nem egyszerűbb, nem tisztább, nem erősebb, mint amilyen... Kényelmes, megvesztegetett, opportunistá lélek...

Mind ritkábban találkozok Börnével. Már nem ugratja, leplezetlenül gyűlöli, a „sápadt, beteg zsidót“ ő, az egészséges, a szép; a komor apostolt a fashionable dandy; az aszkétát az epikureus, a képrombolót a művész, a spiritualistát, az érzéki felszabadulás hive, — a büszke öntudatos szegényt, a Rotschildok vendége. „Három nagy forradalmár volt az utóbbi időben s mindnek R a kezdőbetűje. Richelieu, Robespierre s Rotschild“ — mondta egyszer Heine, nagyobb társaságban, ahol Börne is jelen volt. Börne szó nélkül, sápadtan fölkel s otthagya az asztalt. Elege volt a heinei paradoxonokból.

Ez volt az utolsó találkozásuk...

P A R T I U M I T Á J

(Fanyar szemlélődés egy domb körül)

Írta: KOVÁCS KATONA JENŐ

A domb, melyre az olvasóval főleg néhány helyrajzi és festészeti általánosság céljából felkapaszkodunk, körülbelül háromszáz méter magas és a helységtől mintegy két kilométerre van, mely távolság általános benyomások szempontjából talán legideálisabbnak tekinthető. Ami a dombot illeti, nem sok hasznát látja a falu. Haszontalan, fölösleges gyűrődése a földkéregnek és mindössze egy homokkőbányát rejteget, melynek esőben gyorsan elomló termékei gazdasági szempontból még akkor is édeskeveset jelentenének, ha nem lenne oly nehéz megközelíteni. Viszont itt állunk rajta s Isten bölcsességében való vakmerő kételkedésnek tűnhetnék azt állítani, hogy semmi rendeltetése nincs, mert például arra kiválóan alkalmas, hogy irányt adjon a céltalan sétálóknak s különösen az egyedüllét után sóvárgó szerelmeseknek. A patak árterülete miatt ugyanis ebben az irányban lehet leg hamarabb kijutni a lakott részekből s így mindazok, akik a magányt keresik, errefelé találhatnak rá leg hamarabb. Ez természetesen a helység mindkét nembeli ifjúságának egyetlen szempontja csak. Nem akarok most Mész ur és a Hirschler et Co. fakitermelő cég szempontjairól

megemlékezni, de állítom, hogy a mondottakon kívül is okunk van e lát-szatra haszontalan dombnak még számos más jelentőséget tulajdonítani, többek között esetleg olyan stratégiai fontosságot, amit civil ésszel szinte fel sem lehet érni.

Közvetlenül alattunk, a nyugati oldalon néhány éve kiirtott erdő helyén növekvő cserjés borzolódik, a keleti lejtő pedig egy kisebb, talán huszholdas tanyához tartozó szántó, melynek gazdája, bizonyos Mész nevezetű elsodort palóc, mély barázdával, bő trágyázással és tekintélyes kutyafalka segítségével igyekszik őrizni és gyarapítani földi kincseit. Kutyáinak szüntelen, oknélküli ugatása idehallatszik az aljban levő szalmate-tős és takarmánykazakkal körülbástyázott háztól s ez a kutyaugatás egyben egyetlen hallható bizonyítékunk is arra nézve, hogy körülöttünk emberek élnek.

Jól délre, a hegy lábánál huzódó megyei úton és a fűzfabokrokkal szegélyezett rapszódikus folyású éren túl, légvonalban talán hat kilométernyire, erdővel borított domb aljám csaknem szabályos körben épült román falu fekszik. Középen fehérítő templommal, élesen kirajzolódó mesgyékkel s egy kis fenyvessel sejtelmessé varázsolt főuri rezidenciával. Lakói, esett és élhetetlen parasztok, valamirevaló kövesut híján őszi és tavaszi eső-zések, de méginkább a patak megáradása alkalmával, mondhatni hetekre elszakadnak a külvilágtól. A gyalogpostás s az a néhány ember, aki nyomós okból ilyenkor kénytelen elhagyni otthonát, rendszerint a dombok alatt kanyargó dűlőnek vág neki, hogy majdnem félnapos kerülővel eljusson a kövesutig. Legtöbbje azonban meg sem moccan ilyenkor. Maszatos gyerekei hátánál naphosszat figyelő háza ablakából a vizimalmot, melynek gerendázata nagyokat recsen a morajló sodrásban, vagy riadtan, ellen-ségesen bámul a tengerrévált rétek felé. Különösen, mióta megboldogult Flóri néni tyukalja tojással meg egy kendermagos kotlóval hóna alatt egyszer árvíz idején kimozdult a faluból s holttestét mélyen iszapba ágyazódva, tizenegy napra a víz letakarodása után találták meg a határ-árookban. Nadrágos ember papon, tanítón meg a beteges hajlamú nyomorék szatócsosn kívül nemigen van a faluban s ezek nyár derekán is nagy csizmákkal, nyakig sárosan vagy porosan járnak be a közeli nagyvásárok-ra, ha szükségük van valamire vagy tul akarnak adni fölösleges termé-nyeiken. Ilyenkor mintegy sajátmaguk bátorítására iszonyu nagyokat kö-szönnek orvosnak, jegyzőnek, patikusnak, fölöslegesen hangosak, s minden mozdulatukkal egymáshoz tartozásukat igyekeznek bizonyítani.

Az innen keletre vonuló gerincen, mint rosszulnyirt ember fején a meg-maradt hajszálak, magfák meredeznek. Magas, nyesett törzsükkel, ernyő-szerűen meghagyott koronájukkal délszaki fákat idézve a szemlélő eszé-be. Mindez azonban csak silány és értéktelen látszat. A lényeg különböző fakeskedők, legfőbbképpen pedig a már említett Hirschler et Co. faki-termelő cég közreműködésével nagyrésztben elszállítatott a vidékről anél-kül, hogy gazdasági vérkeringésében különösebb nyomot hagyott volna. Ha csak a kapzsi örmény péket nem számítjuk, akinek kőkemény korpake-nyerét hosszú tizenöt esztendőn át falták elkeseredetten a favágó tótok s aki a szerénységben egymásra licitáló piactéri szatócsokat játszva pipálta le reggelenként, mert fehérén, puhán, mint egy nagy darab kovász, több-nyire már hajnali négy órakor kiállt boltja ajtajába. A felséges nép to-vábbra is ugyanugy bocsikorban dagasztja a feneketlen sarat s kifelefor-

ditott tényerekkel ugyanugy sopánkodik, mint annakelőtte. Elkéje szarvát marokra fogva, görnyedten ballag aszott tehénkéi után a hepehupás földeken, káromkodik, ha az írtásra téved tekintete és barna bagólevelet kóp a kiforduló barázdára.

Keleten már valamivel változatosabb képet kapunk. A hajladozó láncot keskeny völgy töri meg, mely a még keletebbre fekvő nagy bükkerdőségekkel laza rokonságot tartó, hajdani uradalmi erdők felé enged ellátni. Veszélyes kaptatókkal ezen kigyózik át az iparvasut töltése s örök kékeslila köd alatt a dohánycsempészek kockázatos járatai is valahol itt bonyolódnak le. Tul már a favágó tótok egyre szűkülő birodalmra kezdődik, néhány zsiros erdei falu, melyek gyanakvó, kupori lakói jellegzetes szumánjaikkal csak ritkán ha feltűnnek határukon kívül.

Misz ur tanyája iránt, egészen közel, hogy egy erősebb kiáltás talán odahallatszanék, szelid dombhát emelkedik, sűrű párhuzamos csikozással. A völgy szélén épült falu nemzeti öntudatra ébredező svábjainak szőlő-hegyei. A tájékozatlan szemlélő joggal vélhetné, hogy a csillogó keresztű hegyes templomtorony tövében csirke módjára megbuvó zsufedelek alatt keresztényi béke honol. Ennek a balhitnek elosztására azonban talán elég a Gauamt nevű sváb irodára hivatkozni, mely nagyszerű szervezetével hihetetlenül rövid idő alatt bontotta meg az ősi egyetértést. Domboldalba épített két szabályos sor téglapincéjük látszik még, sok zugivás és osendes tivornya színhelye s kívül a falun, jól fenn a dombtetőn a Hirschler et Co. igazgatóságának épülete, amint fehérségben a templommal vetekedik.

A tömzsi templomtorony tövében odébb a domboldalon, szorgalmas, pirosarcu, zömök kálvinisták turják a földet, főzik tilosban a pálinkát s üzletelnek a paraszti furfang legvégső határáig. Egyetlen vörös folt a falu, amint zsufoltan, életerősen lapul s a rátarti lovas csökönyösségével feszül a lankán. A maga módján még a magyar kultúráról sem feledkezik meg, mert ha nem ritkán a megyei kórházból „balházódás” közben alaposan helybenhagyott legényeket szállítanak is vissza eltemetni s a gyalulatlan, leszurkolt deszka koporsó nehéz karbolszaga pillanatra megfekszi az uccát, házakat és lelkeket — a mármarosai román telepesek gyerekei már a második évben ugy káromkodtak magyarul, mint a karikacsapás.

Tovább alig láthatunk. A domboldal következő faluja már a porhanyós földű Ermellékhez tartozik inkább. Helyi érdekű fürdőjével, ahova nyaranta reumás öregasszonyok, köhögős öreg bácsik járnak gyógyulást keresni s ahol nyári vasárnapokon a vidék birtokosai rugnak ki a hámból vagy a futbalcsapat gajdolja együgyű rigmusait. Azt is beszélnek, hogy a fürdő vize közönséges kutvíz s a vastartalom, amitől a hiszékeny falusi emberek gyógyulásukat várják, a tulajdonos által időnként és módjával a kazánba tett vasszállatnak tulajdonítható.

Nyugatra végül, vadkörtefákkal teleszórt, árvizmosta kaszálókon, tanácstalanul kanyargó gyérvízi sásos csermelyeken, sovány kukoricaföldeken s közvetlenül a falu alatt elhúzó fűzfabokrokkal szegélyezett patakon túl, a rengeteg akác s néhány dekoratív hatású jegenyefa lombjától nagyrészen eltakarva, mozgalmasság és különösebb széptani kvalitások nélkül terül el Sárfészek. Szintelen szalmás házai, melyeknek alacsony falára irdatlan kalapként nehezedik a tetőzet, sunyin vesznek bele a környezet-

be, mintha szüntelenül bocsánatot kérnének a földből való kiemelkedésükért. Csak néhány középület minimumos pléhfödele vöröslík, a hólyagos rozsdásodó templomtorony félrebillent hármaskeresztjével s a keresztalakú templomhajó két kisebb tornya, amint kétségbeesetten igyekeznek utanozni a magyot, szegényfantáziájú tervezőjüket idézve a szemlélő eszébe.

A nyolcasalakú lombtömeg alól az elkanyarodó megyei út mentén, baloldalon, új, főként Amerikából hazavetődött bőpénzű parasztek építkezése tűnik elő. Foghijjas szájhoz hasonló, fátlan házsoruk hatalmas csapást mér meztelenségével a régi falu egyébként silány romantikájára, amint jobbról, olajnyomatokra emlékeztetve, mélyen, árnyékosan tapad a sárga dombhoz, fel egészen az élősövényvel bekerített egykori faiskoláig. A községi legelőnek használt gyérfűvű szikes domb derekán, a bekerített zsidótemető s vele szinte tüntetően szembeállított ernyős feszület között vesz el szemünk elől a sárga dűlőt, melyen vízhiány miatt meleg nyári napokon horpadt teheneket terelget le delelőre a patak mellé szűkszávú őrizőjük. Jobbra a kivágott községi erdő mögött párásan lebukó napot sötét erdei bokrok foltozzák, tüskéikben fészülködve itt legelészik a helység kecskeállománya. Végül egészen jobbra a vizmosta agyagos szakadékokat megkötni hivatott fiatal akácсорok zárják le a szürkülő láthatárt, közvetlenül a telepesek új tagja fölött.

A csaknem a falu közepén átfutó vasutvonalon a síkság felől, nagyzóló füstfelhővel most totyog végállomása felé a vicinális. Nyugodtak lehetünk, lenni a megállónál várja már a bakter, a kártya mellől nyújtózni felállott intelligencia, az öreg orvos apacsingével és a darwinizmusnál megrekedt forradalmiságával, a csontszuvas, sánta postásfiú, aki szinte szimbólikusan még néhány órát késelteti az amugyis későn érkező híreket s néhány prédára leső cigány vagy más munkakerülő, akik az esetleg érkező kereskedelmi utazók kofferjeire pályáznak, hogy nevetséges ellenszolgáltatás fejében, esetleg egy cigarettáért az alig harminc lépésre lévő első fűszerig elvigyék. Innen azonban mindert inkább csak sejtjük. Észlelni legfeljebb a természet és technika látszólag békés összeolvadását észlelhetjük, mialatt a vonat a cigánysor mögött épp befut aombok közé, csak füstje leng tovább a sárgáló nyugati ég előtt s hullik le a ritka levegőben.

A domb alatti uton a közeli nagyvásárokról főleg bivalyokat terelő paráznaszájú kupeccek rekedt óbégatása hallatszik pár percig, aztán a szürkülettel a csend is ráborul a tájra. A megható, sulyos békességben átszellemülten, megjavulásra készen várjuk, hogy az egymással versengve ég felé integető templomtoronyok valamelyikében megszólaljon a harang s hogy a természet és hit nagyszerűségétől legyőzötten vezekelhessünk nyelvélése alatt azért, amit eretnekeként kétségbevontunk a látóhatáron — de ilyesmi nem történik. Ehelyett takarmány-erődítményei mögül tornyos, nyiszlett szalmakalapjában, vasvillával Mész ur tűnik elő s féltékenyével tölcsért csinálva szája elé, valamit felkiált hozzánk, aminek különös nyelvjárása miatt még akkor is csak ügyel-bajjal vehetnénk értelmét, ha közelelről hallanánk s nem így jópárságú méterről recsegtetné. Egyre a csodába temetkezve értetlenül töprengünk, hogy miért integet vasvillájával felénk, majd kezeit szájához emelve miért füttyent olyan nagyot. S hitetlenkedve bár, de a tájjal és emberekkel való békés egybeolvadásunkban reménykedünk még akkor is, mikor Mész ur ránk uszított színes kutyafalkája csaholva és egymás lábát harapdálva száguld felénk a lejtőn.

A GÜRC-CSALÁD ÉS AZ ISTENTELENEK

Írta: NAGY ISTVÁN

1.

A Gürcz-család története szinte hihetetlen volna, ha nem tudná az ember, hogy az olyan kikötő városban, mint Galac, mennyi mindenféle hányatott életű ember verődik össze. Található itt néger, japán, görög, német, maláji, török s valamennyien a tengerek és nagy folyók vizek sodrával vetődtek ide, keresve azt a boldogulási lehetőséget, amit nem találhattak meg hazájukban. Gürczéket a Duna hozta ide Magyarországról. Eredeti családi nevük tulajdonképpen Szőke, de a férfi kóborlásai közben felszedte valahol a Gürcz gúnynevet, amivel az olyan embereket szokták illetni, akik boldogulásuk érdekében halálra dolgozzák magukat. Ez a törekvés Gürcz bácsin meg is látszott. Térdből, mind a két lába balra dült, mint általában az elnyűtt asztalosoknak és kerekéseknek. Még csak a szemével is balra kancsalított. Bajusza bal csücske is mindig lekonyult. Jobb válla is magosabb volt a balnál. Karjait meg úgy előre ejtette, mintha súlyos terhek lógnának rajta. Szakmai nyelven szólva, munkástársai nem is egyszer mondták: az öreg Gürcz ugyancsak ki ment a vinkliből. És ez nem is volt csoda.

Kévs ember élt olyan életet, mint ő, vagy legalább is nem tudunk róla. Gürcz bácsi elbeszélése szerint, szülei a múlt század végén sok más földönfutó magyar földmivessel együtt kimentek Amerikába. Állítólag annyi gyerekkel vágtak neki az utnak, hogy őt a hamburgi kikötő magy zürzavarában elveszítették s így lemaradt a hajóról. Többet azután sohasem látta szüleit és testvéreit. Ugy került vissza toloncuton Erdélybe, ahol idegenek vették pártfogásukba. Egy falusi kerekesnél mesterséget tanult. Mikor felszabadult, azzal a bolond tervvel ragadta kezébe a vándorbotot, hogy megkeresi szüleit. Össze-vissza csavargott Európa kikötővárosaiban, hogy amerikai hajóra jusson, de ez sohasem sikerült neki.

Időnként hazavetődött Erdélybe is, — ahogy ő mondta, pár évre teleszivta magát forrásvízzel, azután újra nyakába vette a világot. Feleségével Varsóban ismerkedett meg, aki egy lengyelzsidó vendéglőjében szolgált, mint mosogató lány. Kisenevből került oda a gazdájával, amikor az menekülni volt kénytelen a pogrom elől. Megtetszettek egymásnak s egy éjjel otthagyták a lengyel zsidót. Ettől kezdve együtt csavargtak Európában. Törvénytelen házasságukból elsőnek Szonja született, Párizsban. Rá egy évre már Szegeden voltak, a paprika országában. Itt egy fiuk született, akit Györgynek kereszteltek. Linát már a prágai klinikán szülte a termékeny orosz asszony, de itt sem bírták ki tovább egy évnél, mert az asszonyt is elfogta a honvágy s így a Prágában fogamzott Ivánt Kisenevben írták be az anyakönyvbe, úgy hogy az anya után orosz állampolgárnak számított. Gürcz azonban csakhamar megint megszomjazott egy kis hazai forrásvízre, mert sehogysem bírta a rossz ivóvizet, ezenkívül meg sehogy sem tudott lemondani arról a reményéről, hogy egyszer csak mégis kijut Amerikába, megtalálja szüleit, akik bizonyára meggazdagodtak már s megosztottnak véle a vagyonon. Hazakerekedtek tehát, Gürcz jóllakott forrásvízzel, aztán Pozsonyban egy dunai sleppre szegődve leusztattak Galacba, hogy alkalom adtán elcsipjék valamelyik amerikai hajót. Itt lepte meg őket Margarettá, aztán Tinka, végül Albert. Amnyian voltak már, hogy nem bírtak többé megmozdulni a gyermekektől. Oly sok hányódás után meggyökereztek a Badaláni

negyedben, a mocsaras Brátis-tó közelében. Valamennyien keresztül vészték a maláriát. Gürcz felcsapott hajóácsnak és nagyon jól keresett. De azért egyre küldözte a tudakozódó leveleket a különböző amerikai magyar konzulátusokra, vajjon mit tudnak szüleiről... Persze mindhiába...

A kenyérkeresővé cseperedett gyerekek révén már-már kezdett jól menni soruk, mikor komoly nehézségek támadtak a fiuk katonáskodásával. Mivel az öreg nem honosította magát Romániában, Györgyöt a szegedi katonai gyesztály reklamáta. Rá két évre Ivánt meg Kúsenyéből szőlítették sor alá. A fiuk berukkolása felemészette minden kicsi vagyonukat, Gürcz áldotta az Istent, hogy a párizsi Szonja nem született fiunak, pedig annak idején a Szajnába akarta hajítani, amikor megtudta, hogy leány. Ahogy a két nagyobb fiu bevonult a világ két végére katonának, kitört a világháború. A fiúk a galíciai frontra kerültek, a nagyobbik az osztrák-magyar hadsereggel, a kisebb az oroszokkal. A szülők ijesztő dilemmában voltak. Nem tudták, melyik ország győzelmét óhajtsák. Csak azt tudták, hogy fiaik egymásra lövöldöznek. Maguk elé képzelték őket, amint egymással szemben állva gyilkolják egymást. Azt hitték, hogy bele kell örülniök ebbe a tudatba. Hihetetlen félelmükben egymást marták, miért is kellett nekik összekerülni, abban az átkozott Varsóban... Mikor Románia is háborúba keveredett, az agyongyötört szülőket az otthon maradt lányokkal és a legkisebbik fiúval együtt internálótáborba zárták. Gyötrelemeiken csak az enyhített valamelyest, amikor tudomásukra jutott, hogy György muszka fogságba esett, Ivánt pedig a németek fogták el. Így az egész család fogságban ült.

1920-ban a fiuk szerencsésen előkerültek a különböző fogolytáborokból és a Gürcz-család hiány nélkül újra összevándorolt. A háborút követő fellendülés lehetővé tette számukra, hogy a maláriát lehelő Brátis-tó partján újra kis házat építsenek maguknak. Okulva a két fiúért kiállott rettegéseken sürgősen honosították magukat. A nyugalmasnak ígérkező jövőt most már csak a fiatalok kiházásítása zavarta. Különösen a lányok okoztak sok gondot e tekintetben. Tudniillik, amilyen mértékben asszonykorúvá értek, olyan arányban csunyultak is. A fiuk ellenben szép szál férfiakká edződtek. Valamennyi ipart tanult. Úgyes kezük és jó eszüik révén a legjobb segédek közé számították őket. Értéküket méginkább növelte az a körülmény, hogy Galacban akkoriban még nagyon kevés volt a tanult iparosok száma. De volt egy nagy hibájuk is. Első helyet verekedtek ki maguknak a legjobb segédek közé számították őket. Értéküket méginkább növelte az a körülmény, hogy Galacban akkoriban még nagyon kevés volt a tanult iparosok száma. De volt egy nagy hibájuk is. Első helyet verekedtek ki maguknak a legjobb ivók között. Csodálatos torkukat az apjuktól örökölték, míg az ész, a kézügyességet és csinoságot az anyjuktól. A lányok viszont apjuk csámpás lábait, kancsal szemét és nagy orrát vészték magukon.

Elemi csapás számba ment náluk már a háború előtt is, hogy az apjuk nem bírta megszokni a poshadt és mindig meleg Dunavizet. Az öreg miután rabja lett családjának s többé nem mehetett haza Erdélybe, egyre húzódo vad sóvárgással szomjuhozta a hazai forrásvizet. Ennek hiányában azután rákapott a jégbehűtött szódás borra. Eleinte csak a malária elleni védekezés ürügyével itta, később aztán minden indokolás

nélkül teljesen eliszákosodott. A makacsul, de épp oly reménytelenül józanságra intő feleségét ittás állapotban mindig azzal vigasztalta, majd ha vissztérnek egyszer Erdélybe, a forrásvizek mellett leszokik az italtól. Fiai számtalanszor tanui voltak e fogadkozásnak s tán ezért vagy tényleg a klíma miatt, de ők is esküdt ellenségeivé váltak a hordóban árult Dunaviznek. De lehet, hogy az a körülmény is hozzájárult eliszákosodásukhoz, hogy a távoli Santirből nem mehettek haza ebédelni, hanem mindig az üzemmel szemben lévő „kircsmában“ kosztoltak. Már pedig a galaci korcsmában még ma is sértés számba megy ivóvizet kérni az ebédhez.

Gürczné mindegyik fiával külön-külön megvívta a biztos vereséget jelentő párviadalt az alkohol ellen. De ugyanezt tették a szomszédok feleségei és anyái is, mert az egész környéken csak a korcsmárosok tartoztak a józan emberek közé. Gürczné legkisebb fiáért, Albertért küzdött a legelkeseredettebben, hogy legalább ezt az egyet megmentse. Míg inaskodott, valahogy csak birt vele, de ahogy betöltötte a tizennyolcadik évét sem verés, sem a szép szó, sem a búbajos kotyvalékok nem használtak. Albert tul tett az apján és a bátyjain is. Ha szombaton kézhez kapta fizetését napokig nem lehetett kivájni a korcsmából. Tán nem is annyira az ital, mint inkább az automata verklik bolondja volt. Éjszakánként végig zarándokolta Badalán valamennyi korcsmáját s ledaráltatta magának az összes zeneszámokat a bedobott pénzdarabra induló verkleken.

Ilyen életmód mellett persze hamar kikerült a hajógyárból, s aztán abba is hagyta a lakatosságot. Felcsapott hajórakodó séfnek. Összetoborozott magának vagy husz-harminc rakodó munkást, mindenféle nácio ide-oda sodródó népségeiből és ezeket kegyetlenül hajtva, éjjel-nappal le-fel szaladgált a deszkát rakodó hajók himbálódzó hidjain. Négy-öt napi ilyen állati munkával „hat-hétezer lejt keresett. A következő héten aztán, amíg a pénzből tartott, a dokk felé sem nézett. Csak ült, ült az autói ata verklik előtt és ivott. Sirt a tingli-tangli nótákhoz, vagy pedig szirba és hóra tánckoszorukat toborzott a duhaj hajósnépekből. Itat-ta-etette őket a nagyokat kurjantott:

— Igyatok, a pénz nem számít, ahogy jött, úgy el is úszik!

El is úszott. Magára alig költött az italon és a verklin kívül. Lerongyolódott róla a ruha, bódult állapotában lelopták a lábáról a cipőt a rekedt korcsmaalányok. Az ilyen dárídók után sokszor csak egy szál ingben, harisnyában és nadrágban került haza. Gürczné ilyenkor oroszul átkozódva, jajveszékelve és könnyeket csorgatva dugdosta, rejtegette Albertet pincében, padláson, ne hogy megtalálja a dühöngő apa, aki fejszét ragadva kereste. De hogy nem találta, elment hazulról a korcsmákba, hogy majd a hajánál fogva hozza haza az átkot. Ezeknek a fenyegetéseknek rendszert az lett a vége, hogy őt kellett hazahozni, úgy leitta magát. Lányai kezébe-lábába kapaszkodva cipelték a magatehetetlen kerekest, az anyjuk meg körül futkosta a szomorú menetet és mindegyre ezt kiáltotta:

— Egyszer égő gyufát tartok a szádhoz, hogy gyújjon meg benned az a fűdös cujka... — Gürcz rángatózva, csuklásokkal küzdve magyarul motyogott:

— Ne féj, te jámbor ruszajka, lemos mindent a forrásviz. Az a forrásviz... Hej, ha te tudnád ruszajka, milyen fáj a forrásviz...

2.

Igy éltek Gürczék a háború után s bár a férfiak semmivel sem voltak rosszabbak más badaláni férfinél, az öregedő lányok mégis részeges apjuk és fivérük bűnéül rótták fel, amiért nem tudnak férjhez menni. Az anyjuk megtörve helyeselt nekik, holott lassan nyilvánvalóvá kezdett válni előtte is az igazi ok, a lányok esetlensége, s főként szegénységük. Pedig a lányok vasszorgalmú, dolgos nők voltak. Értettek a szőnyegszövéshez, fehérnemű varráshoz. Éppen ezért Gürczné a rövid ideig tartó csüggedések után ujult erővel hitt abban, hogyha ő annak idején, csinos leány léteére bele tudott szeretni világcsavargó csámpás urába, akkor kell, hogy kerüljön férfi lányainak is, akik majd elég szépnek és jó feleségnek valónak találja őket. De azért minden eshetőségre gondolva, óvatosan figyelmeztette őket:

— Nézzetek a drága bátyátokra és okádjatok a férfiakra. Csak egy igaz férfi volt ezen a világon, akihez érdemes lett volna férjhez menni, de azt is megfeszítették mielőtt megházasodhatott volna. De azért csak ne búsuljatok, — sóhajtott nagyot — ha van tő, béka is kerül belé. Kerül is, ne féljetek...

A lányok vérvörösre pirulva hallgatták biztatásait és még mélyebbre görnyedtek örökös varrnivalóik fölé, mert szorgalmasan készítették maguknak a kelengyét. Szép orosz mintákat tanultak el anyjuktól s azokat öltögették a törülközőkbe, függönyökbe és hosszú hálóingeikbe. Ezeket a mintákat szőtték a szőnyegekbe és jövődöbéli férjeik ábrándképei köré. Egy nap aztán Gürczné valami ravasz tervet főzött ki magában a férjfogást illetőleg. Ugyyszólván ez és a férfiak iszákossága foglalkoztatta minden gondolatát, hogyan menthetné meg a két csapástól a családot.

— Mit szólnátok hozzá — kérdezte a lányokat — ha a hátulsó szobát kiadnánk két fiatalembernek? És sietve tette hozzá, nehogy észrevegyék a tervében rejlő igazi szándékot. — Ránk férne egy kis pénz...

Az erősen szőke lányok mégis rögtön kitallálták anyjuk titkos szándékát és megint nagyot pirultak, de nem szóltak. A legkisebb, a Tinka, tán a legcsunyább, de a legfürgébb észjárású, hamar felfogta a reá nézve hátrányt jelentő ajánlatot, ami abban rejlett, hogy a két legnagyobb lány számára akar lakókat szerezni az anyjuk. Ezért aztán ravaszul így helyeselt:

— Az bizony jó lesz mámiuka, de én úgy gondolom, jut hely ott három szállónak is. Főzünk, mosunk nekik. Olyan jól gondolnánk a betyárokat, hogy sose kíváncznának el tőlünk.

A komoly Szonja csipősen jegyezte meg:

— Te csak ne hencegj, mindig odaégeted a hagymát...

Ebből a megjegyzésből aztán orosz nyelven nagy vita kerekedett, de amikor veszekedésé fajult köztük egymás kölcsönös lebecsmérelése, akkor egyszerre románul folytatták a kiabálást. Ezt a nyelvet csak ilyenkor és a családi összejöveteleken használták. Magyarul meg éppen csak az öreg Gürcz motyogott, ha be volt rugva. Végül is aztán mégis meggyeztek a három fiatalemberben... Az öreget megbízták, hogy a Santirban híresztelje el a kiadó butorozott szobát. Véletlenül úgy adódott, hogy Resicáról éppen akkor hozatott le a gyár egy csomó szakmunkást s így hamarosan akadt is három magyar fiatalember, akik kibérelték a butorozott szobát. A lányok óriási izgalommal várták beköltözésüket... Nap-

hosszat olyan ápolónői fehér bóbítával jártak, ami akkoriban igen divatos volt, és szorongva kérelték Albertet és az apjukat: az Istenért, ne részeskedjenek többet, nehogy elvadítsák az idegeiket...

Az idegenek vidám fickóknak látszottak s a lányok öröme határtalan volt, amikor megtudták, hogy tul vannak a katonaságon. Beköltözésük az ucca szenzációjának számított. A három barát kocsin érkezett. Egyik hegedűtöket cipelt a kosár mellett, a másik irtó nagy harmónikát. Míg a harmadik spárgával összekötözött nagy halom könyvet és fényképezőgépet emelt le a kocsiról. Csupa olyan dolgokat, amiket nem igen láttak még badallani fiatalembereknél.. A resicai legények ujságot is járattak, persze hazait... Hetenként jött levelük is, ami hallatlan izgalomba hozta a lányokat. A feladó nevét böngszve kétségbe voltak esve, ha valamelyik olvashatatlan cimben női nevet gyanítottak. Apjukkal magyar leányneveket soroltattak fel s megkönnyebbültek, ha egyik-sem hasonlított a feladók nevéhez. Ezenkívül persze az érdekelte még őket igen nagyon, vajjon szoktak-e a fiuk inni. Örömük már a megdöbbenéssel volt határos, mikor rájöttek, hogy a fiuk, előzetesen felforralt vizen kívül alig élnek más itallal. Esténként többnyire otthon ültek és muzsikáltak, a harmadik meg összevissza fényképezte a Gürcz-családot, asztalnál, a kapuban, a tornácon, ülve, állva, fekvé, ahogy éppen adódott. Csak a szombat esték ejtették mély bánatba a lányokat. Ilyenkor a lakók kimosakodtak, vasárnapiba öltöztek és rejtélyes kirándulásokra indultak. A goromba Albert elszólásai révén megsejtették, hogy ezek a fiúk is el-ellátogatnak a förtelmes Str. Noptiiba... Meg voltak botránkozva.

— Ez ellen nincs mit tenni, — mondta az anyjuk szárazon. — A férfi olyan állapot, hogy nem bír várni a házasságig.

A lányok titokban sóhajtozva megbocsájtottak a fiatalembereknek. Hiszen vasárnaponként többnyire velük szórakoztak. Csak a könyves fiút, ahogy elnevezték, nem tudták sehogy sem megkedvelni, mert állandóan olvasmányokkal zaklatta a fejüket. Pedig a lányok számára a betű, a vaskos orosz imádságoskönyvön kívül, olyan volt, mint az eltévedt ember, akire szánakozva néznek és nem értik. Ettől eltekintve, — na meg attól, hogy az ételeket rendkívül savanyún és nagyon fűszeresen szerették, — kitűnő, sőt felbecsülhetetlen férjanyagnak látszottak.

A bomba csak akkor robbant kegyetlenül ábrándjaik közé és rombolta össze a férfi ideálokat, amikor kitudódott róluk, hogy mindahárman istentelenek. Legelőbb is arra következtek, amikor a kosztosok pénteken nem akartak olajba főtt böjtös paszulyt enni. Azután meg sohasem jártak templomba... Mindezek tetejébe nem engedték a fejüket bepreckeltetni szentelt vízzel. Ugyanis minden elsején megjelent náluk a kis kurtaszakállú pópácska a füstölővel és a preckelővel. A hűsleges parintye szokás szerint a preckelő pamaccsal jó lucskosan úgy homlokokon csapkodta a fejüket mélyen lehajtó férfiakat, hogy csak úgy csurgott ábrázataikra a víz...

— Mi protestánsok vagyunk — tértek ki a fiuk a domnu parintye elől. Persze a lányok nem tudták mi az a protestáns és elsápadva néztek az istentelenekre. Hiszen ebben a tekintetben még a szilaj Albert is különbnek bizonyult náluk. Dorbézolásai mit sem csökkentették vallásos érzelmét, amit orthodox hitű anyja bottal és babonákkal oltott belé. Gürczné elszontyolodott lányaival együtt értetlenül és megbotránkozva állt

a fiuk pogányságával szemben. A hitetlen ember, gonosz ember — tanul-ták valamikor s íme a resicaiak se nem isznak, se nem fajtalankodnak. Csak olvasnak, zenélnek és rendesen öltözködnek. Sőt, mióta ideköltöztek az öreg Gürcz sem ült be már olyan gyakran cujkázni a sarki korcsmába. Ehelyett letelepedett a fiuk mellé a tornácra, amit zsinagregre futó paszulylyal árnyékoltak be a nyaggatta őket, muzsikáljanak neki, maga pedig öreg-öreg magyar népdalokat kotort elő híres torkából, amiket a fiuk hamar eltanultak és ügyesen kísérték házigazdájuk nyekergését. Gürcz bácsi már-már feledésbe menő anyanyelvét is sűrűn kezdte használni és nagy buzgón így hívta őket vacsorázni:

— Jöjjetek maguk asztalhoz csotorázní... — De a hibásan összerakott szavakat csakhamar kireperálták. A könyves fiú révén meg rákapott az ujságok böngészésére. Csak éppen a fiuk által forralt és aztán jégen hűtött Dunavizet nem tudta megkedvelni. — Nem olyan ez, hiába, mint az otthuni víz — sóhajtozta elkomorulva... És bort hozatott haza. Egy ízben az egyik fiatalember valamilyen dologban Erdélybe utazott s visszajövet egy nagy korsó forrásvízzel lepte meg Gürcz bácsit. Az megízlelte és kedvetlenül csóválta a fejét:

— Ez is csak a tövibe jó. A hegy tövibe — mondta elmerengve. — Ott a csucsaí erdőkben, a fák alatt.

— Sajnálom — mosolygott a fiu, — a hegyeket nem lehet vonatra rakni!

Még Albertre is hatással volt a fiatalemberék józan élete. Különösen a harmónika húzta közélük s figyelmesen nézte a billentyűkön le-fel szaladgáló ujjakat. Órákig elüldögélt mellettük, de egyszer aztán csak nyugtalanná vált és elsomfordált otthonról. A verkleik s a zajos táncok, a korcsmabarátok visszacsábították régi szenvedélyéhez... De azért mind sűrűbben szállta meg valami józansági roham. Napokig nyaggatta a fiuk hangszerét, belélapozott könyvükbe, kezdte érdekelni a fényképezőgép is. És erről-arról kérdezősködött a resicai viszonyokat illetően...

Gürczné ahelyett, hogy örvendett volna férfiai vonzódásának és bizonyos mérvű javulásának, aggodalmasan figyelte lakói hatását az övéire, különösen szerelmes leányaira, akik kezdtek már megbékélni a fiatalemberek pogányságával s áradozva beszéltek arról, hogyan térítik jó utra az apjukat, aki már minden szabad idejüket velük diskurálva töltötte:

— Na, na, csak vigyázzatok, — intette le őket Gürczné. — A dráku mikor lélekre vadászik angyal is tud lenni... Ismertem én egy embert Kisenében, az is olyan jámbor képű istentelen volt, senkinek sem vétett, de a felesége mindig öthónapra szült döglött malacokat... Látjátok, ezeknek is olyan hideg lehet a szívéük, mint a jég, egyiken se látszik, hogy fogott rajta a szemetek...

Ezeket a szavakat kifürkészhetetlen arccal fejezte be. Nem lehetett tudni, vajon mennyire veszi komolyan babonáit. De az sem lett volna meglepő, ha mindezt csak azért mondja, hogy a lányokat lassan kiábrándítsa a fiukból, hogy megkímélje szívüket a későbbi fájdalmas csalódástól, mert azt nagyon helyesen állapította meg, hogy a lakók barátkozása sohasem mélyült udvarlássá. Pedig számtalanszor úgy intézte a dolgokat, hogy egyedül maradhassanak lányaival. Tudta, hogy az alkalom sokszor elcsavarja a legridegebb férfiak fejét is. Lányai a maguk módján, titokban, ártatlan kuruzslásokkal igyekeztek behálózni a fiukat. Saját hajuk-

ból égetett hamut kevertek a fiuk reggeli teájába és bűjtöket tartottak. Az öregasszony meg hasonló célból egyenesen kilencheti bűjtöt fogadott a templomban. Ezt a bűjtöt azonban praktikusán összekötötte más kegyek elnyeréséért is. Az egyik az lett volna, hogy Albertet óvja meg az Uristen a lakók pogány befolyásától, másrészt utáltassa meg vele az itált. A lányok előtt ugy okoskodott, ha az ördög a fiatalemberek révén képes leszoktatni fiát a züllött életről, csak azért, hogy aztán annál inkább kárhozatra juttassa, akkor a bűjt annál inkább kell, hogy segítsen a fián. Kalácsokat és pénzt hordott a biszerikába, hogy a domnu parintye megszentelve azokat, ossza ki a szegényeknek...

E közös nagy kollektív bűjthöz karácsony előtt kezdtek s az eredmény hamarosan jelentkezett. Mindenekelőtt a lányok nagyon lesóványodtak és két árnyalattal még jobban megcsunyultak. A másik eredmény ezzel szemben egészen váratlan volt, de annál jobban felkavarta a Gürcz-család nyugalmát és hallatlan reményeket ébresztett bennük... Közel ötvenévi hiába való kutatás és próbálkozás után végre hír jött Gürcz bácsi családjáról, Amerikából. György nevű bátyja levelet irt, melyben tudatta, hogy a testvérek közül már csak egyedül ő van életben s nagyon-nagyon szeretné hátralévő napjait öccse mellett leélni. Ha szívesen látja, hazavándorol, mert nagyon árvának érzi magát ott Amerikában... Gürcz bácsi sirva fakadt, de vele sirt az egész család. A fellelt testvérnek örvendve azonban terveket is csináltak. Bár György bácsi erről egy kukkot sem irt, mégis természetesnek tartották, hogy nagy csomó pénzzel jön haza, miért is az öreg Gürcz elhatározta, hogy György bácsi vagyona jóvoltából haza költöznek Erdélybe és kerekas műhelyt nyit. Irtak is Gyuri bácsinak, csak jöjjön, minél előbb. Gyuri bácsi meglepő gyorsan válaszolt. Egy hónap múlva érkezik. Március huszadikán várják a galaci kikötőben.

Ez az örömhír február közepén érkezett, éppen az nap, amikor Albertnek félév alatt harmadszor lopták le a lábáról a cipőt valamelyik verkis lebujsban. Pedig éjjel félméteres hó esett s a fiu nem bírt kimozdulni hazulról. Vagy két napig jámborul nyomorgatta a lakók harmonikáját, de senki sem törődött vele. Gyuri bácsi levele tartotta lázban a családot. A meghatott várakozásból s az ebből fakadó családi egyetértésből, megbocsájtásból meg átragadt rá valami nagy felbuzdulás. Titkon elcsempészte apja vasárnapi cipőjét és három napig hűségesen dolgozott a dokkban. A család meghatódására utolsó baniig hazahozta fizetését és az anyja kezébe adta. Esténként leleményesen helyére csempészte apja cipőjét s papucsban behúzódott a lakók szobájába. Gürczné szinte belébetegedett e javulás okozta boldogságba és a féltékenységbe. Sehogyan sem tudta kiverni a fejéből, hogy a fiatalemberek még azt találják hinni, hogy az ő érdemük a fia jó utra térése. Ez a féltékenység este a vacsoránál ki is tört belőle, amikor Albert kiment a konyhából.

— Na, mit szólnak Alberthez? — kérdezte mohón.

A fiatalemberek összenéztek. A könyves fiú, aki most is nyitott könyvet tartott a térdeire borítva, mert még a találás közti rövid szüneteket is olvasással hasznosította, hirtelen felkapta a fejét:

— Na persze, csak a jó környezet és egy kis kultura hiányzott neki. Egy év alatt teljesen színre fordítjuk mi ökelmét, már kezd magyarul is tanulni...

Gürczné elsápadt és célzatosan kiáltotta...

— Csak az ördögnek kell egy év az Albert megtérítéséhez, de az Istennek elég kilenc hét is...

— Tán csak nem fogadtak bűntöt érte?

— Még pedig nagyon, — mondta keményen Gürczné. Majd, amikor észrevette a fiatalemberek összevillanó tekintetét és mosolyuk felingerelte, hozzátette: — Persze, kinevetnek! Talán nem hiszik, hogy a bűtnak volt foganatja? Pedig az fogott Alberten! — Szétnézett a konyhában s látván, hogy az öreg Gürcz nincs jelen, csak a heverőn sorban kuporgó és szorgalmasan öltögető lányok, egy kosár alól kihuzott egy pár vadonatúj bakancsot. — Ni, ezt neki vettem, hogy mehessen dolgozni... Megy is. Meglátják, este haza jön rendesen és a korcsma felé sem néz többet...

Erre mán megszólalt a harmonikás is, az erősen barna esztergályos legény:

— Az majd elvállik Szőke néni. Ha én volnék a maguk helyében, egész télen eldugnék előle mindenféle cipőt, hogy ne tudjon ki-mozdulni tavaszig, akkora biztosan leszokna az itálról és a verkliről. Az én harmonikámba úgy is belébolondult. Egyszer-egyszer oda kölcsönöz-nénk neki a mi cipőnket és elvinnénk a moziba. S ha nagyon ég-ne a bele, hoznánk haza neki még itókát is néha...

Gürczné, alig türtöztetve felháborodását, ingerült mozdulatot tett:

— Ugy, és leszoktatnák még az imádkozásról is, mi?

— Tőlünk ugyan imádkozhat, ha kell, elmegyünk vele a bishorikába is. Gürczné kezét összezsapva nézett a sóváran figyelő lányokra:

— Na halljatok oda, hitetlenül be mernék tenni oda a lábukat!...

A könyves lakó gyorsan lenyelte a falatot és szorongatott barátja helyett ő válaszolt...

— Ugyan, Szőke néni, már mondtam, hogy nincsen hitetlen ember a földön. Mindenki hisz valamiben. Amiért nem orthodox...

— Persze, ki az ördögben, ki a Krisztusban!...

A lányok nem szóltak egy szót sem. Önfeledten nézték a fiukat. Mindenik a magáét. Csak a hallgatag hegedűst, a mindig morcos modellasztalost nézték ketten, akiért Lina és Tinka folytatott titokban életre-halálra szóló versenyt, megétetve már a gyanutlan asztalossal egy-egy tincsnit a hajukból...

A vacsora véget ért s a fiuk felálltak. A lányok egyszerre sütötték le a szemüket. Mikor becsukódott mögöttük a konyhaajtó, Gürczné, a tányérokat összerakva, mondta:

— Ezekből a fiukból sosem lesz szentkép. De most már fütyüllünk rájuk. Gyuri bácsi annyi fiatalembert csábit majd ide, amennyit akartok...

A fiuk átmenve szobájukba, Albertet egészen átszellemülve találták. Türelmetlenül szuszogtatott a harmonikán valami igen elkeseredett román-cot, majd félretéve a hangszeret a terveiről kezdett beszélni. Egy érkező görög hajóról, aminek a megterhelését ő kötötte le magának és a kereset-ből harmonikát szándékszik venni. De a beszédet a benyitó Gürczné zavarta meg. Intett Albertnek s átadta neki a bakancsot...

— Meg ne tudja apád, hogy én vettem neked, — figyelmeztette.

Albert szinte könnyekbe törve ölelte-csókolta az anyját. Teljesen el-érzékenyülve fogadkozott: többet sohasem csinál botrányt és ezután min-dig hazajön a keresettel. Nem vallanak vele szégyent Gyuri bácsi előtt... Többet sohasem megy a korcsmába. Még csak ebédelni is haza jön. Sőt

meghagyta, hogy ne legyen forró a leves, mert sietnie kell vissza a dokkba...

Gürczné kezefejével törölte szét könnyeit az arcán s boldog diadalmal nézett lakóira. Másnap délben aztán kint a havon hűtögette Albert levesét. Öntelten, mosolyogva fogadta az ebédre jövő lakókat, akik izgatottan ültek asztalhoz. A lányok titokban az ablakot lesték, az öreg Gürcz a naptárlapokban számlálta, hány nap múlva érkezik Gyuri bácsi. Felkanalazták a levest, Albert késett. Az öregasszony minden percben kifutott a kapuhoz. Albert seholsem mutatkozott. Végeztek a sóbafőttel, senki sem szólt egy szót sem. Az ebéd végetért, a Santirba háromnegyed egyre sipoltak. Albert nem jött. Este a vacsoránál még nagyobb volt a feszültség. Virasztottak egész éjjel. Albert nem jelentkezett. Három nap telt el. Negyednap reggel egy gyerek, nagy lisztzacskóba burkolt csomagot hozott, azzal az üzenettel, hogy egy bácsi küldi a Zöld Bokor nevű korcsmából. A csomagból Albert bakkancai kerültek elő.

A lányok szégyenükben nem mutatkoztak a fiatalemberek előtt. Gürczné tálalt nekik, hevesen csapkodta a tányérokat. Az arca kemény volt és zord. Négy éjjel nem aludt. A fiuk zavartan kerülték tekintetét, mert az öregasszony nagyon szürosan nézett rájuk, szinte ingerelni látszott őket, szóljanak már, tegyenek egy kárörvendő célzást a fiára, a bőjt kudarcára. Végül is kitört belőle a négy napja elfolytott keserűség:

— Várjanak egy kicsit, — mondta rekedten, mikor a fiuk felálltak s a szavakat keresgélve így folytatta. — Maguk miatt nem sikerült Albertet rendes uton tartani. Elsején költözzenek el tőlünk. Hítetlenekkel nem lakhatunk többé egy házban. Nem akarom, hogy egyszer villám csapjon belénk. Lakó kerül elég, de házam csak egy van. Aztán a szoba ugy is kell Gyuri bácsinak...

A fiuk megdermedve bámultak rá. Előneki a könyves fiu tért magához:

— Borzalmas butaság ez Szőke néni. Ha ránk hallgatott volna...

— Az Ur anyja őrizzen tőle — vetette a keresztet hevesen. — Inkább maradjon részeges, csirkefogó, ez az élet ugyis olyan rövid, de ne kárhozzon el egy örök életre. Aztán ugyis elmegyünk innen, ha jön Gyuri bácsi és más életet kezdünk... — a hangja sirásba fult. — De azért ne haragudjanak reánk.

A három resicai fiu elsején kocsin elhurcolkodott. De március huszadikán, Gyuri bácsi érkezése napján, kíváncsian ott várakoztak a kikötő előtt. Tanui akartak lenni a Gürcz-család boldogságának... Mindenki ott volt közülük ünneplőbe, még Albertet is kiöltöztették. Az öreg Gürcz valamilyen láthatatlan teher alatt roskadozva csámpás görbe lábakkal, ferde vállakkal izgult. Aztán befutott a hajó... Az utasok mind leszálltak már, mikor egy kopott, gyűrött ruhájú száraz öregembert vezetett le a hajó hidján egy matróz... Sötét szemüveget viselt, különös fehér sétabotot. S a vakok sajátságos mozdulataival tapogott vele jobbra-balra. Megismerték, szinte hajsza pontosan hasonlított Gürcz-bácsira. Egy másik matróz egyetlen kopott bőrdőntő cipelt utána...

A többi már nem néztek végig a resicai fiuk... Napok múlva értesültek a gyárban, hogy Gyuri bácsi bizony egyetlen dollárt sem hozott magával. Egy bányászerecsétlenségénél már tíz évvel azelőtt megvakult. Amerikai magyarok könyöradományából került haza a vén Európába...

Azóta Gürcz-bácsi megint a korcsmákban ül s a lányai cipelik haza.
Az öregasszony meg átkozódva hallgatja tovább az ura biztató motyogását.

— Ne féj, ruszájka, egyszer mindent lemos a forrásviz...

F É R F I U D A L

Irta: SALAMON ERNŐ

*Minthogy szeretni egy sincs emberem,
se hálóhelyem, se hat kenyerem,
mivel magammal egymagam vagyok,
mindjárt mehetek, földbe szállhatok.
Hogy elpusztulni ilykép sikerült,
füttyögni, dalra most kedvem került.
Hogyha az apám morgott betegen,
halála-napján, éppen pénteken,
azt mondom én most: hát ne úgy legyen,
tanuljon tőlem ki halni megyen.
Férfiudalt és danát, hahotát
hallhatsz, öcsém, küldd csak ide apád,
küldd csak ide a csipás véneket,
a mendő-mondó szegény néniket,
a szegénység siró alja-javát,
az ifjú lányt s az ifjú lány fiát,
a sok szegény lányt, a veres-szeműt
halálom- látni kergesd, ideküldd!
És tempós vasast, karos lakatost
és kőművest, az állványos-magost,
péket, mészárost, fást, testvéri fást,
bányászt, bányászt a nappal-éjszakást
és nyugdíjast és kikötői vad,
szájas, szűrös, vállas hamálokat.
Báránya, sajtja üljön özvegyen,
a pásztor is a fejemnél legyen.
S küldj csudalátni minden földművest,
tevőt-vívót, száz munkára ügyesi!*

*Én úgy halok meg, én úgy meghalok,
hogy aki túlél az jobban ragyog!
De szép öröm, a múltó napranap,
de, szegény nép, a halál nem urad!
De, szegény nép, a halál nem uram,
marj porrá sírom! Az hiába van!
Amire kedvem fénye ráesett
az viseli mindig a szép jegyet!
Szó, melyen át az indulat kiszállt
és visszaszállt megszegni a homályt;
az ősi lélek követe: beszéd,*

az anyanyelv, az egyetlen, a szép,
 kristályvizéből csillón inni ad
 s, mint áldott nő, új szavakkal dagad.
 A tekintetem halmain megállt —
 megőriz engem az erdélyi táj
 s a póri népség: ákác, sóska, som!
 Tud rólam szépuccájú városom!
 Amerre jártam valaha, a nép
 csak tud egy jó szót, békéről ígét,
 dédai román, sziklák székelye
 él a zsidóval, csak elfér vele.
 Mit kicsúfolt a betűtől buvó,
 kártyázó, nyúzó semmirevaló:
 e minden renden túli rendszerem,
 e ha-vásárom-hát-csak-ószerelem,
 e vigyázásom a szegényeken,
 szóhoz-szerelmem, borzas énekem
 e böjtnélés, e gyászom nekem,
 nem volt hiába ez az életem!
 Bár folytatódnom fiam nem akadt
 s békén lehetek az idő alatt,
 nem szid az élő, kit a férfi-kedv,
 úgy kérdezetlen, megszületni tett
 és úgy lehetek, mint a végtelen:
 se ég, se föld, de mindahány elem;
 el-messze tűnnöm már mégsem lehet
 égneek belőlem versek, énekek!

Csipás a vén, pajtában hál, ütik,
 de tárgya, dolga, tette éltetik!
 Vén a vénasszony, ráncos, összement,
 de teje-húsa hét fiába ment!
 A lakatost is csak kiterítik,
 de üllői a nevét csengetik!
 A kőműves is meghal, ő se jobb,
 de ittvoltának hány tornyot rakott!
 Egyszer csak nem süt, nem vet be a pék,
 de a szegények kérik kenyerét!
 Borjak hóhére, ha nyögve kidőlt,
 dicsérik, mondják ő adott erőt!
 Nem él a fás, de a sóhajai
 Szűrnek a fáján, leszelt ujja rá!
 Bányásznápnál nem szebb a sírsötét,
 csákánya, népe őt siratni mécs!
 Minden mázsás zsák hordárt emleget!
 Nyugdíjasról tudnak padok, gyepek!
 Nyugszik a paraszt kinn a kert alatt.
 Hogy nyöszörög marka után a mag!
 Hát, dalra, hát, nohát, testvéri nép!
 Ez az énsorsom éppen a tiéd!

Bújj valahová, dögös rothadás!
 Hát elmenését csak sirassa más!
 Nézz a szemünkbe, szűs, csontos halál!
 A szegények vad hahotája vár!
 Amíg itt vagyunk addig itt vagyunk,
 s ha itt se vagyunk csak itt maradunk!
 Nyaggass! Dagassz! Vérezz meg, gyatra sors!
 Tüdőnk! Izmunk! Mindhiába romolsz!
 Jajszót belőlünk, merthogy menni kell,
 soha se halltok, mindünk énekel!
 Az öröklétünk lepra nem lepi!
 Golyót, szuronyt a testünk kiköpi!
 Hát úgy megnéziünk, hogy nyegsz, felvakogsz,
 gyáva zsványunk, ki rablétre fogsz!

A Z Í R Ó I Á L N É V

Irta: SÁNDOR LÁSZLÓ

Az írói álnév használata régi, az irodalom kezdeteinél kell keresnünk gyökereit. Az önként felvett vagy mások által adományozott álnevek már a legrégibb görög irodalomban is előfordultak (Homeros, Hesiodos, stb.), de fokozott mértékű használatuk csak az utóbbi századok során terjedt el. Ma már jóformán alig van író, aki ne élt volna az írói álnév, betűjegy vagy más jel használatával. Az anonim cikkek pedig — különösképpen az újságírás terén — ma már a legtermészetesebb dolgok közé tartoznak, kivált Nyugaton.

Az írói álnév használatának különfélék az okai. Ezek részben lélektani, részben társadalmi, illetve politikai természetűek. Ezen kívül természetesen, még a legkülönbözőbb okait ismerjük az írói álnevek használatának.

Nálunk igen gyakran az írók idegen hangzású családi neve szolgáltatott okot az írói álnév felvételére (Petrovics-Petőfi, Grosschmid-Márai, stb.). Számos író előszeretettel használ álnevet olyankor, ha bizonyos munkáját kisebb jelentőségűnek, vagy csekélyebb értékűnek tartja, mint irodalmilag esetleg már fémjelzett neve alatt megjelent egyéb írását. Közismertek például Gárdonyi Géának a magyar parasztot karrikírozó Görekönyvei. Ezeket Gárdonyi nem saját írói neve alatt adta ki. Bizonyára azért, mert e munkáit könnyebb fajsúlyuaknak tartotta. Hasonló az eset Rákosi Viktornál, aki humoreszkjeit Sipulusz név alatt adta közre. Vanak írók, akik több álnevet is használnak. Különböző műfajú írásaikat más-más néven írják.

Kezdő írók — nyilván álszeméremből vagy félnélségből — szintén szívesen bujnak az álnév védelmet nyújtó lárvája mögé. Ezek később, ha „beérkeznek“, rendszerint megtartják álnevüket, noha rangretettségtől az első sikerek után igyekeznek megszabadulni. A befutott író neve t. i. olyan, mint holmi bevezetett, jó márkájú cég neve. S tekintettel arra, hogy a mai irodalmi termelésben is az ujkori gazdasági élet törvényei ér-

vényesülnek, a könyvkiadó csak abban az esetben tudja az író művét használni, ha azt a szerző közismertté vált márkás nevén adhatja ki. Ez az oka annak, hogy az írók „beérkezésük” után is megtartják írói álnevüket, még akkor is, ha erre különben nincs is szükségük. Nevük márka lett. Energia-befektetésük meghozta a kellő eredményt. Fémjelzett nevük jó reklámul szolgál — esetleg kevésbé értékes — további munkáiknak is.

Ennek a merkantil szellemnek az eluralkodását tapasztalhatjuk az irodalmi termelés minden vonalán. Erre utal egyébként a többi között Robert David különös esete is.¹ Robert Dávid 2-3 évvel ezelőtt Prágában megjelent szonettjei és villoni modorban írt balladái a cseh irodalomban a szenzáció erejével hatottak. A szerző neve ugyanis ismeretlen volt, a versek azonban tartalmuk és formai tökélyük miatt céhbeli költőre vallottak. Robert David *Keserves balladái* így máról-holnapra az érdeklődés homlokterébe kerültek, a kötet negyedév alatt három kiadást ért el. Mindenki a szerző után kutatott. Végül kiderült, hogy az ismeretlen álnév mögé a modern cseh líra egyik vezető tagja rejtőzött. Önreklámmal, misztifikációval vádolta a kritika. Mi tagadás: nem ok nélkül. Ha a versek a költő saját neve alatt jelentek volna meg, távolról sem lett volna olyan visszhangjuk, mint így. Az ismeretlen név és a kiforrott versek között tátongó úr azonban felébresztette a közönség érdeklődését. A kísérlet jó üzleti fogásnak bizonyult, a kiadónak pompásan jövedelmezett, a költőnek azonban nem hozott erkölcsi sikert. A költő célja különben nem tisztázódott. Nyitott kérdés ma is: személytelenül akart-e hatni vagy az álnév mögé búvást önreklámnak szánta-e?

Az önmegtartóztatásnak, az egyéni elismerésről és sikerről való lemondásnak legszebb példája, ha az író személytelenül akar hatni. A *Szülőziai dalok* szerzője, a nagyszerű Petr Bezruc jut eszünkbe, aki évtizedekig meg tudta őrizni teljes rangrejtettségét, csakhogy versei, melyek a sziléziai bánya- és kohó-munkások kidalolatlan fájdalmainak és panaszainak adtak hangot, elevenebben, a költő személyétől teljesen elvonatkoztatottan hassanak. Bezruc mondanivalóját fontosabbnak tartotta, mint saját személyének előtérbe helyezését, mint az egyéni dicsőséget és hírnevet.

A teljes személytelenségbe való burkolózás a „halhatatlanság” fumi gálását jelenti. Valamely gondolat vagy eszme fanatikus megszállottai képesek csak erre, akik vállalják az egyéni aszkétizmus minden következményét azért, hogy a leírt ige, gondolat, eszme a lehető legtárgyilagosabb és személytől elvonatkoztatottabb formában érvényesüljön, hasson és töltse be a kovász szerepét.

A személytelenség vállalásának beteges formája is ismert az irodalomban. Nálunk például Thaly Kálmán, történelmünk kuruc-labanc vonatkozású adatainak kutatója és feltárója, lelkesedésében és fanatizmusában odáig ment, hogy saját versei közül néhányat kuruc költeményként tüntetett fel gyűjteményében. Az angoloknál hasonló természetű eltévelyedés áldozata lett Macpherson, az Ál-Ossian. A cseheknél pedig Václav Hanka, a neves cseh régiségbuvár és szlávista, aki az u. n. königinhofi és grünbergi kéziratok hamisításával jegyezte be nevét az irodalomtörténetbe.

Az írói álnév használatának társadalmilag legindokoltabb formája, ha az író kényszerűségből, a politikai és szociális helyzet szorításának en-

gedve rejtőzik álnév mögé vagy teljes névtelenségbe. Bizonyos igazságok leszögezése a szerző esetleges polgári állását, a társadalomban elfoglalt helyét és szerepkörét veszélyeztetné s ezért a nyílt kiállítás és színvallás helyett óvatosságból és taktikai szempontból lemond arról, hogy személynének súlyával és tekintélyével hasson, s inkább az álnév páncélruháját és sisakrostélyát ölti magára. *Jókai*, aki az abszolutizmus idején a hatóságok zaklatásától és üldözésétől tartott, bizonyos alkalmakkor a *Sajó* álnévet használta. Számos ilyen példát lehetne felsorolni nemcsak a magyar irodalomból, hanem a világirodalom legkülönbözőbb területéről. Olyankor, ha a társadalmi vagy politikai nyomás erősebb volt, ha az író kezét megkötötte a cenzura vagy élethelehetőségét, létét veszélyeztette a vélemény és gondolat szabad nyilvánításán, az író, akinek hallatnia kellett szavát, mert úgy érezte, hogy vállalt szerepe nemcsak kenyérkereseti pálya, nemcsak foglalkozás, hanem szent elkötelezettség és hivatás, inkább álnév mögé rejtőzött, csakhogy gondolatait, fontos meglátásait embertársaival közölhesse. Napjainkban, amikor a korfelelős író rohamosan veszíti a talajt a lába alól, amikor létének és társadalmi helyzetének veszélyeztetése nélkül többé már alig vállalhatja írásaiért a felelősséget, egyre nő azoknak a megalkudni nem tudó tollforgatóknak a száma, akik az álnév vértje mögött keresnek menedéket. Az írói álnév használata ebben a vonatkozásban kap fontos szerepet. Létjogosultsága ebben az esetben százszázalékig indokolt.

Jellemző, hogy míg külföldön — főleg a franciáknál, angoloknál, olaszoknál, németeknél — az álnevek használatának komoly és jelentős irodalma van, nálunk e kérdéssel jóformán alig foglalkoztak.²

1. V. ö. Sándor László: Robert David, napjaink cseh „Villon”-ja. *Korunk* XII. évf. 470-171 o. — 2. Porzolt Kálmán: Magyar írói álnevek c. kisebb dolgozata érdemel említést a Figyelő XIII. évfolyamában.

HOLLÓS KORVIN LAJOS: GYERMEKKOROM

Egy öreg verklis dalolt nékem egyszer
a vándordarvakról, kik messze mentek.
Bölcsöm mellett térdelt e régi mester,
mint verklijén a régi égi szentek.

Később anyókák tipegtek mögöttem,
kalapjukon struccollak bólogattak.
— Ilyen tolluk van, — mondtam és nevettem,
— éppen ilyen a temetéslovaknak.

Nem mosták arcomat számár tejében,
s jól emlékszem, csak ijedtemben sírtam
egy myrtus-szagu, őszi temetésen,
hogy kistestvérem fektették a sírba.

Matrózblúzomon piros volt a másni.
S ha azt is elmondom, mennyire féltem,
mikor megjött hozzánk a bécsi bácsi,
azt hiszem, akkor mindent elmeséltem.

Aztán egy éjjel elfagyott a kertünk,
ez volt gyermekkorom, — még sem sirattam,
hogy észrevétlen, mint az illat, eltűnt
egy lábujjhegyen lépő pillanathan.

KULTURKRÓNIKA

FARKASÜGY

Szabó Dezső hatvanadik születésnapja alkalmából írta Sándor József a következő cikket. A Korunk szerkesztősége ezzel nem áll az ünneplők közé, de nem áll azok körébe sem, akik ezen a napon is hajrárt kiáltanak az élő magyar irodalom e kivert vadkana felé. Most is figyelünk rá, mint hosszú, ellentmondásokkal teli, számos nemes mag közt rengeteg bojtortjánt is vető nyugtalan, hadakozó pályáján. Figyelünk, de nem a vadász, hanem a magyar erdő csendességével, mert ha semmi sem bizonyos, az az egy bizonyos, hogy ezért az erdőért, ezért a népért bomlott, nem egyszer szépen, sokszor komiszul, de mindig a maga módján s a legjobb feldühödéseiben megértetlenül. A magyar köz- és szellemi-élet s a maga nyugtalan lelke rajta, amiért ilyen lett. (A szerk.)

Az irodalom berkei, amennyiben azok valóban az élő, ható irodalom területei, soha és sehol sem voltak az írók, költők árkádjai, árnyas, se-lyemfűvű, gondtalan ligetei. Csak a szélei, agyontaposott, kiégett, terméketlen, üres konzervdobozokkal teleszórt szélei lehettek műkedvelő, papagálymentalitású, megelégedettszívű, élelmes trubadurok kirándulóhelyei. Belül mindig őserdő volt és ma is az, a mindig ujrázó élet minden szépségével, borzalmával, életre-halálra célzó problémáival és megoldásaival. Itt fogak tépik, tüskék vérzik, szakadékok ölik a benne csörtetőt, politikai ködök, sunyi, gyilkos párák teszi nehézzé a levegőt és bátortalanná a harladást. Jaj, százszor jaj az egyedülvalónak, a magánosnak, az utat törőnek. Ennek bizonyítására nem kell példák után kutatni, azt kellene inkább buzgalommal kutatni, aki könnyen, sikerrel és igazán járta útját. Hogy csak egészen önkényes és hajlandóságtól függő rövid sorát idézzem a magánosoknak: Berzsenyi, Katona, Petőfi, Ady. És, igenis; Szabó Dezső. Hogy méltóan tartozik hozzájuk, ezt ma már csak az ostobák és az általa felvert hitvány rablóvadak nem ismerik el. Akik nem tudják megérteni és megbocsátani az űzött, tébolyított nemes vad olykor felesleges, értelmetlen csapkodásait és az ezekkel okozott sebeket.

*

Magános Farkas hatvanéves lett. Nem volt mindig magános, ennyire magános meg éppen sose volt. Volt idő, mintegy husz évvel ezelőtt, mikor őriási horda rőffent köréje s sörényének minden rezdülését kinyilatkoztatásnak látták. — Itt az igazi vezér! — gondolták és üvöltötték is. — A hangja harsonás, őseréjű farkaskövetelés, ereje megbízható védelem és konkrézesedés. De ő akkor felütötte tudással, látó szemmel átkozott fejét és szörnyű mongással, vészes vicsorgással szétvert a horda között.

— Rühes, mocskos, szedett-vetett banda, tolvajok, hiénák, görények hoda: nem titeket hívlek! Ti nem követhettek engem! Mit akartok ti itt, főképpen ti mit akartok, ti minden teremtmények legundorított permutációja, ti farkasoknak álcázott, farkaskutyáknak nevezett német juhászku-tyák! Amig abból állt a farkasok ügye, hogy „Fázunk és éhezünk, de szabadok vagyunk!” — addig hol lapitottatok, miféle fertelmes gazdáknak csó-váltatok és nyaltatok? Én megkiáltottam az igazi farkasügyet: Nem fázni, nem éhezni és szabadnak lenni! De ezt nem rablóknak, nem görényeknek és nem német juhászku-tyáknak kiáltottam!....

Nekiszegte fejét az utnak és elszántan, folyton hallatva hangját törte a csapást. De lassan már senkisémm követte. A megszegyenített, leleple-

zett sereg bosszuszándékokkal telve szétkullogott, köztük néhány valódi farkas megütötte, tétován hegyezte a fülét, majd elligetek tovább fázni és éhezni, de szabadnak lenni.

Természetesen Magános Farkas is éhezett és fázott, olykor többet, mint a többi farkasok együttvéve, de szabad maradt, szabad, önálló, megközelíthetetlen minden érdek számára, kivéve a farkasérdek számára, kémenyen állta a farkasügyet. De a társak, a követők, a hívek messze, megzavarodottan csatangoltak és elhitték, amit a juhászputyák ugattak: — Szabó Dezső összeférhetetlen... Mindenkit megmar... Destruktív... Ellensége fájának, nemzetének. — Nem lenne kár agyonverni! Egyidőben már kaparták is a gödröt a farkasputyáknak nevezett német juhászputyák, de akkor Szabó Dezső egy „Hallhatatlan pofon“-nal visszakergette őket megérdemelt oljaikba, a moslékjaik mellé. Pedig már a hiénák is felsorakoztak az éjszakában és szeltében üvöltöttek: Szabó Dezső eladta magát a zsidóknak!

Mindez a sok mellékes, nem irodalmi, de életre törő zaj, fondorlat, viacsorgás fajt Magános Farkasnak. És természetesen, a magánosság is nagyon megviselte. Teljesen ellentétesnek érezte hivatásával és élete munkája értelmével. Vigasza csak a megtett ut maradt és a példamutatás: Kenyéren, szalonán, hagymán is állni a farkasügyet, a „faj“ ügyét: a jogos javakból kiűzöttek, a kimartak, a gyengék, az éhezők, a szépséget, igazságot szomjazók ügyét; a magyar demokrácia ügyét:

Nem fázni, nem éhezni, de szabadnak lenni!

*

Szabó Dezső tehát a napokban lesz hatvan éves. Azonban erről a tisztán személyi ügyről egyelőre igen kevés szó esik. Holmi magánakcióról hallani, hogy hívei ünneplésre készülnek és holmi napihírszerű suttogásokat némely gavallérszellemű lapban. Egyelőre még nincs elrendelve a kötelező, országos ünneplés, még nagyon messze van az irodalomtörténeti tanárok által patyolatfehérre mosott Petőfi sorsától, még nem indult meg az akció sem, hogy a Baumgarten-díjakat visszamenőleg is mind megkapja, mivel az örökhagyó intenciói szerint elsősorban neki járna. Ugy látszik, a kiadók is utolsó pillanatra, meglepetésnek szánják összes műveit diszkiadását.

Mindez a késedelmesség, ha szóvá is tehető, csodálkozásra nem ad alkalmat. Mert ugy is lehetne értelmezni a dolgot, hogy kár sietni, Szabó Dezső még csak hatvanéves! Hó, még irtózatok a fogai, még nagyon jó a szeme. Tudja az ördög, hogy mit látna meg a körülötte való sürgölődésből! Még majd szóvá tenné, hogy lopnak a rendezők, a szakácsok, a fáklyavívók, a pincérek. Ő már ilyen összeférhetetlen, ünneprontó. De lehet, hogy mind e mulasztásnak egészen más az oka.

*

Magános Farkas az ünnepi vacsorán végre szóhoz jutva, mintegy sejtetve csak, talán majd erről is beszél. Ha beszélne, csak ilyesmit mondhatna:

Ime, ti vagytok hát azok a kevesek, akik érteni kezdték a hangom. A kik követték a csapásom és láttátok, hogy az nem holttesteken vezet keresztül. Láttátok: nem igaz, hogy mindenki ellen harcolok. Hogyan is tehetném azt éppen én, akikben az élet, a halál, a természet, a nyelv, vallások, hagyományok, művészetek törvényei élnek, minden élőknek és ható-

nak a törvényei és a pusztulás törvényeit is félem és tisztelem. Sváb, tót, zsidó és heccelt magyar már mind az orvvadászok irgalmára bízta engem, de már az orvvadászok is tisztában vannak vele: nagyon nagy halott lennék én az ő dicsőségük számára, igazán félelmetes és erős még csak halottan. Igenis, védtem a fajtámat, de olvassátok ki írásaimból: martam az ügy árulóit, ha fajtám volt is. Az én fajvédelmem sose mondta, hogy üsd a zsidót, én csak azt mondtam: ne hagyd magad ütni! Én soha nem mondtam, hogy nincs joga Erdeinkben élni más vadaknak is, én csak azt mondtam, hogy itt, a mi Erdeinkben nem élhetünk vaddisznó, görény és kakukerkölcsök szerint, hanem a legkülönb szerint: a mienk szerint kell élni, ha meg akarunk maradni. És főként azt mondtam, az minden tanításom lényege, hogy ne engedjük ellepni Erdőnket, forrásainkat, vackainkat pimasz, éhes, moráltalan, minden humánusra alkalmatlan farkaskutyák sötét, szapora farkaitól. Ők azok, akik farkasabbak akarnak lenni nálunk, Ők harácsolják össze élmeinket, Ők azok, akik uszító szóra megfojtanak, ha büntetlenül tehetik. Csak Ők a mi lerázhatatlan, legkonokabb elleneink. Olvassátok és figyeljétek: végtelen szájalom és megértés van bennem minden szenvedő élet iránt, az örök törvények szentsége az ereje életemnek. Csak azokat, csak azokat!...

Most már látjátok: minden sorom beletorkol a nagy folyamatba, azt a győzedelmes áradatot dagasztja, melynek forrásánál az első szomjazó széttárta karját, melynek főbb beömlései a görögök, a galileai, a francia forradalom és a nagy humanisták végtelen sora. Vizeim olyan csörgedéssel áradtak a lelkekbe, amilyen sodrással magyarul még alig-alig kísértették, idézték, jajongták tényezővé az igazságot Erdeinkben és tisztáinkon. Ne higgyetek az ugatóknak, akik majd bebizonyítják, hogy Ady egyrészt zsidóbérenc, másrészt fajtája árulója, általában a kartellek jól-fizetett ügynöke volt, nem beszélve arról, hogy csavargásért, iszákosságból eredő közbotrány okozásért és erőszakos szeméremelleni merényletért több ízben le volt csukva. És ne higgyetek az ugatóknak, akik saját írásaimból fogják rámbizonyítani, hogy zsidógyerekeket reggelizek, hogy Sir Bazil Zaharoff fegyvermester ügynöke voltam, hogy én toltam olyan hosszúra a világháborút és én vesztettem el. Hogy éjjelenként én hajtogatam el a kinlódó, tífózbajos paraszt utolsó malacát, hogy én szorgalmazom különösképpen utolsó vánkosságának kiráncigálását is.

Csak az ügyet, ügyünket higgyétek, a nagy farkasügyet: Nem fázni, nem éhezni és szabadnak lenni! Az örökkévalóság jegyében aktuális, az érdemeseket az utra figyelmeztető, a méltatlanokat visszariasztó Ady „Bujdosó kuruc rigmusai“-val végzem:

*Elbocsát az anyánk csókja,
Minden rózsánk véres rózsza,
Bénán esünk koporsóba,
De: — így éltünk vitéz módra!*

A FRANCIA TANÍTÓI-KAR DEFAITIZMUSA

Amidőn a múlt év őszén Csehszlovákia ügye felvetette a háború és béke akut kérdését s Európaszerte megmozdultak az egymással szembenálló erők és törekvések, akkor a nagy, riadalmas feszültségben bizonynyal kevesen vettek tudomást a francia tanítók állásfoglalásáról. A százezres ta-

got számláló egyesület azokban a napokban egyhangulag kifejezte azt a meggyőződését, hogy inkább a mindenáron való béke, semmint a háború. A határozat szószerint kimondotta, hogy inkább a szolgaság, az elnyomás létét vállalni, semmint a háború kockázatát. És amikor ez év elején — tehát már a bécsi döntés tapasztalatai után — újból feszült volt a helyzet, a franciaországi tanítók egyesülete ismét kifejezte a mindenáron való béke megővésének szükségét, akár az ellenségnek való alávetettség árán is. Ez a magatartás figyelmetkeltő és elgondolkoztató. A francia forradalom, a szabadság, egyenlőség és testvériség történelmi emlékü jelszavának nemzete, a nemzet ifjúságának nevelői egyhangúan inkább a szolgaságot igelenlik, semmint a szabadság megtartására irányuló fegyveres ellentállást. Mert lényegében ez volt az állásfoglalás értelme: az erőszakkal szemben nem ellenszegülni s szolgaság árán is élni a békében, semmint meghalni, ha kell, a veszélyeztetett szabadságért. A francia tanítók állásfoglalása, az abszolút pacifizmus követelése, ez a mindenáron való béke defaultizmus meglepő ellentmondásban van a „glorie” nemzetének történelmi múltjával és hagyományaival. 1789, 1871 s 1914 nemzete más érzületet és magatartást mutatott — uttörő élcsapata volt a társadalmi változtatásra irányuló erőknél s termékeny ösztönzéseket adott a többi európai népeknek. Mai, új hangja idegen és nyugtalanító. Ezen a hangon valamikor egy nagy, elnyomott nép fiait beszéltek — a cári Oroszország iról. Mintha Dosztojevszkij és Tolsztoj szavát hallanók: ne szegüljetekek ellene az erőszaknak, ne álljatok ellent a rossznak... Ez a magatartás a cári világ reflexe volt, a lenyügözöttség és tehetetlenség érzetének bevallása. Így csak az a Dosztojevszkij beszélhetett, akit a bitófa közelségéből rántott el a cár utolsó percben érkezett kegyelmi irata, s aki később megírta szibériai száműzetésének — Enlékiratok egy halottesházból — dermesztő, lélekölő történetét. Így csak az a Tolsztoj beszélhetett, aki meddő lázadások után az akkori társadalmi adottságok ellen az evangélium passzivitásába menekelt. Az a Tolsztoj, akivel szemben Masaryk hangoztatta Jassaa-Poljánán tett látogatásakor, hogy igenis ellene kell szegülni az erőszaknak, ha kell, ölni is kell tudni, mert ha emberéletnek pusztulnia kell, úgy az pusztuljon, aki az erőszakot velünk szemben alkalmazza, aki a mi életünkre tör. Ez a magatartás nemcsak az elsődleges, mondhatnók élettani önvédelem ösztönösségével van összhangban — melyet a jogrendszerek is szentesítenek — hanem az etikus fórumok előtt is feltétlenül igazolást nyer. Éppen ezért mélyen elgondolkoztató a francia tanítók egyesületének említett álláspontja. Mit jelentsen ez az abszolút pacifizmus, mely behódol az erőszak és elnyomás előtt? Tényleg ama sokat hangoztatott dekadenciának volna ez a tünete, amit a franciákról egyre ismételnék? W. Foerster, a neves német vallásfilozófus és etikus írta a világháborúban a német tanítókról megbélyegzően, — unsere schlimmste Militärkaste... Ez a hivatott vélemény valóban nem hízegő az akkori német tanítóságra. De nem kérdéses, hogy a mai francia tanítók magatartása sem válthat ki bennünk hízegő véleményt. Ez a béke defaultizmus — szolgaság vállalása árán — ellentmond az emberméltóság igényeinek. A francia nép nagy szellemi képviselői, a múltban és jelenben, nem erre nevelték a franciákat. Barbusse és Rolland a legmélyebben emberit valiják, de ugyanakkor a harc és kockázat vállalását az emberméltatlan állapotok ellen. Romain Rolland, közel a hetvenhez, *Az elvárásolt lélek* c. regényciklusában az

emberi etika követelményeül állítja fel a harcosszembenállást minden elnyomás ellen. Az újabb francia irónemzedék, Aragon, Malraux stb. memkevése az aktív emberi etika, a kockázatos cselekvésvállalás érzületét tükrözik műveikben. Sajátságos, éppen a francia tanítóságot hagyta hidegen íróik utmutató nevelése? Visszaemlékszünk egy ismert francia író cikkére, amit a csehszlovákiai válság kapcsán írt a bécsi döntés után. A francia egyetemi ifjuság párizsi tüntető felvonulásáról számolt be, mely a megmentett béke mámorában dalolva vonult végig az utcákon s a dal refrénje így hangzott: mit nekünk Csehszlovákia, csak kedvesünk ne hiányozzon... A francia író maga is megdöbbenően eszmél a magatartás mélyebb jelentésére, melyből kiérzi az érdektelenség, a közöny, az egyéni önzés nyugtalanító magatartását a mindnyájunkat elementárisan érdeklő közügyekkel szemben. Az író rámutat a mai francia ifjuság defaitista érzületére s felveti a kérdést, képes lesz-e ez a nemzedék harcolni s megvédeni a veszélyeztetett emberi értékeket. Nem emlékszünk, az író válaszára s nem érezzük hivatottnak magunkat a válaszra. Megnyugtató választ nem is tudunk adni. Azt látjuk, hogy a totális államokban az ifjuságot a háborús ideológia szellemében nevelik s vezetőik pozitíve vallják a harc, mitöbb, az önmagáért való harc szükségét. Mussolini pl. nemrég mondta, hogy az emberiség átkát jelentené az állandó béke állapota. Az egyik oldalon a háború l'art pour l'art eszméje, a másikon — lásd a francia tanítók példáját, s ne feledjük, hogy a tanító tényleg a nemzet nevelőmestere — a mindenáron való béke követelése: ez a kontraszt kínos és nyugtalanító, mert kollektív érzületet nyilvánít s távlataiban az emberi méltóság megóvásának s az etikus emberi magatartás parancsának ellentmond. Egy reményünk van: a népek tűzpróbája esetén a népek valóságos életérdekei, az emberi közületek megtartó erői elhatározóbbak lesznek, mint elferdült programok és képtelen ideológiák. (Neufeld Béla)

CHAPLIN most áprilisban töltötte be ötvenedik évét s bár az ünneplés minden nemét elhárította magáról lehetetlen meg nem emlékeznünk kis, csámpáslábu, rozszant cipőjű, szakadt zsakettes, sétapálcás figurájáról, a csetlő-botló, helyét nem lelő, elesett, boldogtalan, kispolgár karikaturájáról, aki a dolgok könyörtelen rendjébe minduntalan beleütközve, üldözötten, taszítva, kismizmizve, torz humorral kacszák át az életen, amelynek utjai bizonytalanok, ködbeveszők, végláthatatlanok.

Mindenre szembekerül, anélkül, hogy valamivel is szembenállana, szembeszállásról nem is beszélve. Mindennek ellenlábas, pusztán csak azért, mert van. Morzsolódik

a dolgok, rendek, osztályok malomkövei között, nincs ereje hozzá, hogy a jussát követelje, ingadozik, szalad, vergődik, félelem gyöttri, éhség és szomjuság kinozza, s ahogyan minden keresztül, egyre csak küzködik és kergeti a boldogságot, amely csak meg-megvillan előtte, hogy aztán annál reménytelenebbül tova tűnjék, ezekkel a gesztusaival tulmegy az egyéni esetlegességen, nem típus, hanem szimbólum lesz, egy általános és mégis konkrét fogalom, az eszme és közvetlen valóság egysége.

Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* szokták iskolapéldának odaállítani annak igazolására, hogy az igazi nagy mű mindenki számára hat, csak éppen másképp. Raszkolnyiko-

vot értékelni lehet mint lélekzetáltalító detektívregény hőst, vagy analitikus regényét, vagy mint egy szociális korrajz, a Napoleon-probléma kispolgári vetületének megszemélyesítőjét. Mindez benne a műben és ezen kívül még sok más és bárki fordul hozzá, mindenkinek a saját hangját visszhangozza.

Az esetlen figurán is halálra nevezheti magát az ember, gunyolódhatik rajta ügyefogyottságán, sajnálhatja örök, kielégítetlen vágyódásáért, elégedetlenkedhetik vele, amiért engedő magát kihasználni és megvetni. De mint ahogy a detektívregény-faló Dosztojevszkij-olvasóban is — ha csak pillanatra és halványan — megrezzen valami, tul az elkövetett gyilkosság tettes kibogozásán, valami mélyebb emberi közösségi érzés, ugyanugy a mozi-röhej alján is egyszerre csak megcsillan a könny s a durva ösztönösség és sematikus gondolkodás elveszti élet, az észlelt pusztító történet fölött megjelenik a glória. A csámpás fordulat emberi megmozdulás lesz, a harsogó fizikai jólérezés szellemi katharzis. S a melankólikus vég örök befejezetlensége megismerést, önmagunkra ismerést eredményez. Riadtan eszmélünk a dolgok ellensége voltára és egyre világosabbá válik előttünk a megmerevedés tarthatatlansága és a változtatás szükségyszerűsége.

Mivel éri el ezt a hatást? Ugyanavval, amivel Dosztojevszkijnél a rablőgyilkosból a szenvedő emberiség hőse, az uccalányból az emberi szolidaritás felmagasztosult megvalósítója, igazi élettárs lesz. Nem valamely hosszú és változatos külső és belső fejlődés eredményeként, mint a morál diadala az elesettség felett. Hanem minden egyszerre: a balta felemelése Dosztojevszkijnél majdnem urfelmutatás, a szinte leánygyermek uccárákerülése szentlélekmegszállás, a részeg apa átkozódásai valósággal világtemplomi prédikáció.

A filmkockák is ugyanakkor, amikor házdőlést, cipőtalpfőzést,

rendőr előli menekülést, verekedést, nadrágleesést mutatnak a groteszk-ségben, helyzetkomikumban rejtőzük valami tragikum. A nadrágleesés nem pusztán nadrágleesés, mint pl. Harold Lloydnál, a rendőri üldözés nem a többi detektívfilmbeli rendőri üldözés, a verekedés nem a gengszter-filmek elcsépeelt motívuma. Ezekben a külsőleges mozzanatokban is van valami perspektivikus, nem annyira kritikai állásfoglalás, azaz a motívumok tulfokozása s ezzel persziflázsa, hanem inkább valami befeléfordulás. Ha félre nem értenének, azt kellene mondani, hogy lélek van bennük, — gondoljanak a lélekzetelállító krumplitáncra, melyet az ujjak lejtene, vagy a kabarédalra, melynél a manzsettára irt szöveg elrepül.

A köznapi valóságok metafizikai lendülete, a triviálisnak a legmagasabbal való elválaszthatatlan összefüggése, az elnyomottság és repülés egysége adja azt a hatást, amely a közvetlen tapasztalatit, a véletlenszerűt úgy véteti észre velünk, hogy szubsztanciális voltukra ébredünk és csöpp létünk döntő fontosságát ismerjük fel. A hierarchizmusból relativizmus, a relativizmusból a dolgok új rendjének felismerése, szükségessége és kíváncsisága válik tudatunkká. A csámpás kispolgár a tagadás gesztusában előkészíti bennünk a szintézisre való törekvést, melankóliája hitet ébreszt, reménytelen boldogságkergetése izmainkat erősíti, kilátástalan botorkálása történelmi tudatot termel S ha a kispolgár útját ködbeveszőnek, érthetetlennek, boldogtalanságnak is ábrázolja, ért hozzá, hogy átmentse az életkedvet, az élniakarást, a tettekrekeszést egy másik síkba, a szolidaritás és egyetemes emberszeretet síkjába. (Sándor Pál)

LUCIEN LEVY-BRUHL. A pár héttel ezelőtt meghalt francia szociológus és bölcsész életműve felettébb sokoldalú. Alaposan ismerte a német filozófiát, irt

könyvet Jacobiról, Leibnizről. Comteről írott könyve a francia bölcseletnek és szociológiának egyik legjelentősebb alkotása, Jaurés életrajza viszont a francia szocializmus egyik legszebb emléke. Hírességét azonban Lévy-Bruhl nem ezeknek a többé kevésbé történelembölcséleti műveknek, hanem azoknak a könyveknek köszönheti, amelyek a primitív népek szellemi funkcióival, mentalitásával, különösképpen pedig a primitívek gondolkodásával foglalkoznak. Ő fedezte fel a primitívek „prelogikus” gondolkodását s okolta meg a „természetfeletti érzés kategóriáját”, ami a felfogó képesség egy sajátos nemének, a „misztikus tapasztalásnak” az alapja. Lévy-Bruhl a misztikust „a legalacsonyabb társadalmak elméleti funkciója”-ként határozta meg s egyszersmind a primitív mentalitás talán leglényegesebb tényének feltűntetésére használta. Megírta viszont, hogy: „Ezt a kifejezést csak jobb híján használok, nem keverendő össze a mi társadalmaink vallási miszticizmusával, amely teljességgel más valami. Enn abban a szigorúan körülhatárolt értelemben veszem, amelyben a misztikus az érzékileg észre nem vehető, de mégis reális erőkkben, befolyásokban és cselekedetekben való hitet jelöli”. A misztikus tapasztalást szembeállította a megismerő tapasztalással, ugyanúgy ahogy a prelogikus gondolkodást a kauzallissal.

Az épp az utolsó évtizedekben a primitív népek életéből napvilágra került anyagot Lévy-Bruhl meggyőző módon rendezte s felfogása előtámasztására használta fel. Így nagy hatást tett társadalomkutatókra, pszichológusokra és etnológusokra.

Lévy-Bruhl elsőrangú képviselője a tudomány egy derülítő nemzedékének. Optimizmusát a tudomány átalakító erejének s a szociális tudat gyors színvonal emelkedésének hite táplálta. Érthető így, ha a prelogikus gondolkodást szembeállított-

ta a korabeli szigorúan tudományos gondolkodással. Viszont nagyon igazságtalanul általánosított. A mágikus gondolkodás igazolása céljából bizony kár volt a Salamon szigetekre vagy Új-Kaledóniába utaznia. Még azok az új ismeretek is feleslegesek ehhez, amikkel az új pathologikus lélektan szolgál. Épp a legutolsó európai évek története bizonyítja a legvilágosabban a mágikus gondolkodás hatalmát.

Ha a primitívek gondolkodása pontosan megfelel termelési viszonylatainak, úgy az is kétségtelen, hogy a termelési viszonylatok változásával egyidejűleg és hasonló mértékben nem következik be az ideológiai felépítmény átalakulása. Amennyiben tehát a mágikus gondolkodás lényegében a primitív gazdálkodásnak felel meg, úgy sem a termelési módok széles átalakulása a történelem folyamán, sem a vallások, bölcsések és tudományok nem küszöbölték ki a világból a mágiát. Sokkal alapvetőbb változásokra van szükség a mágia hontalanítására, hogy a földön végre megtalálja helyét az ész. Így bukott Lévy-Bruhl élete utolsó éveiben közeli szomszédságában a mágiára. Harcosan szembe is fordult vele. (Szeremley László)

MAGYAR KÉPIRÓK. Sokat vitatkozhatnánk azzal a programmatikus harsonával, amely a Magyar Képirók ezidei kiállításán a katalógus bevezetőjéből szól. Főleg, ha a nagyon is élesre hangolt, harcias elméletet a sokkal megfelelőbb természetű festői gyakorlatnak akarnók összevetni. Mert ebben az esetben méltán idézhetnők a francia szólásmódot: *Tant de bruit pour une omelette*. Mire jó ez az elméleti csatázás, amikor a képek olyan szelídek, hogy még a légynek sem ártanak?

A Magyar Képirók büszkén vallják magukat fajvédőknek. Nem mondják ki, de a sorok között értésünkre adják, hogy ők már jóval a nyilasok és csodaszarvashívók

előtt a fajvédelmi poszton álltak.

Jól van. Ugyan ki akarna elzárkózni a népi és nemzeti tudatosság elől, amelynek parancsai korunkat mozgatják? De éppen a sajátos magyar helyzetre való tekintettel minden okunk megvan rá, hogy kérdjünk: vajjon ennek a tudatosságnak nem sokkal inkább a társadalmi valóság követelményei, mint a faji romantika illúziói után kellene-e igazodnia? A Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításának katalógusában, az előszóban olvassuk, hogy „a művészet nem nyárspolgári gyönyörűségeket szolgáló, kényelmes foglalkozás. A művészet örök harc az élet igazabb, szebb, emberibb megéléséért. Meg nem szűnő fajtaharc a jövődöntőért”. Mi úgy véljük, hogy a nyárspolgár mint romantikus művészkiáltványok harci kelléke ma már igazán agyoncsépett, közhelyé vált fogalom. Úgy véljük, hogy a magyar művészet harcos szellemi távlata manapság csak egy gondolatra irányulhat. Arra, hogy a magyar városi és vidéki élet a maga rettentő szociális tespedéséből végre a polgári lét európai színvonalára emeltessék. Minél szilárdabb rendet sikerül itthon a gazdaságilag jól megalapozott, népi és polgári demokrácia értelmében teremteni, annál nagyobb lesz a nemzeti lét biztonsága és virágzása is — túl minden korlátolt és barbár biológiai, faji bálványkultuszon. Az a magyar művészet, amely merev következetességgel ennek a faji gondolatnak szentelné magát, ahelyett, hogy a magyar élet természetbeli és társadalmi valóságát tartaná szem előtt, már eleve arra volna ítélve, hogy egy képzelt álromantika bódulatában ernyedten és elhigulva múljon ki a világból. Tiszta donkikhotéria, látszatharcok vivása volna holmi szelmalmok ellen, ahelyett, hogy a magyar föld és nép csodálatosan színes valóságán kapna eleven erőre.

Arra kérjük a Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításán szereplő művészeket, hogy ezt a vitázó bevezetést műveik iránt érzett őszinte rokonszenvünk

jeléül fogadják. A kiállításon, főleg annak festői részében, igen becsülésre méltó, eleven és friss alkotások szerepelnek. A kiállítás magva kétségtelenül jó és éppen ez a jó, arra kötelez bennünket, hogy óvást emeljünk az ellen az ideológiai tévelygés ellen, amelynek formai lecsapódása itt-ott sajnálatos módon mutatkozik.

Ez a főntartás kivált **Boromisza** Tibor képeivel szemben van helyén. Távolkeleti faji bölcsőromantikájuk igaz, ma már kevésbé szándékos és modoros, mint annak előtte, de a vízfestményekben még mindig túlzásba viszi a dolgot. Boromisza a Balaton és a Buda-vidéki hegyi táj jellegét a legfurcsább módon kiforgatja a maga valójából. Kínai és japán mintákhoz idomítja — egy föllengzően nemzeti érzés nevében. Boromisza festőleg igen finom érzékű, költői ábrázolója a magyar tájnak. Csak ne sanditana minduntalanul a kínaiak és japánok felé. Ez a távolkeleti rokonsági ábránd képeinek életes magyar erejét, izmét rontja. A természetes festői lendületet járulékos műveltségbeli képzetek terhelik és mesterségesen stilizálják. Ez a stilizálás sokkal idegenszerűbb, sokkal inkább hat mondva csinaltnak, mint teszem a nyugatos műveltség kultusza, amely nem egy kitűnő művészünket jellemzi. Ha már idegen serkentésre van szükségünk, úgy Páris vagy Róma mindenképp közelebb való hozzánk, mint Peking vagy Tokio. Ettől eltekintve még egy kifogásunk van Bornemisza képei ellen. Tájfantáziái átszellemültek, magasan és messzire szárnyalók de az alakos ábrázolások olcsó és sekélyes, anekdotikus különbségekben jelik kedvöket. Csak a faji és néprajzi álromantikán múlik, hogy a művész a magyar embert ebben a méltatlan színben látja.

Ugyancsak ennek a romantikának a terhére írjuk, hogy a Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításán a hazai természet és a magyar nép szeretete általában bizonyos vasárnapia-

san, gyöngyös bokrétásan derűs és tarka színt ölt. Pedig a művészek java része mélyebb és tartalmasabb ábrázolásra volna hivatva. Azonban készségesen elismerjük, hogy műveik szinte érzésről és vérbeli festői temperamentumról tanuskodnak. Ebben az értelemben említjük **Adámffy László**, **futásvalyi Márton** **Piroska**, **Fáy Aladár** vitéz **Littkey György**, **Imreh Zsigmond**, **Nagy Sándor** és **Ujvári Béla** neveit. Az utóbbi kiváló vízfestményekkel szerepel. **Hangai Szabó Miklós** formalag házias sütetű, szokványos festményei szintben túl hevesre fogottak. **Mokry Mészáros Dezső** olajfestményeivel az a. n. östehetségek módjára jelentkezik. Primitívizmusa túlságosan megfésülködött, túlságosan hatásra célzó. Ellenben róvásjegyekből való szőnyegtervei (egy részüket **Medgyessy Ferencné** és **Murányi Évi** el is készítette) mint színes ornamentumok igen tetszetősek.

Néhány szobor is van a kiállításon. Közülük **Varga Ferenc** drámai erejű „**Kapisztrán**“-ját és **Boda Gábor**, valamint **Dózsa Farkas Sándor** tömör és karakteres arcképszoobrai említjük. (**Kállai Ernő**)

A MAI BULGAR IRODALOM.

Bulgáriában, ahol a könyvtérmeles az utóbbi időkben hihetetlen méreteket öltött, a szemlélő teljesen tájékozatlanul áll a könyvkereskedők kirakatai előtt, ahol Jack London, Solochov, Alexis Tolsztoj művei mellett szekszuális, detektív, teológiai, teozófiai, Hitler és Mussolinit magasztaló, valamint kifejezetten pornográf könyveket láthat.

Az ideológiai válságot, mely a bulgár könyvtérmelesben ezt a szerencsétlen korszakot előidézte, az új iskolák befolyásának köszönheti. Anélkül, hogy azokat az írókat emlitenénk, akik „íráskényszerűk” miatt ragadnak tollat, három nagyobb irányzatot kell megkülönböztetnünk a jelenkori bulgár irodalomban. Az első csoport, akik a valóság tárgyi-

lagos másolására törekcszenek, kerülve minden célzatosságot s anélkül, hogy a valóság megváltoztatását belátnák. Mások nagyonis teret adnak műveikben a társadalmi tényezőknak s a totális eszmék irányában ferditik el megfigyeléseiket, anélkül, hogy tekintetbe vennék a történelmi hagyományokat és a mult tanulságait. A harmadik csoport végül az írók legnagyobb csoportját öleli fel. Ez a társadalmi realizmus csoportja, mely szociális és kulturális téren küzd a totális eszmék ellen s az emberért.

Jordan Jukov 1937-ben bekövetkezett halálával az ál-tárgyilagosság csoportja legjobb képviselőjét veszítette el. Ez a paraszti sorból származó író műveiben a paraszti élet emlékeivel kevert formáját adta tultengő romantikával. Háborús tárgyú írásaival azonban nagyban hozzájárult a bulgár sovinizmus megteremtéséhez. D. Nemirov, regényíró, aki az intellektuális réteg fejlődését igyekezett írásaiban megrajzolni a század elejétől a világháborúig, ugyanehhez az iskolához tartozik. Tulzott pszichologizmus és a szociális bajok kimondásától való félelem jellemzi. Ugyanebbe a csoportba sorolható még Petkanov, aki a háború után tűnt fel, inkább regényei számával, mint értékével. Írásaiban miszticizmus, realizmus és babona keveredik a szavak értelmetlen zürzavarává. Ez a jellegzetesség főleg új könyveire áll, mert régebbi írásai ép' világossággukkal tűntek ki. Nemrégiben Petkanov egyik regényében a háború szörnyűségeire mutatott rá, ami élénk felháborodást keltett katonai körökben s az egész bulgár jobboldalon. Az irodalmi díjat, melyet ezt a művét jutalmazták, visszavonták, mindez azonban úgy látszik, ahe-lyett, hogy a tényekre ébresztette volna, még inkább feléjük sodorta.

A határozott arc és állásfoglalás nélküli írók közül megemlíthetjük St. Zagorcsinovot, G. Raicsevet, Hylene Bagrianet, St. Csilingujnovot, At. Dalcsevet, K. Konstantinovot.

Meteor-írók, akaratnélküliek és habozók, akik elvesztették a kapcsolatot a bulgár irodalom legjobb hagyományaihoz. Mégis a hivatalos bulgár irodalom tömegéből ki kell emelnünk Szvetoszlav Minkovot, kinek egész munkássága tiltakozás a hipokrita erkölcs és előítéletek ellen. Kötetei nagy szatirikus képeségeket árulnak el, amire egy olyan országban, mint Bulgária, ahol a társadalmi élet igen alacsony nívón mozog, feltétlenül szükség van. Mindenesetre meg kell várnunk, míg a stilusjátéktól a realizmusig, a paradoxontól a kendőzetlen teremtő igazságig érkezik.

Érdeemes megemlékezni még a bulgár irodalom késői individualista megnyilatkozásairól is. Vladimir Polianov, J. Struhl, Anna Kamenov, Slavteho Krassinsky s a többiek, nem nézik le a társadalmi kérdéseket, de műveikben úgy vélik, hogy a művészek külön valóságot kell teremteni, mely fölötte áll a mindennapok vaskos igazságának.

Mindezekkel szemben áll az a csoport, mely nyíltan és kifejezetten elkötelezte magát a társadalmi igazságtalanságok megszüntetése, a humanizmus és kultúra mellett s a háború és háborús uszítás ellen G. Bakalov történész, publicista és irodalom kritikus és Todor Pavlov, filozófus mögött sorakozik fel ez a gárda. Glucso Belev, a vidék életének élesszemű megrajzolója, Kristo Belev, kinek „A rés” című regénye nagy sikert aratott, Kruma Velkov, aki Borovo község című regényében a Balkán ébredését rajzolja meg. M. Marcsevski, Ivan Vele, D. Khadzsidjev, Vladimir Kharizanov, D. Csavdarov, stb., stb.

Igen számos költője is van e csoportnak: A. Todorov, H. Krelkov, Korum Penev, Kamen Zidarov, Parateley Matejev. Külön kell megemlítenünk Maria Grubessliev nevét, kinek gyűjteményeit igen nagy érdeklődés előzi meg s aki az 1937-es madridi írókongresszusról visszatérve, „Amít Spanyolországban láttam” címen, nagysikerű könyvben

írta meg tapasztalatait.

Ez a felsorolás természetesen korántsem teljes, sőt a bulgár irodalom valamennyi irányzatát sem tárgyalja részletesen. Bizonyítja azonban azt az élénk érdeklődést, mely Bulgáriában az irodalom iránt él s fogalmat ad arról az irodalomról, mellyel szemben a társadalmi-tény tartalommal telített realista irodalomnak meg kell küzdenie. (Krisztik Lukács)

A NEW DEAL, mint ismeretes, az első kísérlet egy demokratikusan kormányzott tőkésállamban a tervgazdálkodás bevezetésére. A New Deal politika alakulását különféle szempontok szabályozzák. A legfontosabb ezek közül: a termelés igazodása a piac szükségleteihez, kedvező munkaalkalmak teremtése, a munkanélküliség csökkentése s az Északamerikai államszövetség minden egyes államában az ipari lehetőségek és a talajkincsek ésszerű kiaknázása.

A New Deal adminisztratív viszonyai éppoly egyedülállóak és újak, mint maga a gazdasági kísérlet. A New Deal bizottságok (Emergency Committees) nem tartoznak a kormányhatóságok hatáskörébe s függetlenek azoktól. A munkaadók s a szakszervezeti mozgalom képviselőiből tevődnek össze s az élén az elnök által kiválasztott személyek állnak. Ezek a bizottságok, miután az amerikai parlament elismerte őket, úgy adminisztratív, mint politikai értelemben sajátos életet élnek.

Jóllehet a New Deal Roosevelt hivta életre gyökerei egy Hoover elnökségének utolsó éveiben keletkezett intézményben, az R. F. C. ben már megtalálhatók. Az R. F. C. (Reconstruction Finance Corporation) pénzügyi testület, amelynek feladata a mindinkább mélyülő gazdasági válság következtében veszélyeztetett kiskereskedelem s bizonyos iparok támogatása.

Roosevelt első New Deal-rendelkezése a N. R. A. (National Reco-

very Act) felállítása volt. A N. R. A. minden egyes ipar számára tanulmányi-bizottságokat szemelt ki. Ezekben a tanulmánybizottságokban a munkaadók és munkások képviselői ültek s közös munkafelvételeket, árakat és termelési tervet állapítottak meg. A N. R. A.-ba csatlakozott üzemek minden termékét közös jeggyel látták el (kék-sas, „we do our part” felírással); a kéksas nélküli árucikkeket a lakosság bojkottálta. A N. R. A.-politika ideje 1933-1935.

A mezőgazdasági túltermelés az A. A. A. (Agricultural Adjustment Administration) megteremtésére vezetett. Ez farmerekből és a nagy mezőgazdasági üzemek képviselőiből tevődött össze. Ezt az intézményt az állam nagy összeggel támogatta. Ebből az összegből kártalanították azokat a parasztokat, akiknek a termelését az intézmény által bevezetett korlátozás érintette. Az A. A. A.-politika tartama 1935-1936.

Jelentős ujtás volt az 1933-ban bevezetett T. V. A. (Tennessee Valley Authority), mely a következő négy főfeladatkörre tagolta egy egész vidék messzemenő, nagyvonalú átalakítását:

1. Vízművek és duzzasztógátak építése, elektromosáram nyerése, árvizek kikerülése, a vízállás ellenőrzése, valamint a hajózás céljából.

2. Egész vidékek erdészeti megmunkálása, mely nem is annyira új erdők ültetéséből, mint inkább az erdőirtások után bentmaradt gyökerek eltávolításából áll. Ezeket a helyeken azután újra ültették.

3. A modern urbanizmus törvény-szerűségeinek betartásával új városok építése. A T. V. A.-terv idevonatkozó pontjának első pozitív eredménye Norris Dana városa.

4. Talajjavító cikkek igen nagy mennyiségű gyártása különböző laboratóriumok és gyárak által.

A C. C. C. (Civilian Conservation Corps) 300.000 fiatal, nőtlen munkanélkülit foglalkoztat utépítésben, erdősisítésben, tűzoltószolgálatban stb. A C. C. C. tagjai lakást, élel-

mezést és heti 30 dollár fizetést kapnak, amelyből 25 dollárt a szüleikhez tartoznak továbbítani.

Az S. E. C. (Securities Exchange Commission) a börzei transzaksiók ellenőrzésével foglalkozik. Cél: a tőzsdei összeomlások megelőzése.

Az S. C. C. (Surplus Commodities Corporation) az utolsó időkben különösen előtérbe került. Ez a hivatal vásárolja fel az ipari és mezőgazdasági termékek fölösleget.

A P. W. A. (Public Works Administration) az a két nagyméretű szerv, amely a munkanélküliség megszüntetésére alakult. A cél: nem munkanélküli segély, hanem munka nyújtás. Mindkét szerv a középítkezésekhez munkanélkülieket állít be s a tarifa szerint fizeti őket. (Az első a nagy, középítkezések, a második a kisebb, ipari munka körében.)

Az N. L. R. B. (National Labour Relations Board) az első amerikai munkabíró, ahol a szakszervezetek törvényes képviselőihez jutottak. Az N. L. R. B.-ben a szakszervezetek képviselői mellett ülnék a munkaadó szervezetek képviselői.

A H. O. L. C. (Home Owners Loan Corporation) minden saját lakóházzal bíró, megszorult embernek igen alacsony kamattal megtérítatlan időre háztulajdona megtartása céljából hitelt biztosít.

A New Deal intézmények pénz-alapját részint adók, részint kölcsönök teszik, amiket a kormány a heverő tőkék forgalombahozatala céljából bocsájt s rendelkezésére. (Kurt Weinberg, Newyork)

DÖNTŐ-E A SZEREPE A MODERN HABORÚBAN A LÉGI FEGYVERNEK? Január közepén

a német hadügyminisztérium cenzuraosztályára Hermann Foertsch vezérkari ezredes kézirata érkezett azzal a kéréssel, hogy engedélyezék a könyv kinyomtatását s az oktatás céljaira katonai és tisztai iskolákban. A könyv címe **Tegnap és mai hadművészet** volt. S mert a könyv főleg azzal a kérdéssel fog-

lalkozott, hogy mi a stratégiai értéke a modern háborúban a légi fegyvernek, a hadügyminisztérium cenzuraosztálya illetéktelennek nyilvánította magát, különben azonban úgy a nyomtatást, mint az iskolai használatot engedélyezte s a további döntés céljából a kéziratot továbbította az illetékes légügyi minisztériumhoz. A légügyi minisztérium cenzurabizottsága szótöbbséggel ugyancsak engedélyezte a könyv kiadását és az iskolai használatot. Közbelépett azonban maga Göring és tiltakozott a könyv iskolai használata ellen, mivel a könyv ama tendenciájával, hogy a légi fegyver a modern háborúban nem hozhat döntést, nem értett egyet. Göring ez ellenvetése miatt Hess irrodája révén be kellett szerezni a „Vezér” döntését az iskolai használatot illetőleg. Hitler döntése salomoni: mégha a könyv végkövetkeztései nem állának helyt, akkor is a könyv a lehetséges hibaforrások oly nagy számát sorolja fel, hogy iskolai használatban a technikai és sztratégiai kritika elősegítése céljából, mindenesetre csak ebben az értelemben, alkalmazható.

Foertsch könyvében különben lényegében a következőket fejtegeti:

Azt az elvet, hogy a modern háborúban a szárazföldi és tengeri haderők már nem játszhatnak döntő szerepet, mert jövőben egyedül vagy pedig tulnyomó részt a légi fegyver a döntő úgy szárazon mint vizen, először Douhet olasz tábornok képviselte, aki szerint a jövő háborújában a szárazföldi és tengeri erők értéke korlátozott. A légi fegyver „térhez nem kötött” fegyver, amely minden földi ellenállást harc nélkül kikerül s minden célpontot és minden ellenálló erőt úgy tengeren mint szárazon megtámadhat és megsemmisíthet. Az ellenséges termő és ipari vidékeket ugyanúgy mint a gazdasági utakat, hidakat, csatornákat stb. igen gyorsan s oly érzékenyen elérheti, hogy az ellenfél ellenállási akarata összeomlik. A győzelem így a légifegyver-

rel minden más fegyvernél gyorsabban kivívható. Feltétel csupán a légi főlény megszerzése tüstént a háború kitörésekor az ellenfél légi bázisainak, légi fegyvereinek, valamint légi iparának megsemmisítésével. Foertsch ezredes szembeszáll az elmélettel s kifejti, hogy a légifegyver ugyan Németországban is kivívta az önállóságát, de nem teljesítményi próbák, hanem elméletek következtében. Elismerhető a légifegyver ama lehetősége is, hogy kis repülőgépek tömeges bevetésével (mint „légigyalogáság”) s páncélos gépeivel (mint „légicirkáló”) helyileg döntő hatásokat ér el — de csak helyileg. Az olasz elmélet az állóharcot tekinti a szárazföldi háború legyőzhetetlen harci formájának, ami teljesen téves, mert minden szárazföldi háború technikájának és taktikájának lényege az áttörés s úgy a világháború, mint a spanyol háború gyakorlati tanulságai kétségtelenné teszik, hogy a sikerült áttörés a tovább már fel nem tartóztatható mozgó háborút váltja ki.

Az olasz elmélet azonkívül tévesen azonosítja az u. n. „légi főlényt” a szárazföldi főlény pontosan körülírt fogalmával s emellett abba a hamis következtetésbe esik, hogy az ellenfélre rákényszeríthető a légi főlényért való harc. Ahogy azonban semmiféle abszolút tengeri főlény nem kényszeríthető ki, ugyanúgy nem kényszeríthető ki az abszolút légi főlény sem. Mindkét esetben csak bizonyos korlátozott tereken és itt is csak meghatározott időben érhető el döntés, t. i. csak ott, ahol és csak addig, míg a beérkezett ellenséges erők megveretnek. A támadó képtelen megakadályozni, hogy az ellenség elossa légi erejét számos légi kikötőre, vagy hogy az éj folyamán azokat elhagyze, illetve megtévesztő- és védekező lehetőségeket teremtsen, aminek következménye a támadó elaprózódása. Ami feltételszerűen lehetséges a keskeny, hosszúra nyúló, légiterben, az korántsem alkalmazható a széle-

sen nagy légi terekben.

Továbbá: az olasz elmélet egyáltalán nem számol az időjárással és a nehézkedés törvényével adott természeti határokkal. A felhők fölötti repülés vaktában történő bombázási lehetőségei igen korlátozottak. A légifegyver a jó időjárásra van utalva, holott a háború a rossz időben is folyik. A bombavetés célbiztosságának technikai lehetőségei kétségtelenül ma már igen fejlettek, a találat pontosságát azonban mindig és igen lényegesen befolyásolja a repülőgép magassága. Végül pedig: a repülőgép még mindig kötött földi bázisához s akció sugara korlátolt. Végezetül Foertsch elismeri, hogy a légifegyver igen jelentősen megváltoztatta a háború képét, a háborút azonban a légifegyver csak a gyalogsággal együttesen döntheti el (Márk Viktor)

A TER HATARAI. A tudományt, különösen a század eleje óta, egyre fokozottabban érdekli a földünket körülvevő légréteg s azon túl a bolygóközi tér szerkezetének és tulajdonságainak megismerése. Több-kevesebb eredménnyel a század eleje óta engednek fel kutató léggömböket a felsőbb levegőrétegek viszonyainak kikutatására s elsősorban 1913-ban keltett nagy felhőtést egy Páduában felengedett kísérleti léggömb, mely 37.000 méterre emelkedett. Ma a világ csaknem valamennyi meteorológiai intézete igen gyakran bocsát föl ilyen léggömböket, mintegy két kilogrammot kitevő kis meteorológiai állomással, melynek észleleteit azután tudományos szempontból megvizsgálják és csoportosítják.

A legelső eredménye ezeknek a kísérleteknek az a felismerés volt, hogy a földünket körülvevő s azzal együtt forgó levegőréteg fölfelé egyre ritkul. Szinte törvényszerű, hogy a hadászat volt az első, mely ezt a felismerést a maga számára hasznosította. Ismeretes, hogy a német tüzérség 1918-ban lövedékei hatótávolságának növelése céljából

nagy szögben lötte ki azokat. A felsőbb ritka levegőrétegben ugyanis kevesebb ellenállásra találtak s nagyobb eredményeket értek el velük. Napjainkban a felsőbb légrétegek kisebb ellenállását már a repülőgépek is igyekeznek kihasználni s olyan magasságokban próbálnak közlekedni, ahol sem a vezető, sem a motor levegőellátása nem normális. Sajnos, úgy látszik, hogy valami átok ül az emberen, mert az utolsó harminc osztendő ilyen irányu felfedezései több rosszat hoztak rá, mint jót.

Ami a földünket körülvevő atmoszférát illeti, több élesen elkülönülő réteget különböztethetünk meg. 10-12 kilométer magasságig terjed az a levegőréteg, melyben élünk s amely szüntelenül mozgásban van. E fölött, mintegy 200 kilométer magasságig terjed a sztratoszféra, a nyugalom és párametességi rétege. Mindössze, a földtől kb. 60-70 kilométerre, az u. n. Heaviside-zóna törli meg a réteg nyugalmát, mely tükröként veri vissza a földre az elektromagnetikus hullámokat. Ez az elektromos menyzet körülbelül egybeesik azzal az ózonréteggel, mely paizsként véd bennünket a nap veszélyes ibolyántúli sugaraitól. 100 kilométer magasságban egy igen vékony felhőréteg található. Ennek a felhőrétegnek a finomságát a levegőréteg ritkasága magyarázza. Vékonyságuk és finomságuk következtében a sugarakat sem verik vissza s ez az oka, hogy csak éjjel láthatjuk őket bizonyos szélességi fokokon és különleges körülmények összejárásának következtében. Hogy ezek a gyakran orkánsebességgel rohanó sztratoszféra-fellegek felhők-e tulajdonképpen vagy víz, esetleg jégcszemcsék, arról ma még semmi biztosat nem tudunk. Ebben a magasságban, ahol a levegő nyomása a földi 760 milliméter milliomodrészére esik, kezdődik a hullócsillagok világa. Ezek az elképzeltetlen sebességgel (óránként mintegy 190.000 kilométer) rohanó égítetek még ebben

a fölötté ritka rétegben is izzókká lesznek s a surlódás következtében kb. 40 kilométernyi ut után megsemmisülnek. A sztratoszférán felül 100-120 kilométernyi szélességben az égi fények rétege következik, a sok, de ellenőrizhetetlen magyarázattal rendelkező északi fényé. Ezen felül húzódik az interplanetáris tér, melynek összetételéről nincsenek ismereteink.

A levegőréteg magassága viszont, ha elérhetetlen is egyelőre számunkra, érzékelhető ahhoz a 380.000 kilométeres távolsághoz képest, mely fölülk a földhöz legközelebb levő égitestet, a holdat elválasztja. S ez a távolság is jelentéktelenné törpül következő szomszédunk, a Vénusz 42 millió kilométeres távolságához képest. A hold fénysugarai egy másodpercnél valamivel hosszabb idő alatt érnek a földre. Két és három perc közötti idő alatt érnek hozzánk a Vénusz sugarai. A nap sugarai mintegy nyolc perc alatt, de ezek szinte elérhető távolságok, ha arra gondolunk, hogy tizennyolc évre van szükség, hogy a Cassiope csillagzat fénye hozzánk érjen, vagy 70 millió évre, míg egyes ismert, távoli ködfoltokról a földre érkezik a fénysugár.

A Piccard sztratoszféra-kutatások körülbelül 15-16 kilométer magasságban történtek. Ezeknek a rétegeknek összetételével és viszonyával ismerette meg a tudományt. Valószínű, hogy a hasonló sztratoszféra-kutatások ennek a magasságnak kétszeresét is elérik, de a tér határainak megismeréséhez a távolságok nagysága következtében mégis inkább a földről eszközölt megfigyelések vezethetnek, mint a sztratoszféra-kutatások. (Varga Gábor)

A VÁROSEK INTELLEKTUALIS TEVÉKENYSÉGE. A La Vie Urbaine c. párisi urbanisztikai folyóirat legutolsó számában lapunk munkatársa, Déznay Viktor a városok szellemi tevékenységének kérdésével foglalkozik. Abból indul ki,

hogy minden időkből gondoskodni kellett a tömegek szellemi szükségleteinek kielégítéséről. Ezt elvégezték az Állam, az Egyház és a Város. Míg azonban az Egyház inkább egyoldalú és saját érdekeket szolgált, az Állam pedig politikai célkitűzéseivel többnyire elvont érdekeknek áldozta fel a tömegek kíváncsiságait, addig a Város a tömegek közvetlen érdekeit tartotta szem előtt, mert éppen a lakosság fejlődése vonta maga után felvirágzását. Így valójában a város az egyedüli szerv, amely valóságos érdekeket tartott és tart szem előtt s így a tömegek szellemi nevelésében is vezető szerephez jut. E szerep fontossága teszi szükségessé a városok intellektuális tevékenységének megvilágítását, különösen ma, az általános elállamosodási irányzat (etatizmus) megerősödése idején, mikor számolnunk kell a városok szabadságának és önállóságának erős hanyatlásával.

A városok említett tevékenysége a kielégítendő szükségletek funkciójában Déznay szerint a következő tereken érvényesül:

1. A vallási érzelem: a városoknak lehetőséget kell teremteniük, hogy polgáraik ezirányban szabadon nyilatkozhassanak meg (egyházak stb.). Mivel azonban korunkban az egyes felekezetek kizárólagossági törekvései összeütközésekre vezethetnek, a városnak jóhiszemű, politikamentes semlegességet kell tanusítania. Sőt hozzájárulhat a vallási érzületnek világi jellegű fejlesztéséhez, ha utat nyit a magasabb civikus érzelmeknek s az antik „fórum”-ok mintájára tereket, kerteteket, temetőket létesít.

2. A hazafiasság: nem a nacionalizmus káros értelmében, de a városok mindenkor nemzetközi jellegének visszahatásaként. A városban összeolvadt tömegek igitelnek szervez egyseget alkotni, amely egészséges lokálpatriotizmusához, versengéshez, versenyképességhez vezet. Ez a lokálpatriotizmus éppen mert szükségletekből és a reális életből

fakad, mindig közel marad a városi tömegek érdekeihez, ellentétben a politikai nacionalizmussal, amely gyakran a tömegek érdekeinek feláldozásával, sőt azok ellenére hat. A város ezenkívül hasznát is látja lokálpatriotizmusának, amely — a jobb és nagyobb eredmény utáni igyekvés révén — fejlődést és haladást von maga után. Ennek céltudatos fejlesztése is igen fontos része tehát a város tevékenységének.

3. A természetszeretet felé való irányítás fontos tényezője a nevelésnek, nemcsak egészségügyi és üdülési, hanem általános népnevelési szempontból is. A kellemes, szép környezetben élő polgárok között könnyebben ver gyökeret az emberi összetartás, a szolidaritás érzése. A városnak különösen tekintettel kell lennie a természettel való összekapcsolódására. Így elsősorban tájszépségekre, a város építészetének fekvéséhez való idomulására stb.

4. A művészi és költői szép iránti lelkesedés az ember egyik legelmeibb érzése. A városnak igyekeznie kell tehát ezt az érzést is fejleszteni. Példákkal (kiállítások, múzeumok), támogatással kell a szép művelését elősegítenie s ezáltal a polgárok nevelésének színvonalát emelni. Déznay szerint egyáltalán nem hangsúlyozta ki még eléggé azt a szoros összefüggést, amely a környezet esztétikája s a tömegek szellemi megnyilatkozásai között fennáll.

5. A szellemi szép és igaz érzelmének fejlesztése terén vár a városra a legfontosabb irányító és nevelő szerep. Egyes városok már régóta szellemi központokká nőttek, de ez lehetőségei szerint minden város feladata. A tömegnevelés fontossága ma olyan nagy, hogy azt a város nem bízhatja magánkezdeményezésre, hanem irányítani kell. Különösen ki kell hangsúlyozni a városi nevelési szellem („esprit éducatif urbain“) fejlesztésének szükségét, melynek révén a polgárok saját közvetlen érdekeiket jobban

tudják felfogni és szolgálni. Könyvtárak, múzeumok, tudományos intézetek, alapítványok szaporítandók; emellett azonban ujszerű intézmények felállításáról is gondoskodni kell. Várostudományi intézet, városfejlesztési, statisztikai-irodák, a város jellege szerinti gazdasági, tömeglélektani, és szellemi-kutatásokat, stb. szolgáló hivatalok. Így válnak a városok lakosságuknak és környéküknek igazi képviselőikké, a polgáraik tényleges vezetőivé.

6. A szociális érzelm: A város egységes szerv, amelynek minden összetevője egyaránt fontos és érdekei egyaránt szolgálandók. A városnak meg kell teremtenie ezt az egyenlőséget s a társadalmi egyenlőség érzését bele kell nevelnie polgáraiba. Ennek eredményeképpen a város fejlődése nem válik egyoldalúvá, mert ahol figyelmet szentelnek minden szükségletnek, ott minden érdeket egyformán szem előtt kell tartani.

7. A lakosságnak a szellemi neveléshez való joga szorosan összefügg a szociális érzéssel s ezért a városnak szellemi, politikai és erkölcsi neveléssel mindenképpen ki kell elégítenie ezt a szükségletet. A városi nevelésnek voltaképpen szervesen kell kiegészítenie az állami nevelést. Az állam a tanítást egységesíti, a város jellegének megfelelően variálja és pótolja (kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági, városi iskolák). Az állam többé-kevésbé passzív erkölcsre nevel (az államszervezet iránti lehetőleg kritikamentes lelkesedésre) — a város cselekvő és építő erkölcsi állásfoglalást kíván. Ez a megkülönböztetés az újabb irányzat ellenére is (az állam, az erős elvárosiasodás miatt, kénytelen urbanista szempontokra is tekintettel lenni) fennáll s a város tevékenysége ebben az irányban okvetlenül fontos.

8. Az intellektuális szórakozási lehetőségét ugyancsak a városnak kell megteremtenie. Erre nyújtanak ma is követendő példák a régi és az ókori városok.

játékai a tömegnevelés hathatós és termékeny eszközeinek bizonyultak. Ehhez természetesen célszerű városépítészeti szükséges, amely a mai inkább szenvedélyes és érdekelt tömegutakozások helyett az igazi kollektív szórakozás lehetőségeit teremtené meg.

9. A védelem és biztonság. Fontos szerep jut a városnak a külső befolyások és érdekellentétek elleni védekezés terén, amelyek akár az állam, akár más társadalmi csoportok irányából fenyegetik. Ez természetesen szoros kapcsolatban van a város függetlenségével. Minél nagyobb hatáskört tud a város kiharmonizálni a maga, illetve polgársága érdekeinek megvédésére, annál hatalmasabban tud fejlődni az állam keretén belül is, annál erősebben tud ellentánni bármilyen bomlási folyamatnak. Emellett összes kiter-

melt értékeit a maga javára fordíthatja, anélkül, hogy más érdekek adófizetőjévé váljon. Mindehhez természetesen elengedhetetlen a város-szervezés tudatos tökéletesítése. A város minden időkből a haladás uttorja volt, — mondja Déznay, — és annak is kell maradnia. A városstudomány célszerű kimélyítésével, a városoknak tudományos szervezésével, város-tanulmányi hivatalok felállításával bizonyára sok új, időszéri problémát vetődik még fel és nyer megoldást. Az értelmi élet kifejezője a város. Ezért kell magához ragadnia a szellemi vezetést, irányítást, a tömegek nevelését és megszervezését. El kell érkezni így végül is az állam teljes elvárosiasodásához (urbanisation de l'Etat), amikor úgy az elvi, mint a hatásköri összeütközések önmaguktól szűnnek meg. (Kun János)

SZEMLE, BÍRÁLATOK

MAKKAI SÁNDOR TÖRTÉNELMI REGÉNYEI

Makkai Sándor változatos és színes egyéniség. Finom és bonyolult érzések megszólaltatója, de gazdag anyagán nem tud elég fölényesen uralkodni s ezért nem teszi eléggé érett író benyomását. Műveiben szembeötlő az írói szándék tisztázatlansága és a mérsékelt művészi elmélyülés. Kedvenc formája a történelmi regény, de a történelem leple alatt olyan problémákat feszeget, amelyeknek vajmi kevés a közük a tárgyalt korokhoz. Makkai alapjában véve egészen modern író: nem a történelem érdekli igazában, hanem az emberi érzélemtér, annak is az a szakasza, amelyre csak legujabban terekedett a művészi érdeklődés, a gyermekkor és az ifjúság közötti zsenge átmenet. Aki az *Ördögszekér*-ben, a *Táltoskirály*-ban, a *Sárga vihar*-ban a serdülésnek és az első erotikus élményeknek szentelt fejezeteket olvassa, kissé zavartan kérdezi, miért kell a bájos éretlenség több-kevesebb erővel megírt jelenetei fölé oly égbenyúló történelmi színpalákat emelni, melyeknek henyesége olykor már bosszantó. Az első ifjúság édes zavarain oly erős a hangsúly Makkai műveiben, hogy egész fejezetek esnek ki a hisztorikumból és kíváncznak modern regényekbe. De nemcsak a serdülő lélek rajza miatt nevezném modernnek Makkait, hanem a szenvedély, a féktelen életerő kiélésének avatott ábrázolása miatt is. Makkai *Ördögszekér*-ben van valami bátor és izig-vérig Lawrence-i hang, mintegy bizonyosságul, hogy a kor szellemei titkos közlekedő edények, melyekben ugyanaz a nedv kering. Amíg Lawrence az exotikus vagy primitív környezetet keresi, hogy az ösztönöket ősi, szabad állapotukban

szemlélhesse, addig erdélyi kortársa a történelemben találja meg azt a fesztelenebb társadalmat, melynek keretei között a szenvedélyek kitombolhatják magukat. A Báthory-testvérpár, a Borgia-testvéreknek ez az erdélyi mása, csak a kései magyar renaissance idején, a féktelen oligarchia virágkorában élhette a maga minden emberi és isteni törvényt lábbal tipró ösztönvilágát. A XVII. század első évtizedeinek története kitünő alkalom az író számára, hogy a testvérpár életsorsán keresztül feltárja az izzó szenvedély és az engesztelhetetlen végzet szövetségét, ezt a két vezérmotívumot, mely vörös fonálként húzódik végig a modern, nyugateurópai irodalom egyes irányzatain. A testvérszerелеm és a szadista vágy korlátlanul gerjedezhetett a kései renaissance egyszerre komor és pompázó pillanataiban, amikor iszonyu hatalom volt kevesek kezében és a rang, a vagyon, a fejedelmi bíbor égrekiáltó bűnök palástja lehetett. Az Ördögsekhér azért legjobb műve Makkainak, mert itt az igazi tárgy, az önmagát gáttalannul kiélő szenvedély elemében érzi magát a választott történelmi korban. A történelmi keret itt nemcsak spontán alkalma, hanem tevékeny előmozdítója azoknak a szenvedélyeknek, amelyek Báthory Anna és Báthory Gábor sorsát megpecsételik. Az Ördögsekhérben pillanatra sem érezzük a történelemnek azt a színfalszerű voltát, mely egyik-másik Makkai-regényben annyira szembeötlő.

Ez a regény, bár koncepciójában hibátlan és egészében nagyhatásu, részleteiben sok kívánni valót hagy maga után. Telivér ifjui mű, tele az ifjú alkotások erényeivel és hibáival. Makkai ismeri és becsüli a lélekant — témája mindenképpen megköveteli — de kezelésében nem bizonyul elégé mesternek. Megelégszik a lélekállapot szintetikus és metaforikus rajzával, ami kényelmetlen dagályt okoz:

„Két arc, egyre két arc merült fel előtte a láz vízióiban: a Báthory István elváltozott, haldokló arca a rettenetes valóság tudatától görcsökhöz s kímkba torzítva és a Gábor örült ábrázata, abban a kárhóztos pillanatban. Nem, a boszorkány nem lehetett figyelője a saját műve hatásának ezeken az arcokon! Láttukra testében és lelkében pokoli szennyfolt égett s kést, kést könyörgött a kezébe, hogy kivághassa onnan a borzalmat, utálatot, kárhózatot!... Meghalni! de könnyű s édes lett volna: de mi vár a halál után reá?... Ítélet, kárhózat!... mely visszalöki a földre... s itt? megbocsáthatatlan bűn sziklanyomása, amely földhöz szorítja... De a föld is kidobja magából! Ég, föld, s pokol között sodorják hideg, gunyosan süvöltő, csontjaiba fújó szelek! Ki a felelős?... Ez ég és forog szegény fejében, s mentség sehol: csak ő maga felelhet! Megtisztulni: de hogyan?... Tovább sülyedni: de, ha a lélek lázong s borzad tőle?... Ó hol vagy megváltó halál s áldott megsemmisülés?... Ime lefoszlanak a léha környezet s a rossz tanácsadó biztatásai; ime megnőnek s kökemény valósággá lesznek a tudat alá őlt szent leckék tanításai... s nincs irgalom bennük, csak ítélet szikái, melyeken véresre veri szegény fejét...”

Az emberi lélek belső világa távolról sem ilyen nagyvonalú, céltudatos és adekvát; a lélek igazi törvénye a kicsinyesség, a szeszély, az aránytalonság s csak igen ritkán engedelmeskedik az elvont logikai és etikai követelményeknek. Megesik, hogy az igazi lelki hangsúly olyan mozzanatokon van, amelyek logikailag mellékkörülmények, viszont a logikailag fontos mozzanatokra egyáltalán nem kerül lelki hangsúly. Az olyan lélekfestés, amelyben minden szín, fény és árnyék a logikai és etikai követelményeknek megfelelően oszlik el, vajmi akadémikus ízű. A szintetikus és metaforikus lélekfestésnek egyébként sincs sok értelme, hiszen a lélek sajátos, belső modorával ellenkező. Ha az író, valamely lelkiállapot ábrázolásában fáradozva, nem jut többre egy ilyen mondatnál: „Keblében vad

vihar dult." — jobb, ha egészen mellőzi.

Kifogásolható az izzó, szinte ifjonci érzékiség is, mely minduntalan önkifejtészerű jelenetekben csap fel. Nem a moralista nevében emelünk kifogást — írónk bátorságáért csak elismerés jár — hanem az egyensúlyért és az összhangért aggódó esztétikus nevében, aki nem nézheti jó szemmel a műben öncéluságra törekvő elemeket. Tízen esetekben az egyébként oly magas színvonalú regény erdősrenéi mélypontra zuhan:

„A hálószobája felé indult. S ekkor a Gábor szobájából különös, megdöbbentő zajt hallott. Anna gondolat nélkül nézett be a félig nyitott ajtón. Az alkonyat bíborlángolásában valami véres, szinte tragikus fényben látta Sárít Gábor karjai között vergődni. Kibomlott aranyhaja égő zuhatagként omlott szét hátracsuklott, féligalélt fejeéről. S Anna kikerekedett szemekkel, földbe-gyökerezett lábbal, vadul kalapáló szívvel, s égő torokkal állott ott, mintha villám sújtott volna belé.”

A dagályos stiluspompának ezek a kirívó elemei — „Az alkonyat bíborlángolása“, a „véres, szinte tragikus fény“, az „égő zuhatagként omló, kibomlott aranyhaj“ — nyilván annak az érzéki öncéluságnak a szülöttei, mely az egész jelenetet kiragadja az esztétikai összefüggésből: az író az öncélú ábrázolás lázában nem talál elég hatásos kifejezést és az egyik dagályos jelzőt a másikra halmozza.

Az Ördögszekérben is, mint minden tehetséggel és ifju fejjel írott regényben, főképp az a hiba, hogy írója még nem ismeri a mérték, a sejtetés, az elhallgatás, a kétség esztétikai értékét. Egyes motívumok aránytalanul kidomborodnak, tetszelgő hangsúlyra tesznek szert s ezzel veszélyeztetik a rendkívül szemérmes és érzékeny összhatást. Így a regény boszorkány-motívuma, mely Anna és Rebi ménő alakját árnyékolja, annyira vaskos és tényyszerű, oly vakító élességgel került be Annának és a többi szereplőnek a tudatába, hogy már minden hitelét veszti. Egyébként is, a bűvös elem művészileg csak úgy emészthető, ha valami légies realizmussal, kétellyel és iróniával elegyedik. Szolgáljon mintául az angol irodalomban annyira divatos kísértethistória, mely a valót és a természetfölötti elemet annyi izléssel tudja ötvözni. Hiba az alakoknak egy-egy tulzókifejezéssel való jellemzése is: Bethlen Gábor egy ízben „bus fekete sziklaként“ jelenik meg Anna előtt és Báthory Gábor ajkán minduntalan ott van a „farkasvigyor“.

Amíg az Ördögszekér, lélektanának elnagyoltságát és stiláris dagályát leszámítva, jó alkotás, a másik két történelmi regény, a *Táltoskirály* és a *Sárga vihar* sulyos kifogások alá esik. Különös ez a körülmény, hiszen az olvasó éppen azt várja, hogy a nagytehetségű szerző az ifjai Sturm und Drang után lehiggad és megtalálja a maga belső mértékét.

A Táltoskirályban és a Sárga viharban a történelem olykor csak pusztá színnel, melynek árnyékában minden elfér, amit írónk képzelőereje, elmélkedő és lélekábrázoló hajlama együltében összehalmozni képes. Amíg az Ördögszekér erotikájában volt valami bátor és zabolátlan báj, itt az erotika már édeskes. Írónk egész fejezeteket szentel a királyleánykák szívügyeinek, oly bölcsen és komolyan szövegveti a gyöngéd szálakat a leánykák és az urfiak között, akik mellesleg a világ legközvetlenebb és legérzelmesebb modorában enyelegnek egymással, mintha nem is a XIII. század elején leledzenének, hanem a XIX. század valamelyik német udvarában:

„Vilmos lélekszakadva rontott fel a házba, mikor értesült róla, hogy a királynéval együtt Margitka is megérkezett. A leány sirva és kacagva röpült a karjai közé. Ugy szorította magához, mintha sohasem akarná többé elen-

gedni. Vilmost megint egészen megrázta a kisleány csodálatos erejű szenvedélye s most ismét úgy érezte, hogy nem is tudna soha senki mást szeretni, csak ezt az édes gyermeket, ezt a gyöngyvirágillatú édességet, akinek hűvös fehérsége alatt olyan mélytűzű piros rózsái égnek a vágyakozó szerelemnek”.

A középkori szerelem — tanú rá a középkori szellem leghivebb tükrére, a régi francia irodalom — nem ismerte a közvetlenségnek és az érzelmes gyöngédségnek azt a vegyülékét, mely a mult század, s részben a mi századunk polgári modorára annyira jellemző. A középkori szerelem, különösen a finomabb és árnyalatosabb érzelmevilág, bonyolult formalizmus guzsaiban mozgott. Gazdag és szövevényes szimbólum- és allegóriakincs állott a szerelmesek rendelkezésére, ha érzelmeiket óhajtották ecsetelni. A *közvetlenséget* csak a trágárság túrta, igaz, oly fölösen és kiadósan, hogy a mai ízlés számára visszatetsző. Egy bizonyos: a középkori ember gyöngédebb és árnyalatosabb érzelmeit csak képekkel, szimbólumokkal, allegóriákkal tudta kifejezni s amennyiben a közvetlenségnek áldozott, az egyértelmű volt az obszcenitással. A magasabb érzésvilág és a közvetlenség csak jóval a francia forradalom után, a mi polgári világunkban talált egymásra. Vannak a Sárga Viharban fejezetek, ahol a szellembevágó anakronizmus már-már az idegekre megy. Az olvasó néha azt hiszi, nem is IV. Béla udvarában van, hanem egy előkelő leánypenzióban, ahol a directrice — Mária királynő — a korszellemnek engedelmeskedve, szexuális nevelésben részesíti a gondjaira bízott bakfisokat:

„A maga nyugodt és határozott módján éles és nyílt kérdéseket intézett hozzájuk négyyszemközt, ahogy serdültek. olyan dolgokról, amiket csak anyák kérdezhetnek leányaiktól”.

A kisleányok pedig, mint der... ízadbeli szüzcsechkékhez illik:

„Életüknek ezt az oldalát... ésszel elszámolták”.

A pubertásnak ez a tetsz... ortenelmietlen beállítása mindakét regényben végighúzódik. N... se olyan kamasz fiu vagy leány, akiről írunk, pihegve és terjengve, nyomban... mesélne valami csiklandós történetkét. Ismétlem: nem a fiatal és nem a... feszeget ebben a megállapításban. A pubertás érgemes, modern téma, komoly és finom írók tollára méltó s Makkaiban bizonyára hivatott tolmácsolóra találna, de nem értem, ha már ennyire a szíven fekszik, miért nem ír valami rendes „fejlődésregényt”, mint a pubertásba szerelmes annyi modern író? Miért kell egész kolosszális történelmet tanulak idézni kamaszodó gyermekek tétova érzéseivel?

Nem az erotika az egyetlen sinpár, amelyen ezek a regények a tárgyalt korról homlokegyenest ellenkező irányokba tévednek. A hősök többnyire királyok, királynék, főpapok, főurak, akik folytonosan országos gondok alatt roskadnak s így alapos az irónak az az aggodalma, hogy az egyszerűbb emberi feltételek közül kiragadva, fenkölt bábokká magasztosulnak. Irónak folyton a sarkában az aggodalom s úgy segít magán, hogy hőseit, miután a trónszékben vagy a tanácsasztalnál kifáradtak, bemutatja a hálófülkében, a lakomasztalnál, meghitt kettesben vagy lelki magányban, egyszóval a mindennapi élet rekvizitumai között. Bizik abban, hogy van egy „örök emberi” életforma, mely tértől és időtől független s amellyel az író kényekedve szerint gazdálkodhat. Az emberek minden korban ettek, ittak, szerettek, civakodtak, a házastársak között mindig voltak nézeteltérések és az epák sohasem értették meg a fiaikat. Ha pusztán fiziológiai és pszichológiai szempontból fogjuk fel, ez kétségtelenül így is van, csak hogy a történelmi regényben nem az élettani és lélektani alaptu-

lajdonságokon van a hangsúly, hanem azon a sajátságos módon, *ahogyan* ezek az alaptulajdonságok az illető korban megnyilatkoztak. Bizonyos alapvető emberi viszonyok nem változnak korok szerint, de igenis változik a stílus, a modor, a *hogyan*, szóval éppen az, ami nem „örök emberi“, de azért a művész számára rendkívül becses, sőt a történelmi regény esetében a legbecsesebb. Nos, Makkainál éppen ez a korszerű stílus megy veszendőbe s ami helyette marad, az „örök emberi“, nem eléggé meggyőző, hiszen a történelmi regény nem a legjobb alkalom az ilyesmiben való elmélyülésre s különben is, írónk csak azért bocsátkozik ábrázolásába, hogy biborbarszületett hőseit egyidőre mentesítse a történelmi feladatok terheitől. Az ily jelenetekben következésképpen kevés a művészi hitel, olyanira, hogyha egy „halandó“, vagyis nem-történelmi regényben olvasnánk hasonlót, kirívó helyzetbe kerülne. A magasztos történelmi környezet, a királyi személyek homlokáról eső fény valamennyire felsegélyezi az ilyen jeleneteket s így az átlagolvasó élvezheti, de érettebb ízlés előtt nem tudják takargatni születési hibáikat. Ily kevés szerencsével megfogott probléma például IV. Bélának és feleségének, Mária királynénak a viszonya. Az „örök emberi“ séma itt az „egymást megnemértő házastársak“ problémája. Szolgáljon izelítőül ez a jelenet:

„És az asszony! Ez a drága, egyetlen, forrón szeretett asszony... Ez az idegen, ez az értelmetlen, ez az ellenséges asszony! Ő nem tudott fényes hős, nagy férfi s király lenni az ő szemében!... Gyáva!... Gyáva!... lebegett az asszony száján a borzasztó, a meggyalázó vád.

Megroskadt, mintha egyszerre minden reá szakadna s feljajdult.

Válaszul nagyot villámlott s megdörmült az éjszaka. Hirtelen tavaszi vihar örvongése száguldott keresztül a vár felett. Zugva omlott a zápor a magashól.

A király minden csepp vére lángragyult. Az elkinzott idegek meglankadtak s a gyötrődő öntudat aláíva engedett a kigyuló indulat robbanásának.

— Ki az? — sikoltott fel Mária, vakon tapogatózva maga körül a sötétségben.

A falakat megrengető villámcsapás fényénél ismerte fel a királyt.

— Mi?... Mi az?... Mit akarsz?... — hebegte rémülten. Mert ebben a pillanatnyi villámfényben olyan volt a király, mint az örült. Az asszony védekezve lökte eléje a karját.

De a férfi már egyetlen rántással magához karolta az ágyból, vadul belemart az ajkába s úgy nehezedett rá egész testével, mint a hegy.

— Megörültél?... dadogta az asszony — miért így?... Király!

Béla felordított-

— Nem vagyok király!... Nem vagyok gyáva király!... Férfi vagyok s te az asszonyom!”

A történelmi regény művelői gyakran esnek abba a kísértésbe, hogy valamelyik kedvenc hősüket a kort messze meghaladó magatartással és eszmekörrel ruházzák fel. Makkainál ilyen korát meghaladó hős Tomaj Dénes, a nádor. Több, mint lovag, igazi udvaronc és grandseigneur. Törőlmetszett neonacionalista, a legszabatosabb fogalmai vannak a sztratégiáról, tudatos műizlése, általában a racionális gondolkodás oly tisztult fokára emelkedett, mi az univerzális, szimbólumok és allegóriák szövevényében botladozó középkori gondolkodás korában valóságos csodaszámba mehetett. Igazi táltos ez a Tomaj, nemcsak Szekfű-módra gondolkodik a magyar társadalomról, a magyar történelmi hivatásról, de még a fajelméletéről is van némi sejtelme. Tomajon, a birtokán, van egy plébánosa, aki falusi magányában azzal szórakozik, hogy kiszámítja, hányféle vér folyt össze a „magyar érben“. Így szerinte az Árpád-törzs eddig huszonhét idegen királynét vett fel, bajort, orosz, franciát, kunt, sziciliait, normant,

szerbet, görögöt, aragont, meránit. A középkori papság, mint a tudomány egyedüli letéteményese, bizonyára szorgalmasan űzte a genealógiát, különösen, ha egyik-másik világi nagyurtól volt jövedelmező megbízatása, de nem a vérkeveredés tisztázására — ilyesmi akkoriban meg sem fordult a fejekben — csupán azért, hogy megbízóját minél rangosabb ősó-kig vezesse vissza. Nem a nemzet és nem a faj számított, hanem a cimer ősi fénye és becsülete.

Vagy mit szólunk azokhoz a jelenetekhez, amelyek minden történelmi komolysággal szakítva, a legjókiasabb romantika hajlamainak áldoznak? Itt már nemcsak a történetíró lelkiismerete hallgat el, hanem elvész a költői realizmusnak az a kötelező mértéke is, amely nélkül ma már mégsem szabad regényt írni.

Tudom, hogy ezeket a korszerűség ellen elkövetett hibákat sokféleképpen lehet védeni. Makkai nem pusztá regényt akart írni, hanem regényes történelmi tanulmányt. Az erdélyi író a változott viszonyok miatti kénytelen unos-untalan faggatóra fogni a történelmet és nagy nemzeti feladataink érdekében el kell néznünk, ha az órákulum a mi szellemünkön és a mi nyelvünkön szól és oly igazságokat példáz, amelyeket megnehezült életkörülményeink közepette bőségesen gyümölcsöztethetünk. Sok az igazság e felfogásban és nem illő érveket szegezni ellene, amikor oly nagy érdekek küzdenek mellette, de nem fojthatjuk el egy pillanatra a sorsüldözött magyar műveltség jajszavát, melynek nem adatott meg a békés, egyenletes fejlődés, mely minden századfordulóban az ujrakezdés tragikus feladata előtt áll. Ne fájjon-e mindenkinek, aki büszke magyar műveltségére, hogy a magyar regénynek, több, mint másfélszázados dicsőséges pályafutás után, vissza kelljen térnie oda, ahonnan néhaivaló jó Dugonics András *Etelká*-jával elindult? És ne fájjon a magyar író végzete, aki elméjében és szívében a tehetség minden kincsével, elfojtva művészi lelkiismeretét, csak balkezével fogja a tollat, mert jobbjobban kormánypálca vagy pásztorbot van? Mily elragadó képzeleterő! A nyelvnek milyen csinja, gazdagsága és hajlékonysága! Mily páratlan szépségű leírások! Van-e, akinek ne markolt volna szívébe az a látomásszerű kép, amelyet írónk a mongol hódításról festett kinba, vérbe és koromba mártott ecsettel? Mi az oka annak, hogy ennyi kiváló képesség mellett sem alkothatott helytállót? Az a magyar sors, mely szánalomra gerjeszt önmagunk iránt és arra kényszerít, hogy a szépség és a szellem örök dolgaiban sebeinkre hivatkozva alkudozzunk, holott ezek az örök dolgok csak akkor nagyognak tiszta fényükben, ha nem indítja meg őket földi vergődés.

(Szenczei László)

A NÉPDAL UJJÁÉRTÉKELÉSE

Korunkban észrevehetőleg „divatbajött“ a népművészetek kultusza. Ez a megállapítás nemkevésbé groteszk, mint pl. a napfény, a levegő, a víz, a test kultusza, mert hiszen, ahogy levegő, napfény, stb., eddig is megvoltak, kultuszuktól teljesen függetlenül, épp úgy, a nép is, minden időben megalkotta dalait, akár volt „divatjuk“, akár nem. Egyébként, nincs mit büszkélkedni ezzel a kultusszal. Minden olyan korban, amelyben egy-egy művészeti irányzat, vagy stíluskorszak tökéletességének csúcspontját már elérte és a fejlődés törvényének megfelelőleg hanyatló tendenciát mutatott, másszóval: a dekadens, vagy művészetreakcionárius

korokban, az elerőtlenedett individuális alkotóművészet visszafordult a népművészethez, hogy annak friss erőitől megfiatalodjék. A mai kornak szétszórt és sokirányú, de végeredményében összegezve, elepigonosodott polgári művészete ismét dekadens korszak. Hogy csak egy alapvető hibát említsék: az eredetiségkedés túlzott értékelése, amely hű tükkörképe a gazdasági harc versengő kenyérhajszájának. Az eredetiség nem jelent minden esetben értéket, mert mindig ujrakezd, — a kollektív szellemű, alkotó (görög szobrász, egyházi, középkori szerző) hozzáadott, tovább fejleszt, javít.

A népzene a műzenétől, tehát a népi alkotást a műalkotástól, első sorban a szerkesztés (alkotás) és az elterjedés módja különbözteti meg. A kollektíven alkotott művek nem mentalitásukban különböznek lényegesen az egyéni produktumoktól. Az egyéni alkotások is kifejeznek mentalitást, sőt, — szerzőjük öntudatos és kiemelkedő tehetsége folytán, markánsabb szemléletet az ösztönös népi műveknél. Az alkotásnak *technikai* módja az, amely az egyéni és kollektív terméket egymástól megkülönbözteti. Puskán világnézleti eltérésekből kiindulva, téves utakra kerülhetnénk. Egy Walt Whitman, egy Maxim Gorkij, kétségen fölül öntudatosabb képviselője osztálya érdekeinek, mint a népdal szürke szerzője.

Azonban az egyéni mű alkotója, bármilyen legyen is a mentalitása, csak egyénileg tud teremteni. Műve, attól a pillanattól, hogy szerzője befejezettnek nyilvánította, *készen van*, — erényeivel és hibáival együtt — minden időkre. Művét lehet bárhogyan értékelni, bírálni, de az alkotás technikai része véget ért és hozzá többé jogos változtatás nem kerülhet. A népdal szerzője (bárha az is csak *egy* személy és nem egész anktét, ahogy azt sokan, tévesen képzelik), — csak elindítja a munkát. Minthogy a népi alkotás nem véglegesen lerögzített formában (betű, kotta) jelenik meg, hanem szájról-szájra, nemzedékről-nemzedékre terjed, a memória ösztönösen formázó, javító ténykedésénél fogva állandóan csiszolódik, praktikus és esztétikai formálódáson megy át. Ez a javító folyamat stilsztökéletességhez vezet, — a teremő munkának szintolyan értékes része, mint az első éneklés — egyben a kritikának legeszményibb és célravezetőbb gyakorlati működése.

A népdal nemcsak esztétikai érték, vagy zenei nyencek számára való jófajlat. Nagy jelentősége éppen abban van, hogy egész zeneművészetünk ebből az egyetlen, közös, ősi gyökérből ered. Az emberiség bölcsőjénél, történelemelőtt; őskorban hangzott el az az első elnyújtott kiáltás — talán védekező taglejtés kíséretében, — amely a primitív beszédhangok nyers zöreijeit az artikulált énekhanghoz, a cammogó járásmozdulatot az első táncmozgáshoz átvezette. Valami váratlan, megdöbbentő vizuális élmény, mely erős félelmi érzést provokált, vagy az élettudat első megszólalása volt ez a hang, de lehetett az elpattant íjj pendülése, a kiürült ivókürt furcsa bűgása is. Az első énekek munkadalok lehettek. Kezdetben volt a munka. A létfenntartáshoz szükséges munka hibátlan összedolgozást követelt, egyenletes testi ritmust váltott ki (az *ének* követte a *mozgást*), az evezés, menetelés, favágás, stb., testi üteméből.

Igy, a zenére is, mint a többi, kevésbé elvont népművészetre általában, bizonyos praktikus eredet jellemző. A „munkaritmusú” daloknak elkeresztelt népdalcsoporthoz énekei mindig a mesterség szükségszerű ritmusáiból erednek. A híres „volgai hajóvontatók” (Ej Uchnyem), tengerész-

dalok, ültetvényes (Plantation) énekek, ősi Riverside-songok (folyómenti dalok) a természettel való szoros összeforrást is tükrözik és még mai formájukban is ősi vonásokat mutatnak.

Minden népzsenének megvan a maga localcouleurje. Ezt a helyi színezetet nem térképhatárok, hanem az éghajlat, földrajzi helyzet, az élet-körülmények, a foglalkozások típusai alakítják sajátos hangulatúvá. (Tai-ne). Egymás szomszédságában élő népek zenéje kölcsönösen hat egymásra. (Bartók.)

A régi népdalok az ősi ötfokú (pentatonikus) skálában mozognak, főleg a legklasszikusabban csiszolt típus: a parasztdalok. (A hivatalos népdalesztétika nem is fogad el mást népdalnak.) Sorsuk az, hogy a művészet-reakciós kor eleinte tudomást sem vesz létezésükről, utóbb pedig kisajátítja őket, saját céljainak, egyszóval egészen más érdekeknek szolgálatba állítja, mint amire eredetileg készültek. Az igazi magyar népdal is a parasztság művészete. Más egyéb, népdalnak nevezett nótafélek nem egyebek, gyengén utánérzett, népieskedő műdaloknál, melyek az igazi népdal külsőségeiből egyetmást átvéve, — annak lényegéből semmit sem közelítették meg. Hosszú ideig teljesen téves felfogás uralkodott, nemcsak laikusok, hanem még nagy művészek részéről is. Még Liszt Ferenc is azt tartotta, hogy a magyar népdalt a cigányok csinálják, erről könyvet is irt „A cigányzene Magyarországon” címmel. Ezt a fölfogást azóta számtalanszor megcáfolták. Mikor a cigány Magyarországra jött, itt már volt népi zene. A cigányok születéstől igen muzikális fajta, de tehetségük nem alkotó, hanem reprodukív jellegű, (régii kulturák öröksége), tehát minden országban, ahol megtelepednek, átveszik az országot lakó nép zenéjét, s azt az ő sajátos zenei temperamentumuk szerint átszínezik, elcigányosítják. (Románia, Spanyol-, Oroszország). A cigány nem adja híven az eredeti népi dalt, épp ezért nem is szívesen játsza, hanem inkább a népies műdalokat, amivel aztán az egész népdalkultúrát téves irányokba terelte. Hozzájárult ehhez más körülmény is. A 48-as forradalom egyik vívmánya volt a jobbágyság eltörlése. Ez által sok köznemes elvesztette egzisztenciáját, mert kisbirtokának gazdasági lehetősége éppen a robotmunka volt. Így, ez a tönkrement osztály fölkerült városokba, ahol elhelyezkedett állásokba, részben proletarizálódott. A gentryk, régi falusi életük iránti nosztalgiából „falusi zenére” vágyódtak. Minthogy azonban az eredeti népdalt túlegyszerűnek, disztelennek találták, tehát teremtettek új stílust, saját ízlésük szerint. A cifrázatos, kacskaringós, érzelmektől túltengő műdalok tehát ennek az iránynak termékei, mely stílushoz kitűnően illt a cigány előadásmódja. Hosszú ideig ezeket tartották igazi népdaloknak. (Még Brahms is.) A Bach-korszak elnyomása nemzetiellenációt váltott ki, amely külsőségekben: ruhaviselettel, honi ipar pártolásával, irodalom, zene propagálásával demonstrált az osztrák elnyomás ellen. Ennek az irányzatnak szintén nem felelt meg az eredeti népdal, mert — bármilyen komikusan hangzik is — nem tartották elég népiesnek. Tehát megint csak újakat kellett csinálni.

Ilyen körülmények között nem csodálatos, ha a népdal értelmezése körül zavar uralkodott. Elismeréssel kell szólni a népdalkutatókról, akik derekas munkát végeztek. Hogy csak egy-néhányat megemlítsünk: a Szini Károly-féle gyűjtemény (1865), Bartalus István (1873), dr. Kiss Aron (1891)); figyelemreméltó Kriza János népi dalszöveggyűjteménye, stb. De

csak századunk elején jelentek meg a hivatott népdalgyűjtők, akik a népdal lényegét fölismerték, s akiknek munkásságától számítódik a népdal renaissancea.

Bartók Béla és Kodály Zoltán, felvevőgéppel a hátukon, vonatnemjárta helyeken gyalogszerrel bejárták az országot és a legautentikusabb helyről: a nép ajkáról lesték el, rögzítették le az igazi parasztdalokat. (1904). Velük Vikár Béla, Lajtha László, Molnár Antal és a fiatal zenészgeneráció számos tagja.

De még érdemes munkásságuk elismerése mellett is meg kell állapítani, hogy a népdalkultusz ez esetben is, a dekadens kor szétszórt kultúrájával szembehelyezkedő, védelmi ellenakció, amelyet kétségtelenül egy szociális megújodástól friss, tudatos új stíluskorszak fog követni, ahogyan a kultúrtörténet eddigi tanulságai csakis erre a következtetésre vezetnek. (Szalmás Piroska)

A GYAKORLATI LÉLEKTAN TERÜLETEI. (Nicolae Mărgineanu: Domeniul Psihologiei Aplicate, Cluj, 1939.)

Nincs még tudományág, mely olyan széles gyakorlati alkalmazást nyerne a bonyolult és szervezett modern élet minden ágában, mint éppen a lélektan. A gyárakban, a munkahely és a munkaidő megválasztásánál éppugy tért hódított az ember lelki valóságával való számotvetés, mint a nevelés vagy akár az igazságszolgáltatás körében. Minden olyan területen, ahol az ember, bármilyen működést fejt ki, általában minden olyan élet-megnyilvánulásban, amely az emberrel bármilyen vonatkozásban áll (és alig van olyan megnyilvánulás, amelyben nem állna) ma már a testi adottságok, és élettani törvények mellett mindjobban számot vetnek a lélek megnyilatkozásaival is.

Nicolae Mărgineanu tanulmánya a társadalmi élet hajszálereibe szétágazó alkalmazott lélektan nyulványait igyekszik egységes rendszerbe foglalni és pontosan meghatározni. A szigorúan szak-ismertetés keretein túlmenően, a gyakorlati lélektan főbb problémáinak ismertetésével egy, szinte napjainkban, szemünk előtt kifejlődött és megizmosodott tudomány alappilléreit vázolja fel.

A legelső ág, amely a gyakorlati lélektan számottevő hajtása lett: a gazdasági élet lélektana. Mindenek-

előtt a munkaerők kiválasztásában nagy a szerepe a lélektannak. A pszihotechnika mai fejlettsége és az egyes foglalkozási ágak mind teljesebb ismerete mellett mind inkább érvényesülhet a „megfelelő embert megfelelő helyre“ elve. Ugyanide tartozik a munka helyes megszervezésére irányuló lélektani megfigyelések ágazata. A munkaidő beosztása, a balesetek megelőzése ma már nagyrészt lélektani kérdések. Az írásévek, a vállalat stb. szerveztségének ésszerűsítése mind olyan területek, ahol a lélektani adottságokkal való számottevő szintén igen fontos. A gazdasági életben alkalmazott lélektan számára hatalmas területet nyit a rek-lám tudományos kialakítása.

Hasonlóan szétágazó a nevelésben a gyakorlati lélektan alkalmazása. Három főbb probléma-csoportot tudunk itt megkülönböztetni: a gyermeki lélek sajátosságaival való foglalkozást, a tanulás és nevelés folyamatának, mint lelki megnyilvánulásnak a vizsgálatát s a nevelő egyéniségének a kérdését. Míg a nevelés lélektana a legrégibb lélektani ágazatok egyike, az orvostudománnyal párhuzamosan haladó lélek-diagnosztika és terápia az utóbbi időben különös fejlődést mutatott fel. A jellem és temperamentum, valamint a különböző pszichopata lélek-alkatok felismerésére szolgáló „test“-ek és kérdőívek,

hasznos segítőitársai az orvosi diagnózisnak. Az intelligencia mérések viszont a gyöngelméjűség eseteiben szolgálnak azonnali hű fényképpel. A mélyebb és bonyolultabb lelki megbetegedések: a hisztéria és a kényszerképzetek eseteiben pedig a mély-lélektan különböző árnyalatai képviselik a diagnózis és terápia módszereit. Freud, Pierre Janet, Jung, Adler, Kretschmer, Schilder stb. s a gyógyító-lélektan főbb képviselői legnagyobbbrészt testi beavatkozás nélkül, lelki sikon, lélektani módszerekkel keresik a gyógyítás útját.

Az igazságszolgáltatásban a büntető lélektana, a lelki meghatározók vizsgálata külön tudományágá nőtt. A büntetések alkalmazása, valamint a börtönélet megszervezése a modern államokban mindinkább az egyéni sajátosságoknak megfelelően történik. A tanu lélektana, a vallomások megbízhatóságának vizsgálata, a befolyásolhatóság kísérleti felismerése a modern igazságszolgáltatásban egyre égetőbb követelmény.

A politikai élet sem mentes a lélektan gyakorlati alkalmazásától. A vezetésre alkalmas egyéniségek tudományos kiválasztása, lelki adottságaik alapján: az ideális társadalmi állapotok e tudománya mellett, a propaganda, a ma politikájának elmaradhatatlan kísérője, a lélek ismeretén épül. Az ösztönök, indulatok legrejtettebb rezdüléseire építi a politikai szónok beszédét, a politikai író cikkét. Tudatos vagy szándéktalan módszerének egyaránt a tömeg belső mozgató indulataira való hatás az alapja.

A katonai tudományban is igen előretört a lélektan szerepe az utóbbi időkben. A különleges képességeket megkívánó fegyvernem igényességének kiválasztásában (repülés, motoros-osztagok, stb.) a hadsereg egységeinek megszervezésében, a gyakorlatok és a kiképzés terén különösen Németország alkalmazta jó eredménnyel a pszichotechnika különböző eredményeit és

kísérleteit.

E gyakorlati értékű alkalmazásokon kívül Nicolae Mărgineanu a lélektannak a teoretikus tudományágakban való felhasználását is ismerteti. Így az esztétikában, filológiában, történelemben, valamint a társadalomtudományban és közgazdaságban az emberlélektan ma már teljesértékű segédeszköznek számít. (Fekete Ferenc)

KODOLANYI JÁNOS: FÖLDINDULÁS, Történelmi regényei
után most a színpadon a legvalószínűbb jelen felé fordult Kodolányi. De amíg a szezon elején a Nemzeti Színházban előadott **Vidéki történetében** még egy többé-kevésbé egyéni sors játszódik le szemünk előtt: a falujához és népéhez hű maradó orvos-férj és a szerelmében csalódott, férje kollektív célkitűzéseire alkalmazkodni nem tudó városi nő ellentéte; amíg ez a vidéki történet voltaképpen folytatja, elmélyíti, színpadiasítja Németh László „Villámfényénél” című tul-szubjektív drámai önéletrajzát, legújabb művében már, mely a Belvárosi Színházban századik előadása felé közeledik, egyetemes magyar sorsproblémát visz színpadra Kodolányi: az **egyket**.

Az egyke rendkívüli jelentőségű társadalmi jelenség, mert azt mutatja, miként válik a bálványá emelt tulajdon, melynek az élet szolgálatában kellene állania, az egyéni és társadalmi élet ellenségévé; mint pusztítja el a családi élet intim jellegét; mint emeli a munka és szeretet örök értékei fölé a „vagyon” fétisét. A Földindulás Bőbék uramja is azért gyűlöli **vejét**, Kántor Jánost, mert munkás, szegény paraszt, aki nem hozott a házhoz csak négy hold „öröklött” szőlőt s aki mégis — több gyermeket akar... Az anygalcsinálásba természetesen Bőbék Juli, Kántor János felesége, csaknem belepusztul, elveszti termékenységét; s a színpadi hatás kedvéért még természetesebb, hogy az „egyke” is meghal. Bőbék uram...

nak nincs többé egy unokája se. Már-már az egyházra hagyja három fertály földjét, mikor az isten megkönyörül Julin, visszaadja termékenységet — mert hát az orvos is tévedhet...

Igy hát a „mese“ azonkívül, hogy már nem a túlunalmas szerelmi törtétiák változata, nem nagyon érdekes. Itt-ott triviális is. Annál nagyobb bizonyossága Kodolányi nem mindennapos színjáték-formáló erejének, hogy az első jelenettől kezdve, mikor egy „keresztény“ pap búcsúztatja egy paraszt-porta gyermek és utód nélkül elhalt gazdáját, az utolsó pillanatig, mikor Kántor János újra boldogan öleli át feleségét, a szó szoros értelmében hatalmában tartja a nézőt. Szinte minden mondat, ami elhangzik a Földindulásban, drámai, mert lelki felelősségű. Az a jelenet is, amit több kritikus kárhóztatott, mikor a részeg Kántor cigánnyal vonul a szüleinél maradt „hites“ felesége házához s ott táncol épp akkor a volt otthonában, mikor a gyermeke holtan fekszik az ágyon, oly lélekzet-elállító lélektani matematikával megalkotott (s oly pompásan megjátszott), hogy a néző nem érez erőszakoltságot. Egészen természetes, hogy a gyermek hirtelen halála felett megdöbbenett falu népe, ismerve a helyzetet, szótlan és fokozódó megdöbbenéssel hallgatja a részeg szájából nehezen bugyborékoló vádbeszédet, míg a cigány első nyiretytyühangjaira ki nem robban a halál valósága és ki nem józanítja pillanatok alatt a részeg Kántor Jánost.

A nagy írónak a nyelv, melynek díszét óvja és fejleszti, csak eszköz lelki problémák megoldására. A nagy író mindenekelőtt jellem- és emberformáló. Kodolányinak is csak kisebb érdeme, hogy most megmutatta, milyen mestere a történelmi dialektusok mellett a táj dialektusának is. Színes, izes, végtelenül érdekes, mert nagyon természetes ezeknek a parasztoknak a nyelve — sokszor éppen nem szalónképes, de

mindig igaz, sokszor egy-egy gesztussal is rendkívül sokat mondó (ami persze a színészeknek is érdeke). Kodolányinak legszebb színpadai teljesítménye az, hogy embeereknek a mondanivalója sohasem a szóért van, hanem mindig lelki helyzetet illusztrál: a történés s a jellem találkozási pontja. Ezért, mert minden szó, a legkisebb közbevetett hang vagy hallgatás is karakterisztikus erejű, — azért, mert Kodolányi a lélek örök dramaturgiája szerint cselekedtetni és beszéltetni őket, tudni a Földindulás szereplőit is oly pompásan játszani. Talán az egy orvos kivételével, akinek a mondanivalója is elnagyolt és értéktelen. (Hort Dezső)

H E V E S I A N D R Á S: I R É N. Hevesi András a magyar irodalomban vezérképviselője annak az írói áramlatnak, amely, ha mozgalommá szerveződnék, „monstruizmusnak“ nevezné magát. Érdekes volna kibogozni, — ifjú doctorandusnak értekezés-tárgyként ajánlom! — a szörnyeteg (monstrum) irodalmi kérdésének szövevényét. A monstrum — az irodalomban, — a romantizmus felfedezése; virágzása a rut kultuszával kapcsolatos. A romantikát követő korszak jellegzetesen „antimonstruózus“. Az átlagember divatja következett, a jó és rossz keveréke embereké; az esztéták megvetéssel beszéltek a romantikus írók külön, hol ördögi, hol meg angyali embereiről; még az iskolásgyerekek is szemérménytelenül Jókai Mórnak, — hogy „naiv“ embeberábrázoló s az emberi lélek legelemibb sajátságaival nincs tisztában. Lassanként, azt hiszem, rájövünk majd, hogy Jókai s a romantikusok nem is voltak oly naivok, amikor a fekete s fehér és a ríktó színek iránt nagyobb figyelmet s megértést tanúsítottak, mint a mindent egybeemlő szürke iránt. Az átlagember viszonylag unalmas ábrázolását váltotta fel Mauriac, Green, Montherlant, Huxley stb. modern monstruizmus. Elődeiktől

főleg az különbözteti meg őket, hogy a szörnyetegség elméletét elmélyítették. A romantika szörnyei erkölcsi s fizikai szörnyetegek. Gyönyörűek, — s feneketlenül gonoszok; rutak, — s félreismert szentek, — vagy, ami ritkább, mert kevésbé meglepő: a fizikai s erkölcsi rutság együtt jelentkezik bennük. A modern irodalom (hogy kié név szerint az elsőség, nem is tudom) fedezi fel a lélektanai monstruozitást, amely mélyebb, örvénylőbb, finomabban ábrázolható, mint az erkölcsi... A modern szörnyetegekben valamely lelki kvalitás, az önzés vagy önzetlenség, a gyermetegség vagy intellektualitás, zárkózottság vagy közlékenység túlnő, tuldagad a szokványos méreteken; a modern szörnyetegek csaknem mindig hipertrófiában szenvednek.

Hevesi András új regényének két szörnyeteg a hőse. Az egyik, aki életének egy furcsa élményét, háltartalan, megrendítő őszinteséggel elbeszéli. Ez az alak „öntudatos“, önzetese szörnyeteg: büszke szörnyetegségére; büszke arra, hogy nem normális, hogy tagbaszakadt „elefántcsecsemő“, aki roppant fülekkel legyezi magát s kérődzik, örökké s gyámolatlanul, a maga multjának posványos legelőjén. Ha rosszmájú lennék, azt mondanám, hogy ez a hős nem is oly nagyon szörnyeteg, mint aminőnek képzei, amilyennek látni szereti magát: kissé gyanúsán kérkedik szörnyetegségével. A másik szörnyeteg, a szerelem tárgya, a cápaszájú Irén... A magyar irodalom egyik legjobb nőfigurája ez, a vidékiesség szörnyetege, irtózatoss, undonító, grandiózusan közönséges nőszemély. Csak egy felületesen, klebelsbergien európaizált vidéki egyetemi város szülhette meg a kékhárisnyaság s erotikus ingerültség, a tudományos becsvágy s az izlésbeli alantasság e képtelen keresztesződését. Egy mozdulata, egy mondata sincs ennek a nőnek, amely természetes volna s emberséges; még a lehelete

is inzultus az izlés ellen. Az „első számú szörnyeteg“, a regény (vagy inkább pszichológiai riporttanulmány) hőseit, aki egyébként elefántbébis gyámoltalanságában s rokonszenves jelenség, felelőtlen ember talán, de kitűnő stílusza, élehetetlen s beszámíthatatlan ember, de finom idegzetű s éber érzékenyséű író, igazában szörnyeteggé az a képtelen teljesítmény avatja, hogy a „cápaszájú, ordítóan ordónaré“, debreceni nő-monstrumot megalázkodva, megsemmisülve, bambán s állhatatosan szeretni tudja. Különös, hogy a regény narcisztikus hőseit (mondhatnám: íróját) ép ez a pathológikusan önkínzó szerelem teszi fogékonnyá, mint maga vallja, a külvilág, „a tárgyi igazság“ iránt, e szerelem szociológiai aspektusai tárják fel: előtte a mai magyar életnek számára eddig elzárt jelenségeit. A nő, aki állítólag matematikus, de a szociális theorémák iránt matematikusnőknél szokatlan érdeklődéssel viseltetik, hebehurgya, fuldokló sietséggel akarja megmenteni a „magyar fajt“, titokzatos kémiszolgálatot vállal a szélsőséges mozgalmak felé, összeesküvő atmoszférát fröcsögtet maga köré, hiúságában legyezve, kéjesen omladozik, amikor szerelmes férfira „tisztá kalandornőnek“ nevezi (micsoda ponyva-ambíciók!), végül természetesen maga is belevegyül a „mozgalomba“, amelyet kikémlelni készült. Irén a keyserlingi „soffőrtípus“ női kiadása, a művelt agynak a barbár léleknek, a forradalmi erélynek s otromba érzékeknek kétségbeeső együttese, — az új, támadó, „szélsőséges“ emberfajta jelképezi az író szemében. A fajtát, amelynek gátlástalan vidékisége úgy gázol át a gyámoltalan s védhetetlen urbanitáson, mint dzsentri vadászok a szépen s gondosan megművelt paraszti mezőkön, széttaposva, tiporva a kifinomult rációt s azt a kissé parazita, hódító kedvét s erejét rég elveszített, de multjából élő, temetőt látogató, kuglófot majszoló, ha-

nyatlásában is előkelő polgáriságot, amelynek emberi kifejezője kívánt lenni a regény férfi hőse és írói kifejezője, Hevesi András. Addig, míg ez a szörnyen értelmetlen szerelem fel nem nyitotta szemét, a regény hőse hagyományaiba, hiuságába s írói magatartásába merülten, észre sem vette, hogy körülötte recsegropog a régi épület minden eresztéke; s míg ő eredeti s kifejező hasonlatokat (a legjobb hasonlatai vannak az újabb magyar irodalomban!) állít elő elszigetelt laboratóriumában, — a Várost mohó, kíméletlen barbárok rohamra fenyegeti. A nő, aki alkatiilag közéjük, e barbárok közé való, eszméleti csakra a veszély nagyságára. Most már tudja, hogy e vademberek ellen nem „az ásványvizen élő választékos és finom elmék”, hanem civilizált vademberek vehetik csak fel a harcot. Tudja, hogy a ci-devant márkiság rezignált póza, amelynek előkelőségével vigasztalta magát, lehet, hogy előkelő, lehet, hogy esztétához méltó... de végül is ostoba magatartás a veszély pillanatában. Talán azt is tudja, hogy egy kultúra, amely a felületen maradt s lényegében szenvedőleges, mely csak élvezni vagy utálni, szemlélni s elemelni tudja a sorsot, de alakítani nem, egy kultúra, amelynek még annyi ereje sincs, hogy megvédje magát, ép' úgy megérdemli vereségét, mint a pofont az, aki nem is annyira gyávaságból vagy gyengeségből, mint inkább nemtörődömségből nem torolja meg. Talán már tudja azt is, hogy az ijedt megtorpanás, a kicsinyes alkudozás és sznob szenvelgés nem kultúremberhez méltó foglalkozás; a kultúra munka és testi-lelki küzdelem. Hevesi, igen szellemesen, ironizál azok fölött, akiknek „küldetésük” van, akik hitükbe úgy öltözködnék, mint valami fűtött és kellemes páncélba; lassacskán azonban rájön, hogy neki magának is van küldetése: az írói munka; rájön, hogy tartozik valahova, akár akarja, akár nem; s hogy meddő ábrándozás azt hinni,

hogy az egyetemes vízőzön idején fajtisztának s ártatlannak maszkírozva protekcióval valaki is bejuthat a Noé.bárájára... Gyermekes illúziók! Egy elefántcsecsemő vágyálmai!

Általában, a főhős szörnyetagsége egyenes arányban csökken a szörnyű szerelem kilobbanásával. Hevesi Andrásnak ahhoz, hogy érdekes író is legyen, nemcsak kitűnő megíró, a józanságnak, tárgyi belátásnak, a közhelyekkel való megismerkedésnek az a mértéke hiányzott, amelyet új művében csaknem elér. Kissé még terjengősebb és fellegzőbb a kelleténél; néhány sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít „élményeinek”, mint amennyire igazában jelentősek; kissé groteszk diszkrepancia van művének vékonyka tárgya s előadásmódjának fontoskodó ünnepélyessége közt. A könyve, mindent egybevetve, jelentékeny írásmű, s a Párisi eső-höz képest haladást, gazdagodást, izmosodást jelent; a társadalomtudós számára is tanulságos okmány egyrészt a siralmasan levitézlett magyar polgárság kései feleszméléséről, másrészt arról a cápamentalitásról, amely a „hódító szélsőségek” söpredék, ifjúságának... legértékesebbjeit jellemzi (A többinek nem lévén semminemű mentalitása.) (Fejtő Ferenc)

MOLNÁR FERENC: ÖSZI UTAZÁS. (Athenaeum kiadás Budapest.) Molnár Ferenc új regényét nem lenne szabad „irodalomnak” nevezni, még elmarasztaló vonatkozásban sem. Műfajilag és közléseiben a füzetes detektívregényekkel tart rokonságot, bár kérdéses, hogy ez az összemérés nem sérti-e a füzetes regények hitelét. Szerelemmel átszőtt kém-történet a könyv, — aminek a szövevényeiből szerző képtelen kilábolni. A kém-szervezet tagjai annyi rejtélyességgel szövik át viselkedésüket, hogy maga az író sem tud meg semmi bizonyosat felőlük. A titokzatos feszültség így az utolsó pillanatig

tart és nem oldódik fel. Az olvasó kíváncsiságát kétségtelenül sikerült ébrentartani, de nemcsak a regény olvasásának tartamára, hanem azon túl is. Jó trükk, ám — tisztességtelen...

Végül azonban, mit akart közölni Molnár Ferenc? A banális és érdektelen, csupán fojtott érzékiséggel táplált elindulás után egy pillanatra úgy tűnik, hogy a hivataltanok nemesség szellemtelen képzeletvilágáról kíván lélekrajzot adni. Képtelenül bizarr dialógusok hangzanak el, s köztük még a legártatlanabbak az efélék: „En egy nagy párduncöstény vagyok”. — „En imádok mindent, ami gyorsan jön és messzire megy”. — „A zongora halkán szólt, sőt édesen”. — „Te drága, szép titokzatos élet”. — A regényhőseinek efajta modorát az se váltja fel, amikor az író beszél és jellemez. Társadalom-lélekrajzról még csak szó sem lehet...

A regény Molnár Ferenc írói hanyatlásának jele s ezt az ítéletünket korántsem a szociális tartalom hiánya mondatja velünk. Molnár Ferencel szemben fontoskodás volna ilyenfajta követelés. A stílus egykori virtuóza, a játékos könyvedséggű mesélő hanyatlott el. A rajongott szinpadí szerző emberábrázolása, művészi igénye, gondossága és mesterségbeli felelőssége romlott meg. Sőt még a világos és érthető fogalmazás is. Helyettük sivar kémtörténeti kód... Talán csak a humora maradt meg, abban a regényen kívüli, címlap mögötti megjegyzésében, hogy „Utánnyomás, fordítás, dramatizálás, mindenemű filmesítés, rádió és hasonló jellegű továbbítás, átdolgozás, felhasználás joga és minden egyéb szerzői jog az összes nyelvekre fenntartva”. Ez az óvatosság jelen esetben felettébb indokolatlan. A megjelenés ellen kellett volna bebiztosítani a könyvet. (Robotos Imre)

REMENYIK ZSIGMOND ÚJ KÖNYVE. Remenyik Zsigmond új könyvének a címe: **Vész**

és kaland (Athenaeum). Cselekménye Délamerikában játszik s az író fiatalkori életét öleli magába. Eredeti címe „dögvész és kaland” volt, de a kiadói érzékenységre egy szótárogcskát mindenestre lecsipett. Holott ebben a szótárogcskában Remenyik elgondolása igen sok fájdalmat, utálatot és a dolgokba való bele nem nyugvást sürített. Mint minden Remenyik írás, ez is félelmetes tiltakozás a mai ember és az őt körülvevő körülmények kirívó ellentéte ellen. Mint a Remenyik írások nagy részében, itt is elsősorban a maga élő husát viszi bonckés alá, hogy megmutassa miképpen lesz az eredendően jobb hivatásra született emberi lényből a körülmények kikérelhetetlen kényszere folytán üldözött vad, kifosztott pária, véresírvott nyugtalanság, veszendő dög. Ez a „dögvész” eredeti Remenyiki értelme s csak azután következik a „kaland”, amely nem áll másból, mint a meghajszolt, kiterítésre szánt áldozat azon védekezési mozdulataiból, amellyel maga is beáll — hogy felülkerekedhessen — üldözönek, vadnak, páriák fosztogatójának, esett és veszendő nyomorultak dögkeselyűjének. Ebben a szoréppen saját magát emeli ki és tartja elrettentő példának a megszomorodott olvasói elé. Szinte a mazochizmus fogcsikorgatásával kergeti önmagát lépésről lépésre előre. A viziskéció lemért eredményeit mutatja ki önmagán, elrettentő példájául a kitaszítottak mérhetetlen megkergetettségének. A bűn és a bűnhődés vulgáris értelme Remenyiknél az ok és az okozat társadalmi értelmévé mélyül. Minden szava, minden képe, minden megjelenítése vizionális magasságokban székel. Minden mondatának egészen különleges, centiméterre lemérhető a hitele. Félelmetes, sodró, lélekzetelállító történései pillanatig meg nem állnak. A bűnügyi regények krónikái bőbeszédű vénasszony fecsegések Remenyik pillanatra sem széteső drámai sűrűsége mellett. Különböző gonoszságokról tud Re-

menyik. Különböző kezdeményezésekről, amelyek mindegyike a szegénység megnyomortításában végződik. Szegénynek tartja a kifosztót, takat, de szegénynek tartja a kifosztókat is. De míg az első az esendő szegények, addig emezek a gonosz szegények. Remenyik szerint nagyobb lelkierő kell ahhoz, hogy valaki gonosz legyen, mint eredendő szegény. De minden humanizmus, mellett sem állítja, hogy ezek a gonoszok kevesen volnának. Az ő törvényeik kiszámíthatatlanok. Egészen elütők a világ fejlődésének törvényétől s talán ez ellentétben rejtőzik fennmaradásuknak varázslatos titka. Élete végéig csodálkozni fog azon, hogy azok a sémák, amelyekre gyermekkorában tanították, vagyis, hogy a jó jutalommal győző, a gonosz pedig rettenetesen bünhődik, a valóságban nem egészen így állnak. Miért tanítják, ha tudják, hogy csalafintaság? Ugyan- így van a társadalmi jelenségek törvényeivel is, ami szintén igen sok gondot okoz neki.

— Ez a törvény, — mondja könyvének bevezetőjében Remenyik, — az emberek szabadságáról suttogott, emberek egymáshoz való viszonyának megbecsüléséről, népek jogairól és az élet méltóságának tiszteletéről, a józanságról és a téboly megvetéséről. A pártoskodás semmibevevéséről suttogott ez a törvény és suttog ma is, az értelmetlenség szánalomraméltó kicsinységéről és az értelem és a műveltség megbecsüléséről. Magas izlésről és a világ tárgyai kellékeinek igazságos elosztásáról suttog ez a törvény, a felszabadított züllöttség elnémitásáról és a rejtőzködő és izes műveltség diadaláról. Volt idő, — magam is éltem e korban, — amikor a törvény nemcsak suttogott, de értelmesen és félreérthetetlenül fogalmazta meg parancsait, amit, — hisz voltunk szép számmal e világon, — híven is követtünk. Magunk is értelmesen és félreérthetetlenül fogalmaztuk meg mondani-valóinkat számítva rá, hogy sza-

vunk nyomán e törvény hangjára mindenki felfigyel. Mellőztük az erőszakot és a megfélemlítést, talán ez volt egyetlen hibánk. Mély- ségesen megvetettük a barbárságot és ahelyett, hogy támadva ostromoltuk volna a műveletlenség és züllöttség, a pártoskodás és csalafintaság bozótokkal benőtt árkait, ha nem is tétlenül, de az élet természetes fejlődése nyomán vártuk, hogy azok magukban összeoml- nak. Számítottunk rá, — mily bal- ga volt ez a kor, — hogy a kivá- lasztódás törvényeinek parancsai szerint pusztul a gonosz és erősöd- dik a jó. Műveltünk és művelőd- tünk, számítva rá, hogy példánk követésre talál. Ma, — bizony ezt be kell vallani, — e sötét világ ár- nyékai alatt már látjuk, hogy ha- mis elképzelésben éltünk e szeren- csétlen világ tényleges erőit illető- leg. Amiben hittünk, a művelődésre való készség, az igazságosságra va- ló hajlandóság és a szabadsághoz való ragaszkodás, üzött ürgék mód- jára, gyenge és silány szellőcske módjára megbuvik és szétfoszlik erősebb és hatalmasabb erők, a zül- löttség, a pártoskodás és az erősza- koskodás előtt.

E felháborodás, ez ütöttség és ez ütés pillanatig meg nem szűnő dőb- benetes erővel vonul végig. Reme- nyik egész könyvében. Az ő fiatal éle- tének kalandvágyó szomjával ma- gyarazza, hogy itt hagyva ősi há- zat és birtokot, kötött polgári jólé- tet és családi harmóniát felkereked- dett, hogy magának független új otthon, független új világot és ez új és eddig még nem ismert világ- ban jobb emberi összhangot terem- sen. Bizonyára úgy képzelte, hogy menekülni kell a régi világból, sza- ladni kell a nehéz hőfellegekkel ter- helt európai lélekörből és egy fiatal kultúra szárnyai alá futva, az érin- tetlenség és kikezdetlenség jegyei- vel új világot kell teremtenie. De! amerikának vette útját. De kicsoda kalandokkal, a lelkiismeretlenség, a meghajszoltság, a szellemi és testi kifosztottság milyen érzetével kel-

lett már hajóraszállása előtt megismerkednie? Utána végig az egész utvonalon. Az amerikai rőt sziklák, kopár földek, indiánok, négerek és főleg fehérek között. Micsoda elvetemültség és a bűnözésnek hány fajta kísértéseit kellett kiállania csempészek, orgyilkosok, rimák, késelő és árulkodó véredek, szelíd keszkedők és züllött alvilági hiénák között.

Az emberi társadalomnak kivetteivel, becsületes kóborlóival, vízi és szárazföldi szenvedőivel éppen úgy találkozott, mint a haszonkőnyű és léha élvezőivel, a napos oldalon sütkérezőkkel s az áldatlan viszonyok kopár egyhelyben ülő megrágottaival. Valami tulvilági kiáltás és vád reszket Remenyik könyvének elejétől utolsó soráig arról, hogy az emberi társadalom a föld keletétől, annak nyugatáig egyformán és azonos módon repedt és sebeinek gyógyítására tökéletesen képtelen. Az új világ teremtéséből semmisen lehet ott, ahol mindenütt egyformán hiányzik egy talpalattnyi föld, egy talpalattnyi fű, egy talpalattnyi becsületesség, melynek legalább az árnyéka nyújthatna valami vigaszt.

Akinek nincs polgárilag kiépített otthona, aki nem született bele valamely biztos színekurába, aki ismerős és rokon nélkül próbál valahol kopogtatni, elszenderedik, elalél, meg kell, hogy semmisüljön, mert nincs kéz, nincs kötél, nincs egy árva cserje, amibe a legszűzebb talajon is belekapaszkodhat. Az egy ember élete elvész, eltűnik, megnyomorodik azon az első helyen, ahol partra tette lábát. Az emberi szolidaritás ismerete legfőbb egy napra terjed, azontul elhal az egész világ összesített pusztaságain.

Mint a ragadozó ordások, kénytelenek végül is ahhoz a társadalmi réteghez fordulni, ahhoz a kisemmizett, letarolt, széjjelragott társadalmi réteghez, akiknek maguknak sincs semmijük, de akik a legkevésbé ellenállók, a kalandorságba ker-

getett, minden semmirevalóságra ráfanyalodott életüket éhkoppra mentő sakálokkal szemben. Ezeknek a kis napikeresetét, gyermekeitől a falatot, feleségeitől a piszkos, rongyos kis fekvőhelyeket szedik el ezek a mindenre elszánt emberek, csakhogy önmagukat valahogyan továbbbentsék.

Adósságokba és hitelekbe keverik őket mézes-mázos szavakkal és azazal a csábítással, hogy sohasem kell fizetniük, a tőlük átvett rongyos és selejtes holmikért. S mikor már kicsaltak tőlük aláírást, váltót, fogadalmat, irgalmatlan és kegyetlen komorsággal taszítják a hatóságok segítségével ezeket a szerencsétleneket a mélységbe. Mintegy jelképpül és megbosszulásául annak a sorsnak, amit a kiméretlen, minden világi társadalom a saját helyzetükben rákényszerített.

Remenyik Zsigmond a magyar irodalmat ismét olyan könyvvel ajándékozta meg, amely a maga páratlan történetében, őszinteségében, végtelen gyötrelmében és lelkiismeretében messze elűt a szokványostól. Könyvének egy-egy oldalán felhalmozott és sűrített tartalma olyan, hogy belőle kisebb igényű író kötetes regényeket szőne. Vérbeli készségét dicséri, hogy eljutott az apocalipsis humana sorozatában olyan különleges fokig, ahol a mese érdekessége mellett teljes erejével és fölényével, könnyedén és lelket megmarkolón tud ítéletet venni önmaga és mindazok felett, akik a kor feslett zivatarában még jótékony esőként hullhatnak a földre, amely őket vagy beszívja és elnyeli végregelesen vagy új életre kelve különös új növényné szöklenti. (Pap Gábor)

EGY PARASZTCSALAD TÖRTÉNETE. (Darvas József

könyve. Athenaeum 1939.) Szubjektív írás Darvas József könyve, mert a maga családjá történetét írja meg és mégis objektív, mert amit megír, az egész magyar parasztközösség történetét és állapotát is

tiükrozi. Műfajilag nehéz elhatárolni munkáját: van valami benne az önéletrajzból, a szociográfiából, a történetből, de azért nem regény és nem tudományos munka. Regényre emlékeztet benne az elbeszélés egyenletessége, tudományos veret ad neki az igazságra való komoly törekvés. Nem rendkívüli emberek szerepelnek ebben a könyvben, nem ünnepi ruhát öltő vagy idealizált parasztok. Darvas parasztjai földszagúak, ridegek, néha humorosak máskor elkeseredettek, mindig őszinték. Olyanok, amilyenekként a történetet irányító néprétegek alatt éltek. Ez a parasztcsalád Zomba községből menekült Tolnába, majd Békésbe s ez a kényszerű, ez az elszánt menekülés alkalmas keretül szolgál arra, hogy az író felvázolja a szabad legények és örökös jobbágyság helyzetét, a magyar földesurak lelki alkatát, kik a német telepítésért s a magyar jobbágyság kisemmizéséért legalább is annyira felelősek, mint az idegen dinasztia.

„Az eddigi magyarázatok, történelmi értékelések legtöbbje egyedül az idegen uralkodók elidegenítő törekvéseit tette felelőssé az ország régebben tiszta magyar részbe ékelt más nyelvű, főleg pedig a német településekért. Ez az elidegenítő szándék tényleg létezett s különösen manapság tapasztalhatjuk, hogy egyes területeken valóban eredményesen is hatott — ez azonban a valóságnak csak egyik oldala. Semmivel sem volt kevésbé büns a másik oldal: az akkori magyar uralkodó osztály, a földesuri réteg, mely a rendi társadalombe rendezkedés érinthetlenségéhez ragaszkodva valósággal falazott a Habsburgok németesítő politikájának“.

A jobbágyszolgáltatások mindig nagyobbra nőnek: a XVII. század végén füstpénz, robot, kilenced, országgyűlési segély, menyegzői és miseajándékok mind a jobbágyság vállára nehezdednek. S a vallási elfogultság is nagy szerepet játszik.

Döry Ádám földesur elveszi a lutheránus jobbágyság imaházát, átadja azt a katolikus németeknek és még istentiszteletüket is betiltotta.

„S a vallásüldözésen kívül más rendelkezésekkel is sújtotta őket: robot tekintetében a megállapított mértéken felüli szolgáltatásokat követelt tőlük, senkit sem vett vagy vétetett közülük a jobbágyság eljárásába, aki ott megvédené volna érdekeiket — és általában minden téren kiszolgáltatva őket a katolikus németek kénye-kedvének“.

Igy aztán tovább mennek a zombai jobbágyság Békésbe, az egykori linzi pék: Harruckkern báró birtokára. Az új település rajza módot ad az írónak arra, hogy régi iratok és régi családi emlékek alapján bepillantson a jobbágyság sajátos életébe, a benne kialakult törvényszerűségekre. Egészségtelen viszonyok közt élnek: a sűrű gyermekhalál sűrű szaporasággal védik, hogy kellő munkaerőjük legyen; ezt védi a köztük kifejlődött szigorú nemi fegyelem is. A szerencsésebbek módosodnak s ekkor a társadalmi kategória válaszfala hirtelen erősebb lesz a vér szavánál is, de a természetből és uralkodó társadalmi osztályoktól való függőség érzet továbbra is hatalmában tartja az egész parasztságot. Az éjszakai katonatborzás, a sorsuk ellen való lázadozás ébren tartja az elégedetlenség szellemét s megeremlíti azt a nagy parasztszolidaritást, mely csak kritikus időben tud láthatóan megnyilatkozni. A negyvennyolc az orosházaiaknak és a megrajzolt Kabócy családnak tényleg az idők teljessége volt: visszafogalták mind azt a földet, amit a földesur évtizedek óta kiravaszkodott a jobbágyságtól; ez a nép még a Kossuth kultuszt is a szocializmus-sal szötte egybe és a kiegyezés után rajongó lelkesedéssel és példamutató hálával választotta képviselőjévé a börtönben megvakult Tancsics Mihályt. Jellemző rajzot ad Darvas a család még ma is élő tagjairól és

saját fejlődéséről. Leírja milyen gátlások álltak az ő tanulása útjában a családtagok és a tanítóképző testülete részéről s ez a fejezet egyike a magyar társadalomban uralkodó osztályszellem legtalálhatóbb rajzainak. (Kembor Imre)

RADNÓTI MIKLÓS: MEREDÉK

UT. „A költő hisz. Mit hisz? Mindent!” — írta Cocteau néhány évvel ezelőtt. Mit csinál ma a költő?

Még szomorú se vagyok, megszoktam e szörnyű világot annyira, hogy már néha nem is fáj, undorodom csak — írja Radnóti Miklós, új kötete egyik legszebb versében. Igen, a költő undorodik. Mitől? A felelet itt már nem olyan általános, mint Cocteau-nál. A *Meredék* ut verseiben városnevekkel találkozunk: Sanghai, Guernica, Granada, majd ilyen sorokra lelünk: „De mindenünnen, Afrikából is — borzalmas sírás hallik” — azután ilyen versszakokat olvashatunk:

Jaj szőke gyerekkor, de messzire szálltál!

Ó, hóhaju vénség, téged sem érlek el!

a költő bokáig csuszós vérben áll már

s minden énekében utolsót énekel. —

s egyszeriben egészen határozott formát kap ez az undor, amely ott rejtőzik Radnóti minden sora mélyén.

Előző kötetének (*Járkálj csak halálfaitelt*) verseit a háborútól való íszonyat, az oktalan, erőszakos haláltól való rettegés állandóan visszatérő motívuma tette idegesen vibrálóakká. Amilyen mértékben azonban megnövekedett ez az undor, olyan mértékben csökkent a halálfélelem. És ez természetes is, hiszen akkor még s élet értékelni tudása növesztette nagygyá ezt a rettegést. Most azonban már a béke is íszonyatokkal teli:

Csend lett, a délelőtt megállt, tíz óra volt,

az uccán béke lengett s valami borzalom.

Az óda elégiává nemesedett, a részletek kitisztultak, a formák leegyszerűsödtek. Radnóti férfias, de mégis simulékony páthosza az élet nyersanyagát mindig költészetté tudja érlelni.

Az undor elől a költő számára egy menedék maradt: a természet. Eddig is állandóan visszatérő motívum volt a természet. Radnóti költészetében, de valahogyan mindig csak dekorációul szolgált. Új versei azonban már teljes egészükben őrzik a természet-élményt, az első látomány hamvassága nem vész el üres jelzőkben, s az egyszerű konkrétum, mindig általános érvényű absztrakcióvá tud fejlődni:

űjedt mókusz sivit feléd,
elejti apró ételét,
ugrik, — s a törzsön felszalad;

tanulj hát tőle, védj magad,
a téli rend téged se véd,
arkangyalok sem védenek,
az égen gyöngyszín fény remeg
s meghalnak sorra hived.

Radnóti verseit, képeinek expresszionisztikus hevülete ellenére is, intellektuális fegyelmezettség jellemzi. Tudatos költő, s ez a tudatosság még kevésbé sikerült írásait is hitelesíti. (Forgács Antal)

MENEKÜLŐ MOZSA címmel ismét új kötettel jelentkezik Vas István. Könyvének címe találóan jellemzi a benne felsorakozó versek eszmei és érzelmi világát. Valóban „menekülésről”, önmagába fordulásról van itt szó, ami, a költőt ismervén, nem is olyan meglepő. A csodálatos inkább az, hogy legújabb kötete még csak nem is sejteti azt a lelki depressziót, amely meggyőzően okolni tudná a magával s a világ „apró-cseprő” ügyeivel mit sem törődő költőt.

Hogy hová, merre menekülne (egyik versében bizonyos „álomtáborokat” emleget) azt tudjuk. De

mi az a mélyben meghuzódó lemondásra készítő fájdalom, ami ezt kiváltja? — „Akkizhe egy eszme vezet még, azok is mind rendre ki- vetnek“, — írja egyik szép versében. Dehát ki? Vagy talán csak nem arra gondol itt a költő, hogy olyan hirtelen és gyors elhatározással szakított mindazzal és mind- azokkal, akikhez ez az egy „eszme“ vezetett? Miért akarja Vas István mindenáron ama közmondásbeliek szerepét játszani, amikor nem két- séges, hogy a Szent-Pál-mez illeti meg őt?

Nagyobb önfegyelmet, elmélyül- tebb hitet várunk tőle, hogy fino- man csengő lírája erőteljesebb, ön- tudatosabb tartalommal olvadjon harmonikus egésszé. (Bétkó Sándor)

ÖRÖK JÁTEK. (Győri Illés Ist- ván verseskönyve, Kolozsvár 1939.) A költészetnek egy nálunk igen elhanyagolt s általánosságban is letűntnek vélt formáját űzi Győri Illés István, aki harmincegy ver- sét s egy kisebb verses játékát adta ki most egy kötetben. A tónus a sanzonköltészet érzelmes, közvetlen s kissé talán meghaladott korsza- kát idézi. Szerző azonban sikerrel tudja ezt a régi és avultnak hitt formát mai tartalommal megtölte- ni. S ha egyes versei témában is szigorúan megmaradnak e forma mellett (A bestia, Nagyváros, A pincérfiu s a pincérlány, A meg nem értett asszony stb.), másokban új, aktuális tartalom huzódik meg (Spanyol anya imája), sőt néhol ér- zelmes szárnyalásig is eljut (Er- dély-anyám, A kis Olt és a nagy Ma- ros). Kétségtelen, hogy ez utóbbiak azok, ahol Győri hozzátett valamit, a századelő ismert és neves sanzon- költőitől átvett örökségéhez. S bi- zonyos, hogy ha a versekből lépten- nyomon kicsendülő emberessége még veszítene valamit néha túlzott érzelmességéből, új tematikájú ver- sei határozottabb erőre kapnának. Ez természetesen már magatartás és vérmérséklet kérdése s arra, hogy ezt valóban meg is tudja ten-

ni, csak utalások kiemelt versei.

Kövesebb jót mondhatunk a kö- tet címét viselő verses játékról, mely ép' egyszerű és átlátszó szim- bolikájánál fogva, erőteljesebb meg- jelenítést s az elnagyoltságtól in- kább távol álló feldolgozást érde- melt volna. A kötet egyes darabjai- ban fel-felbukkanó szentimentális lendület itt mintha teljesen cserben hagyná szerzőt s mintha rimeken kívül egyébre nem is lenne gondja. Figurái még mint marionettek is színtelenek.

A szépen kiállított kötet utalás a versírásnak egy nálunk, de az egész magyar nyelvterületen elha- nyagolt és halottnak hitt formájára (KKJ.)

ELFUJTA A SZEL. A kölcsön- könyvtárakban néha hetekig kell várni, míg valaki kézhez kap- ja; nők között mostanában csak erről esik szó s miként egy beszám- oló tudatja, a külföldi könyvke- reskedések kirakataiban is minde- nütt Margaret Mitchell ez a regé- nye áll a legfeltűnőbb helyen.

Mindig gyanus az ilyen nagyará- nyu közkedveltség, különösen ezer oldalas könyv esetében. Az eddigi tapasztalatok szerint a nagy könyv- siker ritkán illeti a legméltóbbat. Viszont nem éréktelen, hogy mi váltja ki ezt a széles érdeklődést, mit nyújt a könyv, ami érdemessé teszi annyi nő számára ezer oldal végigböngészését.

Egy nő ifjúsága pereg le előt- tünk; szerelem, házasság, bánat, — szülés, halál, gyász követi egymást. Ruhákról és táncmulatságokról ír a könyv, háború és éhség elevenedik meg soraiban. Az Északamerikai Egyesült Államokban Észak és Dél küzdelmeiről, a néger rabszolgák felszabadításáról mesél Margaret Mitchell. A zajló események között indul Scarlett O'Hara élete, a fene- kestől felforduló világban bontako- zik az elkényeztetett lány egyéni- sége.

Napfényes biztonság ragyogja be Scarlették életét. Végeláthatatlan

gyapotföldeken dolgoznak a néger rabszolgák, uraik lovaglással, kártyával, közös mulatozással töltik idejüket. Az uri otthonokban megszókött a hetekig, sőt hónapokig tartó vendégeskedés, pénzről és üzleti kérdésekről megszégyenítő lenne beszélni a „gentleman”-ok között. Mintha nem választana el bennünket tizezer mértföld és az Océán, olyan ismerős életfelfogás tárul elénk. Csakhogy erre mifelént „ur” volt a gentleman neve s kizárólagos magyar uri tulajdonságoknak számított a hanyag nemtörődomség s szilaj lovagiasság. Georgia, Virginia s Dél Carolina ültetvényein éppugy szerették a lovat, a bort, tisztelték a hölgyeket s nézték le a betűt, mint a magyar földbirtokokon. S a hölgyek is férfias szokásokat vartak el imádóiktól, lovasbravurokat és kártyacsatákat. Nem értették a könyveket s finomkodó étvágytalansággal csipegették az ételt. Egy hölgynek nem illik jóévtággal enni, — intette dadája a fiatal Scarlettet s szemére vetette, hogy még sohse ájult el társaságban.

1861-et írunk s az északi államok gyors fejlődése nem tűri Dél lassu ütemét. Szabad néger munkásokra van szükség a világvárosok gyár-áparában. Jövevény jenkik üzennek hadat Dél előkelő urainak s rájuk akarják kényszeríteni gyűlölt szokásaikat. Fehér emberek egyenlőnek mondják a négereket s az ellátott rabszolgából szabad és éhező munkást csinálnak. Háború kavarja fel a békés tanyákat s a szenvedés, szenny és nyomorúság áradata örök időkre elsodorta a régi napok derűjét. Ki életét, ki otthonát veszítette a nagy felfordulásban s alig akad, ki meg tudja vetni lábát a földindulásban. De Scarlett O'Hara élni akar. Tűzvészből, ellenséges csapatok közvetlen közelségéből menti meg életét. Ha kell, gyapotot arat, meggyilkolja a betörő jenki katonát, hazudik, felkínálja asszonyiságát, érdekházasságot köt — de nem akar alulmaradni. Lekopott róla az előkelő máz, a hideg pénz-

szerzés vágya tölti el s majdnem eszelős félelem hajtja az új biztonság — a pénz felé. Nem törődik az-
al sem, hogy régi barátai nem állnak többé szóba vele. Nem tudja neki megbocsátani, hogy előkelő urhölgy letére üzletasszony lett belőle. De Scarlettnek beszélhetnek. A múlt elsüllyedt s ő a jövő felé fordult. A jövő pedig a jenkik s a pénz. Rhett Butler az egyetlen, aki megérti, aki felszabadítja Scarlett néha tétovázó lelkiismeretét. „Arra születél — mondja neki, — hogy mindenkit uralni akari, aki hagyja magát. Az erők uralkodásra születtek s a gyengék alárendelésre”. Scarlett pedig erős. Szívében nem marad hely érzelmek számára, csak ifjúkori szerelme, Achley iránt él benne ködös rajongás s vad, görcsös ragaszkodás köti az apai otthon Tara földjéhez.

Bátor, erős akaratu nő Scarlett, megingathatatlanul tör célja, a menedéket ígérő pénz felé. Minden akadályt legyőz ez a kemény akarat, minden sikerül Scarlettnek. Háború, éhség, betegség nem bír vele, mindig és újból talpraáll. A régi világ összeomlott körülötte. háborús szenvedések, menekülés, sebesültek és halottak, nélkülözés veszi körül. Az események nagyon ismerősen intenek a múltból, a mostani nemzedék átélt szenvedései s a jövő fenyegető rémei elevenednek meg. S talán itt a könyv sikerének titka. Bizonytalanságban emésztődő, eljövendő megpróbáltatásoktól rettegő nők megnyugvással és reménységgel olvassák Scarlett történetét. Csak akarni kell s menekülés biztat a legsötétebb nyomorúságból is. Erős egyéniség előtt leomlik minden gát s az erős egyéniséget csodálja s erre vágyik úgy önmagában, mint másban a bizonytalan ma embere.

Az új idők rátermett embereket követelnek s Scarlett megállja helyét. Ekszerek, fényes otthon, gazdag férj a céltudatos törtetés jutalma, de a lélek békéje elveszett s Scarlett sohasem találja meg a bol-

dogságot. Tulságosan önmagába zárt lény, nagyon is önmagáért élő, hogysem feloldódhatna a szeretetben. Még el sem jött az ifjúság vége, de a magányosság kísért minden szögletből.

Margaret Mitchell könyve végeredményben szerelmi regény, bár első felében helyenként éles társadalomkritikára bukkanunk. Rhett Butler miközben cinikusan helyesli Scarlett pénz utáni vágyát, soknak úgy tűnik, mintha igenlésével kigunyolná a tőkés erkölcsöt. Viszont csak úgy tűnik, mert az író nő ilyen értelmű szándéka nem jelentkezik eléggé. Társadalomszemlélete különben minden bírálat ellenére sem ha-

ladó, mert a kapitalizmus hibáival az elmúlt rabszolgatartó idők szépségeit állítja szembe. Az egész regényből kiviláglik, hogy Margaret Mitchell nem tudja vagy még inkább nem akarja felgombolyítani a felvetett szálatokat. A könyv második felében egyre szintelenebb a társadalmi háttér, a meseszövése egyre érzelmesebb s készül az elkerülhetetlen happy end. Hogy mégse juttunk el a boldog befejezéshez, ez kétségtelenül az író nő határozott szándékán mulik, viszont a könyv utolsó szavaiban nem tagadott meg tőlünk erre vonatkozólag egy ici-pici kis reményt. (Heves Renée)

D I S P U T A

HALÁSZ SÁNDOR ÉS BALOGH EDGÁR ZÁRÓSZAVAI A DUNAMEDENCE-KÉRDÉS VITÁJÁBAN

I.

Elvi és engesztelhetetlen ellensége vagyok a nyilvános vitáknak. Még napilapban itt-ott elképzelhető és megengedhető a vita, folyóiratban azonban semmiesetre. A huszonnégy óra múltán megjelenő válaszsra és ellenválaszra még talán emlékszik a vita bírálója, az olvasó, de a folyóirat csak egy hónap múltán hozza a replikát, amikor az olvasóban már nem él a vita alapja, legfeljebb az a néhány kiragadott és kiidézett mondat, amelyet az ellenfél boncasztalra vet és kipreparál. De ettől az elvi állásponttól eltekintve a Balogh Edgar és közöttem folyó vita teljesen felesleges is, mert nem lehet célravezető. Mindketten csak „vadevezősködünk” a *Korunk* tiszteletreméltó hasábjain, mert nem ül a katedrán az egyetemi szeminárium elnöke, a professzor, aki rendre és a tárgyra intsen bennünket. Így azután megeshetett, hogy Balogh Edgar nem is a *Korunkban* megjelent Dunamedence-tanulmányommal vitázott legutóbb, hanem önmagával, nem arról beszélt, amit én írtam meg, hanem amit ő szeretett volna megírni vagy megírva látni.

Két malomban örülünk. Balogh Edgar szememrehányja, hogy nem hiszek a Duna mentén élő népek összefogásának szükségességében és *magasabbrendűségében*, holott ez én írásom erről nem is beszélt. Az a bizonyos írás precíz kérdést tett fel és — hitem szerint — arra maradéktalanul válaszolt is. A kérdés így szólt: „Megvalósulhat-e a Duna-medence?” és a válasz így hangzott: „Nem!” És kifejtettem, hogy miért nem. Nem elemletek izzadányaival indokoltam, nem intellektuális vágyálmokkal és kávéházi ködkepekkel, hanem Hitlerrel és Chamberlainnel, piachódítási ténylegességekkel és imperialista jelenvalóságokkal. Végmentem ez egész vonalon, hadászati szemszögből vizsgáltam be minden rést, politikai

és gazdasági erőviszonyt, termelési és fogyasztói piacot, igen, „merek ökonomizmussal“, tehát szőrösszívűen, tekintet nélkül és mindezek után szuverén joggal leszegedtem, hogy „nem“. Így formuláztam meg ezt a merev „nem“-et: „Valóban e népek sorsa a kis népek végzete, amelyek éppen, hogy vannak és csak addig vannak, amíg a felduzzadt szomszéd, vagy a dzsingiszkháni allűrökkel megáldott imperialista el nem tapossa őket.“

És mert ilyen „szerencsésen“ fogalmaztam, voltaképpen minden vita felesleges is. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy a kérdéses tanulmány a Korunk februári számában jelent meg és így azt január közepén kellett megírnom. Január közepén íródott tehát ez az írás, a cseh-morva bekebelezés, a szlovákiai függetlenség kimondása, Kárpátja magyar megszállása, a Memel birtokbavétele és Albánia okkupálása előtt. A „felduzzadt szomszéd és az... allűrökkel megáldott imperialista“ azóta kemény reálpolitikai gesztusokban bizonyítja, hogy kettőnk közül nem Balogh Edgár látja tisztábban a Dunamedence problémáját, alakulási jövődjét és — „végzetét“.

Az más lapra tartozik, hogy a dunamenti népek szempontjából mi lenne a kívánatos, a szociálisabb, a történelmi haladás szempontjából értékállóbb és értékesebb, de minderről külön tanulmányt kellene írni, elvontabbat, filozófikusabbat, eszményesítettebbet. A kérdés ilyen feldolgozására nem vállalkoztam, de nem is tudnék vállalkozni. 1939 tavaszán elvontan nézni a dolgokat felelőtlenség azokkal szemben, akik olvasnak bennünket, Wunschtraum-szerűen látni a dolgokat viszont — szembetegség.

Borsón fekvé szépet álmodni magasztos emberi filozófia, de a kelet-európai összekuszált, elidegesedett és tanácstalan olvasó két lábán állva akar maradni és az irányt kutatja. Nekiünk az a kötelességünk, hogy — ha azt hisszük, hogy ezt az irányt látjuk — meg is mutassuk neki. Éppen ezért kötetekre menő vita-szembeszállások esetén sem tudnék visszavonulni, változatlanul is arra a konklúzióra kellene jutnom, hogy a dunai népek önkéntes és spontán tömörülésének terve és célkitűzése a mai politikai és hatalmi konstelláció mellett részben gyermekes ködkép, másrészt kegyetlen öngyilkosság. A kis egységekre felbontott Európa egyedeinek igenis „végzete“ a szolgaság. Ha nem hajol hétrét, a nyakára taposnak. E tájon, ki nép a lábán állva akar maradni, az ne játsszék „szövetségesdit“, hanem helyezkedjék valamely nagyhatalom árnyékába.

Balogh Edgar ott ért félre, ahol azt hiszi, hogy ez az állapot személyes vágyálom is és ott hibázik, ahol nem ismeri fel, hogy az ő Dunamedence koncepciója a Roosevelt-távírat és a Földközi tengeri flotta-gyakorlat perceiben „egyelőre“ élettelen, könyvszagu és irreális teória.

(Halász Sándor)

III.

Ha egyszer a vita az igen és nem ellentétes végleteire tisztul le, nincs több tárgyalnivaló. Halász Sándor annak felfedése után is, hogy fejtegetései nem az egyetemes emberi haladást, hanem kizárólag a támadók és hódítók egyoldalú érdekeit szolgálják, ragaszkodik sajátos behódolási elméletéhez. Felfogásával ellentétben mi a fenyegetett magyar nemzet, a dunai szomszédnépek s egész Kelet-Európa függetlenségéhez ragaszkodunk s meggyőződéssel valljuk, hogy nemcsak történelmi szükség, hanem egyben történelmi lehetőség is a közös védekezés. Tisztáztuk szembenállásunkat s ezzel a vita lezárható. (Balogh Edgár)